

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
Facultatea Asistență Socială, Sociologie și Filosofie
Catedra Asistență Socială

Maria BULGARU
Diana CHEIANU

Dezvoltarea științei și învățământului sociologic în Moldova

Aprobat
*de Consiliul metodic-
științific și editorial*
al USE

Chișinău - 2005
CEP USE

CZU 316(478)(091):3789(075.8)

B 91

Maria Bulgaru, doctor habilitat, profesor universitar

Diana Cheianu, doctor în sociologie, conferențiar universitar

Dezvoltarea științei și învățământului sociologic în Moldova: Manual.

-Chișinău: CEP USM, 2005. - 250p.

Recomandat de Consiliul profesoral al Facultății Asistență Socială, Sociologie și Filosofie.

Recenzenți: *Tudor Danii, doctor habilitat în sociologie, directorul SISI „OPINIA”;*

Olga Gagauz, doctor în sociologie, cercetător științific coordonator la CCMSDF al AȘM

În manualul de față autorii au întreprins o primă încercare de a expune într-o formă sintetizată calea dezvoltării științei și învățământului sociologic în Moldova. Manualul va constitui un suport teoretic și practic important pentru procesul de instruire universitară la predarea cursurilor normative și speciale (Istoria sociologiei, Metodologia cercetării sociologice, Sociologiile de ramură etc.), pentru efectuarea cercetărilor sociologice. De asemenea, el poate servi drept sursă semnificativă de informații cu privire la necesitatea dezvoltării învățământului sociologic în Republica Moldova.

DESCRIEREA CIP A CAMERERII NAȚIONALE A CĂRȚII

Bulgaru, Maria

Dezvoltarea științei și învățământului sociologic în Moldova / Maria Bulgaru, Diana Cheianu; Univ. de Stat din Moldova. Facultatea Asistență Socială, Sociologie și Filosofie. Catedra Asistență Socială.- Ch.: CEP USM, 2005.- 250 p.

ISBN 9975-70-598-7

50 ex.

316(478)(091):378(075.8)

ISBN 9975-70-598-7

© M.Bulgaru, D.Cheianu, 2005

© USM, 2005

SUMAR

PREFAȚĂ	5
I. DIN ISTORIA DEVENIRII GÂNDIRII SOCIOLOGICE	10
1.1. Delimitări conceptuale ale sociologiei.....	10
1.2. Idei sociale în epoca umanismului.....	14
1.3. Concepții cu privire la societate în epoca iluminismului.....	24
1.4. M.Eminescu. Sociologia politică.....	67
1.5. C.Stere. Teoria ocolirii etapei capitaliste.....	85
1.6. D.Gusti. Sistemul sociologic.....	92
1.7. H.H.Stahl. Contribuțiile metodologice la cunoașterea comunităților rurale.....	112
1.8. A.Golopenția. Rolul sociologiei, statisticii și demografiei în dezvoltarea națiunii.....	123
II. ÎNCEPUTURI DE CERCETARE SOCIALĂ ȘTIINȚIFICĂ ÎN MOLDOVA	132
2.1. Rolul Școlii Sociologice de la București în dezvoltarea științei sociologice.....	132
2.2. Debutul cercetărilor sociale în Basarabia: satul Cornova.....	148
2.3. Activitatea Institutului Social Român din Basarabia: tradiția monografiilor sătești.....	158
	3

2.3.1. Cercetările sociale la Iurceni.....	166
2.3.2. Cercetările sociale la Nișcani.....	174
2.3.3. Cercetările sociale la Copanca.....	179
2.3.4. Cercetările sociale la Popeștii de Sus.....	185
2.4. B.Malschi. Monografia satului Olănești.....	186
III. DEZVOLTAREA SOCIOLOGIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA.....	198
3.1. Etapele și particularitățile evoluției sociologiei ca știință.....	198
3.2. Realizări în evoluția învățământului sociologic.....	225
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	245

PREFAȚĂ

Transformările contradictorii ce au loc în acest secol al globalizării înaintază cu toată acuitatea necesitatea cunoașterii profunde a teoriei sociale, elaborării de noi concepte, paradigme prin care s-ar putea pătrunde în esența proceselor sociale contemporane. În acest context, pe piața muncii crește tot mai mult cererea, de rând cu cea de specialiști în economie, drept, și cea de specialiști în sociologie. Dacă științele economice, juridice, psihologice etc. au atins un grad înalt de maturizare, apoi sociologia este o știință relativ tânără.

Ca știință independentă, sociologia s-a constituit la mijlocul secolului al XIX-lea, avându-i la origini pe marii gânditori A.Comte, Em.Durkheim, K.Marx, M.Weber. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea sociologia este recunoscută instituțional, fiind introdusă ca disciplină de învățământ în universitățile din SUA (Chicago), Franța (Paris), Anglia (Londra) etc. Chiar de la începuturi sociologia și-a impus utilitatea prin studiul științific al comportamentului uman, prin cultivarea imaginației – a capacității de a ne desprinde de imediatețea circumstanțelor personale și de a ne reprezenta lucrurile într-un context mai amplu, de a sesiza legăturile ce se stabilesc între indivizi și instituțiile sociale, de a înțelege forțele istorice care influențează viața noastră, de a conștientiza că multe probleme ce par să privească doar individul sunt, de fapt, expresia unor vaste tendințe sociale.

Cu referire la Republica Moldova, menționăm că aici sociologia are un istoric scurt, caracterizat de o evoluție extrem de anevoioasă. Ba mai mult, putem spune că în Moldova, ca și în fosta URSS, a cărei parte componentă țara noastră era, sociologia, de fapt, nici nu a existat. A existat o filosofie socială cu denumirea de „materialism istoric” („istmat”), care nicidecum nu poate pretinde la statutul și rolul sociologiei. Concepțiile sociale elaborate în cadrul „istmatului” purtau un caracter speculativ, fiind deduse nu din cercetarea realităților empirice, ci din teoria filosofiei marxiste. Dogmatismul filosofic a condus ulterior la o dominație totală a dogmatismului și scolasticii în știința despre societate, transformând-o într-o puternică armă ideologică a puterii birocratice.

Starea dată a lucrurilor se datorează pe deplin politicii promovate de regimul autoritar, care a „supravegheat” în modul cel mai riguros științele sociale în întregime, în special sociologia. Drept urmare, începând cu anii '20 ai secolului al XX-lea, sociologia a fost declarată în URSS știință burgheză, incompatibilă cu marxismul, stopându-se astfel toate cercetările fundamentale și aplicative în acest domeniu. Or, excluderea științei sociologice din sfera cunoașterii a fost determinată de faptul că principiile, teoria și metodele ei de explorare a realității erau (precum și sunt) incompatibile cu dictatura personală, samavolnicia, voluntarismul și subiectivismul în dirijarea societății, a proceselor sociale, în rezolvarea oricăror probleme. Știința sociologică era opusă apologeticii sociale prin care se promova insistent creșterea continuă a bunăstării colective, pe când realitatea demonstra contrariul – creșterea inegalității, a tensiunilor sociale etc.

Sociologia nu poate fi nici apologetică, nici opoziționistă. Misiunea ei este de a prezenta tabloul real al vieții sociale, acesta rezultând nu din acțiunea unor factori mistici și întâm-

plători, ci din cea a structurilor concrete. Anume aceste structuri personificate trebuie să poarte răspundere în fața poporului de urmările sociale ale activității lor. În alți termeni, *sociologia nu este o știință abstractă: ea se sprijină pe o puternică bază experimentală, servind, la rândul său, în calitate de fundament teoretic al practicii sociale.*

Sociologia în întregime, precum și fiecare din ramurile ei, constituie rezultatul activității creatoare a multor generații de savanți și gânditori, reprezentanți ai diferitelor țări, culturi și popoare. Or, prin caracterul, scopul și sarcinile sale, sociologia reprezintă un fenomen general uman. Desigur, aceasta nu înseamnă că sociologia posedă un conținut monolit, unitar. În cadrul ei există multiple școli și direcții deosebite prin felul de percepere a teoriei și metodologiei, a obiectivelor și structurii cunoașterii sociologice etc., deosebiri izvorâte din problematica concretă a timpului și spațiului social respectiv. După cum menționau marii gânditori români T.Maiorescu, C.Rădulescu-Motru, D.Drăghicescu, L.Blaga, fiecare popor are un anumit „fond” caracteristic, o anumită „matrice stilistică”, realii care, indiferent de dorința noastră, își pun amprenta pe tot ceea ce se însușește sau se realizează. În contextul celor expuse, gândirea socială, iar mai apoi și cea sociologică din Moldova, precum și din întregul areal românesc, a fost puternic influențată în primul rând de tradițiile mișcării de eliberare națională și socială a poporului nostru.

O cunoaștere temeinică și dezinteresată, nepărtinitoare a trecutului ne va face să pătrundem la rădăcinile problemelor sociale contemporane, să înțelegem că ele nu sunt doar însemnele generației noastre. Într-un fel sau altul, aceste probleme i-au preocupat și pe predecesori, care ne-au lăsat o bogată experiență în ce privește modul de soluționare a lor. Sub acest aspect, ecouri largi trezesc în întreaga mișcare de refacere a

societății noastre aspirațiile umaniștilor (N.Milescu-Spătaru, D.Cantemir etc.), iluminiștilor (I.Tăutu, An.Donici, Gh.Asachi, A.Hâjdeu, C.Negruzzi, M.Kogălniceanu, A.Russo etc.); cele ale lui M.Eminescu, C.Stere, D.Gusti, H.H.Stahl etc., realizările Școlii sociologice de la București, ale Institutului Social Român din Basarabia etc. Cercetarea etapelor de dezvoltare și absorbție a sociologiei în Republica Moldova va contribui la înțelegerea particularităților societății moldovenești, la evidențierea celor mai stringente probleme ale acesteia și a modalităților de soluționare a lor, la stabilirea obiectivelor de perspectivă ale sociologiei în cadrul învățământului, al formațiunilor de cercetări sociologice și al vieții noastre în general.

Într-o lume în schimbare accelerată, într-o perioadă de cumpănă a tranzițiilor și opțiunilor, sociologia este investită cu responsabilitatea de a analiza procesele din trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat și, mai ales, de a identifica și explica transformările prezente și viitoare. Astăzi profesia sociologului a devenit o componentă inalienabilă a vieții sociale din toate statele civilizate. Activitatea specialiștilor de acest gen este integrată în procesul de elaborare și promovare a politicilor de stat, în realizarea programelor economice și sociale. Sociologii participă în calitate de experți la elaborarea legislațiilor, la luarea deciziilor de către organele administrației publice, la cercetarea complexă a pieței și a nevoilor de consum, la prognozarea evoluției fenomenelor economice, politice și sociale, la argumentarea activităților organizațiilor neguvernamentale etc. Cele menționate vin să justifice faptul că în Republica Moldova realizarea cu succes a reformelor inițiate în această etapă complicată de trecere spre economia de piață este de neconceput fără a dispune de specialiști-sociologi în toate domeniile vieții. Or, sociologii își vor aduce aportul în cele mai diverse domenii ale vieții noastre, ceea ce impune necesitatea

unei griji permanente din partea statului acordată acestei profesii în cadrul politicilor de pregătire a specialiștilor în Republica Moldova.

În manualul de față autorii au întreprins o primă încercare de a expune într-o formă sintetizată calea dezvoltării științei sociologice în Moldova, de a evidenția principalele etape în acest proces de devenire, factorii endogeni și exogeni care au stimulat înrădăcinarea cunoștințelor, cercetărilor sociologice, instituționalizarea sociologiei în învățământul din republica noastră. Manualul va constitui un suport teoretic și practic important pentru procesul de instruire universitară la predarea cursurilor normative și speciale (Istoria sociologiei, Metodologia cercetării sociologice, Sociologiile de ramură etc.), pentru efectuarea cercetărilor sociologice. De asemenea, el poate servi drept sursă semnificativă de informații cu privire la necesitatea dezvoltării învățământului sociologic în Republica Moldova.

Manualul este adresat studenților de la specialitățile cu profil social, profesorilor care țin cursuri de sociologie, sociologilor din teren, tuturor celor ce se interesează de problematica socială, de devenirea științei sociologice în Republica Moldova.

I. DIN ISTORIA DEVENIRII GÂNDIRII SOCIOLOGICE

1.1. Delimitări conceptuale ale sociologiei

Comparativ cu alte domenii ale științei, sociologia apare ca domeniu unitar și bine conturat abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Aceasta nu înseamnă însă că până atunci nu au fost făcute încercări de a formula diverse adevăruri referitoare la viața socială. Or, cu toate că sociologia încă nu exista ca știință, realitatea socială era deja inclusă în sfera curiozității și străduințelor de cunoaștere a spiritului omenesc. Problemele sociale s-au impus mai categoric decât cele pur științifice, pentru că, fiind parte a vieții umane, ele au interesat atât indivizi aparte, cât și societatea în ansamblu. Inițialmente, cercetările sociologice au fost inspirate de considerațiuni morale, politice și de nevoi practice de acțiune, ceea ce a făcut ca explicările faptelor sociale să fie foarte diferite. Astfel, gândirea sociologică s-a dezvoltat înaintea științei sociologice. F.Tonnies menționa, în acest sens, că sociologia e mai veche decât numele ei, pentru că nu numele a creat-o.

Înainte de a obține un statut de știință independentă, sociologia se confunda cu filosofia socială, fiind considerată o filosofie a progresului sau o filosofie morală, care vrea să stabilească forme și valori ideale, realizabile totuși în viață¹. Bineînțeles, sociologia și filosofia socială au anumite puncte de tangență, dar aceasta nu înseamnă că aceste științe sunt identice.

---

¹ P.Andrei. *Sociologie generală*. -Iași, 1997, p.47.

Or, există multiple diferențe între filosofia socială și sociologie. Deosebirea cea mai esențială ține însă de metodă. Dacă sociologia a încercat să dezvolte o metodă de tip pozitivist, bazată pe culegerea sistematică și controlabilă a faptelor, pe construirea unor teorii cât mai operaționale cu putință, supuse unui proces multiplu și continuu de testare, filosofia socială utilizează o metodă de prelucrare logic-deductivă a materialului oferit în mare parte de intuiție și de experiența comună cotidiană, obișnuită. Este vorba de metoda speculativă, aceasta fiind o metodă rațională în baza căreia pot fi tratate probleme de complexitate ridicată, în condițiile unei cunoașteri rudimentare. Speculația oferă aproximații ale adevărului, într-o modalitate imposibil de testat.

Din diferența de metodă decurge și o diferență de perspectivă. Datorită metodei sale de cercetare, de tip pozitivist, sociologia se orientează spre explorarea unor probleme mai delimitate, iar atunci când tratează probleme complexe le reduce la aspectele cele mai simple. Filosofia socială însă, prin metoda sa speculativă, analizează cele mai complexe probleme ale societății, dar într-o manieră aproximativă, fără date sistematice și lipsită de posibilități de testare a enunțurilor sale.

Observăm deci că **sociologia este o disciplină științifică, care are ca obiect de studiu societatea umană în ansamblul său și în diversitatea ei concretă.** Ea realizează un studiu sistematic al complexului social, o cercetare a relațiilor sociale în dinamica și unitatea lor, reflectate în acțiunea reciprocă a părților și a elementelor componente ale sistemului social, o cercetare sub aspect analitic-empiric și descriptiv-explicativ în același timp.

Sociologia este o știință particulară care își propune să studieze ansamblul de elemente fundamentale ce constituie societatea și include două dimensiuni:

- *teoretică*, îndreptată spre constituirea de modele teoretice, după o metodă ipotetico-deductivă, care are ca punct de pornire, în general, caracteristicile abstracte ale socialului;

- *practică*, orientată spre descrierea sistematică a realității sociale, spre acumularea de date referitoare la o problemă socială sau alta, concretizată, de regulă, în monografiile empirice sau sondaje de opinie publică.

Sociologia vizează, prin urmare, o sinteză între cercetarea analitico-empirică a unei realități infinite de fapte, fenomene, evenimente etc. și înțelegerea global-sintetică a acestora, cu efortul de a elabora „regularitățile”, legitățile pe care îl impune statutul oricărei științe.

Astfel, sociologia este cunoscută în rândul „marelui public” prin *funcțiile sale specifice* care prezintă rolul ei practic, aplicativ:

- *funcția critică* – apărută în urma unor situații de criză, sociologia nu putea fi decât critică, pentru a stopa problemele și neajunsurile. Obiectul criticii echivalează cu fixarea unor recomandări, alternative ale schimbării pozitive, în ultimă instanță – cu instituirea ordinii sociale;

- *funcția explicativ-interpretativă* – încearcă să surprindă condițiile și cauzele fenomenelor sociale, să explice dimensiunile existente și repetabile ale acestora, să formuleze legile sincroniei și ale diacroniei și să confere semnificație unora dintre ele;

- *funcția de diagnoză socială* – orice studiu sociologic asupra unei „probleme” sau fenomen social urmărește să pună un diagnostic realității investigate, fără de care nu pot fi formulate concluziile și propunerile practice;

- *funcția predictivă* – se conturează grație capacității sociologiei de a cerceta fenomenele și procesele sociale nu doar în sensul cunoașterii, înțelegerii și explicării lor, ci și pentru formularea unor previziuni, prognoze referitoare la evoluțiile lor;

- *funcția aplicativ-constructivă* – se manifestă prin însușirea acestei discipline științifice de a avea un statut activ și implicat, un caracter transformator și constructiv. Sociologia oferă soluții și modalități concrete de diminuare sau îndreptare a unor fenomene disfuncționale, deschide o cale fertilă de raportare a conținutului ei teoretico-empiric la nevoile societății¹.

După cum s-a menționat, știința sociologică a fost precedată de dezvoltarea mai întâi a unei „gândiri sociologice”. Urmărind în continuare preocupările pentru problemele sociologice în societatea românească, vom porni de la ideea lui R.Boudon² privind deosebirile dintre „gândirea sociologică” și „gândirea socială”, întrucât acestea prezintă etape și niveluri distincte în dezvoltarea sociologiei ca știință. *Conceptul de „gândire socială” cuprinde ansamblul ideilor și concepțiilor specifice despre societate ca o realitate vag delimitată de contextele ei (natură, istorie, politică), în timp ce conceptul de „gândire sociologică” se caracterizează prin existența unei concepții precise despre societate ca obiect de studiu al sociologiei.* Societatea, în acest caz, este delimitată de sistemul politic, de istoria omenirii sau de istoriile particulare ale popoarelor, statelor sau civilizațiilor, prin elaborarea ideii de societate în baza analizei structurilor sociale, a subsistemelor sociale și a instituțiilor sociale. Acestea se completează cu conceptul de „analiză socio-

---

¹ A se vedea: *Sociologie*. Vol I (coord. M.Bulgaru). -Chișinău, 2003, p.19-22.

² *Tratat de sociologie* (coord. R.Boudon). -București, 1996.

logică” care se identifică cu teoria sociologică, constituind o etapă superioară în dezvoltarea sociologiei.

H.H. Stahl menționa că gânditorii care s-au ocupat cu analiza problemelor sociale românești nu au fost premergători ai sociologiei, ci pur și simplu cercetători ai problemelor sociale românești care au urcat până la nivelul cunoașterii social-politice, fiind influențați de gândirea sociologică preluată de-a gata din cultura occidentală¹. În concordanță cu această afirmație, menționăm că dacă chiar și în anumite cazuri gânditorii români au intuit unele teorii sociologice, realitatea socială românească descrisă se prezenta totuși ca un studiu de caz particular (de exemplu, teoria selecției sociale negative a elitelor propusă de M.Eminescu).

Conceptele menționate ne vor servi ca repere în cercetarea științifică a problemelor referitoare la începuturile, etapele și nivelurile de constituire și dezvoltare a sociologiei ca știință în Republica Moldova.

1.2. Idei sociale în epoca umanismului

Analiza datelor istorice demonstrează că formarea gândirii sociale ține de primele etape de formare a celor trei state românești – Moldova, Țara Românească și Transilvania. Astfel, începuturi evidente de gândire socială sunt prezente deja în lucrările cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin, ale lui N.Milescu-Spătaru, D.Cantemir etc. – exponenți de vază ai gândirii umaniste.

Acești cărturari au fost primii care și-au propus să lase omenirii o istorie bazată pe izvoare controlate cu discernământ

---

¹ H.H.Stahl. *Gânditori și curente de istorie socială românească*. -București, 2001, p.19.

critic. Deși spiritul laic nu totdeauna a fost dus până la capăt, ei au depășit totuși mentalitatea teologică, făcând loc rațiunii în explicarea evenimentelor, interpretând faptele istorice ca fiind rezultatul voinței și al acțiunii oamenilor, călăuziți de „înțelepciune” sau doborâți de „nesocotință”.

O caracteristică definitorie comună pentru Gr.Ureche, M.Costin, N.Milescu-Spătaru, D.Cantemir etc., de altfel ca și pentru toți umaniștii, o constituie *prețuirea culturii* și a virtuților omenești.

În acest context, M.Costin spune cu toată claritatea că „altă nu osebește pe om de dobitoace și fiare așa ca cunoștința. Și din cunoștință se naște știința”¹. La rândul său, „știința și sufletește ieste de folos omului și trupește de treabă și mare folos”. Miron Costin acordă o atenție deosebită studierii izvoarelor scrise (metodei documentare) în cunoașterea istoriei, „citatului” nemijlocit al cărților. Cu toate acestea, el consideră mai presus de autoritatea lucrului scris lucrul văzut, experiența și judecata, pentru că văzul „așează în adevăr gândul nostru și ce se vede cu ochii nu încapă să fie îndoială în cunoaștință”².

Pe lângă cele menționate, cronicarii mai sunt și inițiatori în argumentarea latinătății limbii și a poporului român, a unității de limbă, cultură și teritoriu al românilor de pretutindeni. Găsindu-și punctul de plecare la Gr.Ureche, problema a evoluat la M.Costin, D.Cantemir și Constantin Cantacuzino Stolnicul cu argumente noi, tot mai complexe și mai convingătoare. Pentru a îndrepta erorile interpolatorilor lui Gr.Ureche, M.Costin a consacrat acestei probleme o lucrare aparte *De neamul moldovenilor*.

Nicolae Milescu-Spătaru (1636-1708) – umanist erudit, intrat în patrimoniul culturii universale *marchează începutul*

---

¹ M.Costin. *Opere*. -București, 1958, p.277.

² *Letopiseșul Țării Moldovei*, capitoul XVIII. -Chișinău, 1990, p.206.

observărilor concrete asupra realității sociale, chiar dacă în lucrările sale nu întâlnim scris nici un rând despre problemele sociale ale țării românești. Însemnările lui Milescu-Spătaru despre viața socială cuprinse în lucrările *Jurnal de călătorie în China*, *Istoria valahilor*, *Hrismologhion*, *Istoria galilor*, *Vasiliologhion*, *Istoria Rusiei* etc. par a fi simple relatări de fapte. În realitate, ele au o valoare deosebită pentru cercetarea devenirii gândirii sociologice, dat fiind faptul că conțin date importante despre oameni, locuri, moravuri și obiceiuri etc., în mare parte acestea fiind rezultatul constatărilor făcute de un observator direct al realității sociale.

Astfel, descriind viața, caracterul, legile și concepțiile popoului chinez, el indică la faptul că acolo oamenii nu sunt apreciați după titlurile moștenite, ci „la ei cel mai nobil este acela care este cel mai învățat. Și cel ce știe mai multă carte, chiar dacă s-a născut din părinți simpli, primește cea mai mare considerație”. Or, noblețea trebuie axată numai pe munca și meritul personal – idee definitorie pentru întreaga epocă umanistă. N.Milescu-Spătaru laudă oamenii din China, de asemenea pentru faptul că „nu sunt spre fapte războinice”, ci „sunt mai ales plecați către lucrarea pământului, către negoț și alte îndeletniciri”, iar „purtarea armelor sunt (după ei) fapte tâlhărești și nu omenești, căci omului i se cade să trăiască cu ai lui în înțelegere și modestie, iar cearta și războiul sunt apucături de fiare”. În jurnalul său de călătorie N.Milescu-Spătaru laudă în repetate rânduri relațiile pașnice dintre oameni, inserând și ideea că libertatea este cea mai prețioasă valoare umană.

Un precursor de mare valoare în istoria gândirii sociologice românești a fost **D.Cantemir** (1673-1723). Lucrările *Descrierea Moldovei*, *Istoria naturală a monarhiilor*, *Istoria creșterii și descreșterii Imperiului Otoman*, *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, *Istoria ieroglifică* etc. reprezintă expu-

neri excelente ale ideilor sociale. Problemele sociale principale abordate de D.Cantemir țin de originea poporului român, etica cetățenească-patriotică, de cultură și civilizație.

La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea se constată un fenomen semnificativ pentru poporul român: lumea savantă europeană apelează la cărturarii români pentru a afla argumentele și dovezile în problema romanității. Astfel, D.Cantemir scrie la cererea Academiei din Berlin două lucrări de bază în care tratează problema descendenței neamului: *Descrierea Moldovei (1716)* și *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor (1719-1720)*.

Descrierea Moldovei marchează o primă prezentare sintetică a Moldovei din punct de vedere geografic, istoric, politic, instituțional, social, administrativ, etnografic, religios și cultural. D.Cantemir a avut prilejul să scrie nu doar o „sociografie”*, dar și să argumenteze proiectul său istoric. În această lucrare Cantemir promovează ideea originii comune a românilor de la romani, analizând procesul colonizării romane, descendența românilor de la romanii Daciei, continuitatea și unitatea neamului, latinitatea limbii române, romanitatea unor instituții juridice etc. Mai detaliat aceste probleme au fost preluate în *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor***.

În *Descrierea Moldovei* sunt puse în contrast posibilitățile țării cu realitatea decăderii, iar drept cauză a decăderii este indicată ruperea continuității dezvoltării normale. Părăsirea tradiției și desprinderea de la sursele celorlalte două provincii românești a cauzat fragmentarea civilizației poporului român și întrerupe-

---

* Sociografie – modalitate reduționistă de a înțelege, a defini și a practica cercetarea sociologică și chiar sociologia în general, ca simplă descriere constatată a unor fragmente ale realității sociale concrete. A se vedea: *Dicționar de sociologie* (coord. Zamfir C., Vlăsceanu L.). -București, 1998, p.554.

** Varianta latină – 96 foi manuscrise, pe când cea românească – 343.

rea continuității dezvoltării lor normale. Soluția propusă de D.Cantemir era reluarea tradiției: reconstituirea unității politico-teritoriale, reafirmarea latinității limbii, reinstaurarea monarhiei absolute, revigorarea vieții bisericești, consolidarea micii boierimi. Revenirea la tradiție, într-o Europă unitară civilizațional, se putea face prin sincronizarea formelor politice. Monarhia ereditară și „organizarea oastei celei mari” erau concepute de domnul moldovean drept mijloace ale reintrării în istorie.

Forma de stat viabilă pentru Moldova era, conform proiectului istoric propus de D.Cantemir, monarhia ereditară, adecvată obiceiurilor străbune de organizare politică; forma de guvernământ, pe care a promovat-o după 1710, a fost monarhia absolută luminată, apreciată drept cheie a succesului modernizării structurilor juridice și economice, a moralizării societății¹.

Prin ideea originii poporului român D.Cantemir se afirmă drept continuator al umaniștilor Gr.Ureche, M.Costin, Constantin Cantacuzino Stolnicul, iar prin cea a continuității românilor în Dacia este considerat un inițiator. Ideea descendenței românilor de la romanii din Dacia D.Cantemir o confirmă prin următorul argument: „Dacă românii au fost în antichitate în Dacia și dacă îi găsim pe urmașii lor pe loc, deoarece nu există nici o știre istorică despre momentul venirii lor din sud, rezultă că românii au continuat fără întrerupere să viețuiască aici. Românii au stat mereu pe pământul locuit de ei azi și au fost liberi pe acest pământ. Adăpostirea lor în munți putea fi momentană, în fața unui val năvălitor, dar, după ce trecea fortuna acelor prăzi varvare, românii se întorceau la locurile lor”².

---

¹ A se vedea: *Istoria sociologiei românești* (coord. St.Costea). -București, 1998, p.21-24.

² D.Cantemir. *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*. -București, 1901, p.224.

D.Cantemir atribuia un rol deosebit factorilor geografici în soarta unui popor. Aceștia determină chiar și caracterul orânduiri social-politice. Astfel, cărturarul evidențiază „trei provincii moldovenești” (din principatul Moldovei) ai căror locuitori „de nici un boier nu sunt plecați (supuși) și care alcătuiesc împreună „un soi de republici”: 1) Câmpulung din județul Suceava înlănțuit de un șir necurmat de munți foarte înalți; 2) Vrancea din județul Putnei, înlănțuită din toate părțile de munți foarte stâncoși; 3) Tigheciul din județul Fălciului, așezat în codru la hotarele cu tătarii din Bugeac, fiind cea mai sigură întăritură a întregii Moldove, care se întinde la mijloc între râul Prut și Basarabia”. În opinia lui D.Cantemir, anume obstacolele naturale garantează acestor „republici” independența.

O idee importantă, abordată de către D.Cantemir este cea a unității poporului român, despărțit pe timpurile sale în mai multe stăpâniri politice. Pentru D.Cantemir românii au format o unitate politică – Țara Românească. „Împrejurările politice care au dus la divizarea Țării Românești” în ceea ce numim astăzi provincii istorice nu au distrus însă conștiința originii comune, a vechimii și unității de neam și simțire. Putem spune că prin promovarea ideii continuității și a unității poporului român umanității au marcat un pas important pe calea formării conștiinței naționale, patriotice și a eliberării țării de sub jugul otoman.

O altă problemă importantă discutată în opera umanistului român ține de *educația în spiritul folosului colectivității, societății, patriei* ori de promovarea unei etici cetățenești-patriotice. Proclamarea patriotismului ca principiu etic apare cel mai clar în *Istoria ieroglifică*, amintindu-ne concomitent și de umanismul civic al Renașterii. A rămas nepieritor, spune D.Cantemir, numele acelor „vechi (antici – *M. Bulgaru*) și fericiți iroi”, care s-au jertfit folosului obștesc. De altfel, năzuința spre glorie este legitimă numai când se dobândește prin acțiuni puse în slujba

patriei: „Când pentru făcut folosul de obște cineva se fericește, cuvioasă și frumoasă este lauda”¹. Principiul „folosului de obște” sau al „folosului publicăi” este legat de lupta pentru independență. Umanismul civic a fost îndreptat împotriva oligarhiei boierești și a moravurilor acesteia care puneau „folosul privat” mai presus decât interesele țării.

Un anumit interes prezintă încercarea lui D.Cantemir de a caracteriza *structura socială a societății* moldovenești, el deosebind trei grupuri sociale principale: a) clasa dominantă: boierii, curtenii (dvorenii), care au moștenit 1-2 sate de la predecesori; călărașii care, în schimbul pământurilor date lor în folosință de domnitori, au obligația să-l urmeze pe cheltuiulă proprie în expedițiile de război; b) răzeșii – țăranii liberi, care aveau pământul lor propriu, pe care îl lucrau singuri; c) țăranii iobagi (și robii – țișanii), considerați principalii producători ai bunurilor materiale.

Încercând să determine principiile după care să se poată promova în ierarhia puterii, D.Cantemir face distincție între *boierie* și *boierime*. Boieria a fost înțeleasă de D.Cantemir ca rod al nobleței și meritului. Ea trebuie să devină electivă și meritocratică. Schimbarea vechii stratificări a clasei superioare și punerea în funcțiune a mecanismelor de promovare a unei noi stratificări sociale au devenit obiectul unor analize complexe care priveau educația, familia, ordinea morală, raporturile dintre stat și biserică și cele dintre domn și vârful puterii. Meritul, competența, credința trebuiau să constituie, în viziunea lui D.Cantemir, criteriile de selecție pentru rangul boieriei. Boieria trebuia să se dobândească individual. Marea boierie trebuia să se obțină numai după ce candidatul la boierie a dat dovadă de capacitatea de a gestiona capitalul economic, social și de cu-

---

¹ D.Cantemir. *Istoria ieroglifică*. -București, 1964-1965, p.106.

noașterea de care dispunea. Iscușința și cinstea trebuiau să mențină pe un boier boieribil¹.

Din propria experiență și din studiul istoriei imperiilor Cantemir a tras concluzia că ierarhia boierimii are tendința să se reprodacă și să se închidă, tendință care vine în contradicție cu o ierarhie deschisă pe merit. Soluția găsită a fost aceea ca monarhul, în calitate de arhierarh, să modeleze din interior ierarhia boierilor conform intereselor țării și ale monarhiei.

Deosebit de valoroasă pentru cunoașterea evoluției gândirii sociale este concepția lui D.Cantemir despre *cultură și civilizație*. Într-un capitol din *Hronic* marele gânditor umanist susține că noblețea unui popor nu rezidă numai în vechimea neamului, nici în mărimea teritoriului pe care îl stăpânește, ci mai ales în civilizație: în „învățăături” (știință, literatură, arte etc.) și în bunele moravuri. Drept întemeietori ai civilizației sunt considerați elinii. Cu toate acestea, civilizația, în opinia lui D.Cantemir, nu este apanajul unui anumit popor. Însușindu-și civilizația chiar și „varvarii” se pot transforma „în elini”. În această ordine de idei D.Cantemir citează cuvintele celebre ale oratorului atenian Isocrate (secolul IV î.e.n.): „Nu elin iaste cela ce în Elada trăiește, ci acela ci obiceiul cele bune și cinstește a elinilor au învățat și le face”². Astfel, Cantemir evocă ideea universalității civilizației omenești. Or, civilizația trece peste barierele etnice și cele religioase, căci și un sultan turc poate fi un „elin”, dacă dă dovadă de sentimente nobile, de moravuri alese³. Concepția lui Cantemir despre universalitatea civilizației îl apropie de iluminismul timpuriu.

În această epocă a raționalismului D.Cantemir intră și prin încercarea de a formula, în *Natura monarhiilor*, legea universa-

---

¹ *Sociologi români* (coord. Șt.Costea). -București, 2001, p.87.

² D.Cantemir. *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, p.86.

³ A se vedea: *Istoria filosofiei românești*. Vol I. -București, 1972, p.97-98.

lă de dezvoltare a societății umane precum este cea a „creșterii și descreșterii” statelor, imperiilor. El reia aici ideea lui Cantacuzino Stolnicul despre cele trei etape prin care trec statele: „urcare”, „stare” și „pogorâre”, având ca punct de plecare schema medievală a celor patru monarhii universale, dar căreia îi dă o interpretare rațională. Toate lucrurile particulare, spune D.Cantemir, sunt supuse legii nașterii și a pierii, iar „din descompunerea unuia urmează nașterea altuia”. Monarhiile sunt și ele niște lucruri particulare care vor parcurge deci, potrivit „ordinii neîntrerupte a naturii”, ciclul nașterii, creșterii, decăderii, îmbătrânirii și pieirii. Ordinea în care se succed „monarhiile” își are începutul la Răsărit: prima monarhie a fost cea de est (asiro-babilonienii, perșii), apoi a urmat cea de sud (Egiptul, Imperiul Macedonian), de vest (Roma, Imperiul Romano-German), iar acum urmează să stăpânească monarhia de nord (Rusia).

Ideea unei evoluții naturale necesare ca lege universală a omenirii este dezvoltată prin aplicare la Imperiul Otoman, în lucrarea având titlul *Istoria creșterii și descreșterii Curții Otomane*.

În lucrările lui Cantemir, elementele obținute pe calea observației directe sunt corelate cu cele ale experienței indirecte, cu datele extrase din scrierile predecesorilor, la care se adaugă și concluziile teoretice personale cu caracter de generalizare. Astfel, căutând să descifreze tainele istoriei medievale a românilor, D.Cantemir apelează în *Hronic* la peste 150 de izvoare latine, grecești, bizantine, polone, slavone, inscripții, vestigii arheologice. Aceasta denotă profunđa dorință de a cunoaște „ființa lucrului”, adică adevărul obiectiv (spre deosebire de cei care se ocupă cu „ritorica”, basmele), iar modalitatea sistematic-teoretizată, prin care D.Cantemir a prezentat imaginea de

ansamblu despre viața socială a Moldovei, denotă o încercare de a realiza o monografie socială.

În acest context, un interes deosebit prezintă pentru cercetarea științifică tentativa lui D.Cantemir de a formula teoretic „canoanele”, *regulile unei metode critice*. Astfel, el propune ca izvoarele contemporane care conțin evenimentele cercetate să fie preferate celor târzii, iar izvoarele străine care recunosc meritul unui popor într-o anumită împrejurare să fie considerate mai sigure decât cele interne care pot fi bănuite de parțialitate; de asemenea, mărturia unui singur izvor poate fi pusă la îndoială: dictum unius, dictum nullius – (*Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*). Cercetând problema continuității românilor în Dacia, D.Cantemir formulează un șir de alte „canoane” ale metodei critice. Spre exemplu, el menționează că „tăcerea nici pune, nici ridică lucrul, iară zisă îl și pune și-l ridică”; istoricește se poate constata că un fapt există sau că el nu există numai dacă izvoarele conțin aserțiuni cu privire la existența sau inexistența faptului respectiv; din „tăcerea” izvorului nu se poate deduce că faptul nu există. Or, din faptul că multe izvoare nu vorbesc despre existența românilor în Dacia nu se poate concluziona că ei nu au fost acolo.

Spiritul critic în cercetarea istoriei, ca și concepția despre cultură și civilizație, îl apropie semnificativ pe D.Cantemir de iluminism.

Cu N.Milescu-Spătaru și D.Cantemir gândirea socială românească se aliniază spiritului european. Unul dintre aspectele importante îl constituie formarea limbajului sociologic, perceperea dimensiunii „socialului”, a spațiului social ca „teritoriu” pe care se desfășoară procesele și manifestările sociale. Observarea și descrierea sunt primele instrumente ale investigării realității sociale care înregistrează o considerabilă extensie și diversificare a planurilor de analiză.

Pe parcurs, eforturile de a descifra problemele societății și ale vieții sociale s-au amplificat, înregistrând noi direcții de reflecție și de evoluție, prin intermediul cărora în câmpul științelor sociale au fost introduse noi viziuni despre lume, oameni, societate.

1.3. Concepții cu privire la societate în epoca iluminismului

Probleme ale apariției și dezvoltării societății

Epoca Luminilor, sau iluminismul, începe să se afirme în țările române pe la mijlocul secolului al XVIII-lea și continuă, cu generația pașoptiștilor, până în anii '60 ai secolului al XIX-lea, reprezentând o etapă importantă în dezvoltarea gândirii sociologice în Moldova¹.

În mișcarea iluministă din Principate au existat două orientări principale: 1) **orientarea moderată**, sau iluminismul reformist, ai cărui reprezentanți (I.Tăutu, An.Donici, Gh.Asachi, A.Hâjdeu, C.Negruzii, M.Kogălniceanu etc.) concepeau renovarea societății doar prin culturalizarea ei, prin reformele venite din cercurile de sus; 2) **orientarea radicală**, sau iluminismul revoluționar, ai cărui reprezentanți (A.Russo, V.Alecsandri) au îmbinat conceptul fundamental al ideologiei iluministe – progresul prin cultură – cu apelul la răscoală.

În toate manifestările cunoscute mișcarea iluministă s-a ridicat împotriva regimului feudal, și-a propus să modernizeze societatea, să răspândească învățături și concepții noi despre viață, să dezhădăcineze ignoranța prin culturalizarea maselor, să creeze „împărăția binelui comun” – o orânduire cu cetățeni egali în fața legii și deschisă relațiilor economiei de piață. Din

---

¹ O caracteristică detaliată a iluminismului se conține în lucrarea: M.Bulgaru. *Gândirea iluministă în Moldova: opinii și realități*. -Chișinău, 2001.

această perspectivă, ecouri largi trezesc aspirațiile iluminiștilor moldoveni – **I.Tăutu, An.Donici, Gh.Asachi, A.Hâjdeu, M.Kogălniceanu, C.Negruzzi, A.Russo** etc., orientate spre aprecierea culturii și moralei ca factori decisivi ai progresului societății, eliberarea țării de sub dominațiile străine și organizarea vieții statale cu forțe proprii ca o garanție a dreptății sociale, spre propășirea poporului prin îmbinarea armonioasă a elementelor național-particular și general-uman, a intereselor tuturor naționalităților, spre îmbunătățirea soartei țăranilor prin împroprietărire cu pământ (împroprietărirea fiind considerată drept condiție necesară a libertății cetățenești și fundament al patriotismului), spre crearea unui stat de drept în care nimeni nu se va supune nici unui ordin arbitrar decât numai necesității sociale exprimate de legile statului etc.

Gândirea socială ce predomina mișcarea iluministă din Moldova avea un caracter concret foarte pronunțat, fiind influențată nemijlocit de realitatea din țară, în special de viața politică. Dimensiunea ei sociologică este când explicită, când implicită, dar în majoritatea cazurilor neteoretizată. Încercările de a include în sfera meditațiilor unele concepte generale serveau, prin excelență, drept bază pentru rezolvarea problemelor legate direct de necesitățile societății moldovenești.

Cugetările iluministe despre societate cuprind idei referitoare la geneza și caracterul schimbărilor în ea, la relațiile dintre diferite structuri sociale, la renaștere și progres, la modelele și căile de modernizare etc. Menționez însă că iluminiștii moldoveni nu au conceput realitatea socială ca o structură deosebită de realitatea politică, de aceea problema apariției și dezvoltării societății era identificată de mulți gânditori cu problema apariției și dezvoltării statului. Probabil, aceste convingeri l-au și determinat pe I.Tăutu să definească politica drept cea mai veche știință care, „fiindu-să de organizația ce firească a omului, au trebuit negreșit să

a omului, au trebuit negreșit să înceapă totodată cu societatea”¹.

Drept temeii raționalist pentru explicarea problemei apariției ei societății și a statului au servit teoriile dreptului natural și ale contractului social ce căpătase o largă răspândire în Principate încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Pornind de la Hobbes și Rousseau, iluminiștii moldoveni afirmău că oamenii, înainte de a se uni în „societate”, s-au aflat în stare naturală, când toți erau liberi și egali, când, după spusele lui A.Russo, „tot omul trăia fără stăpân și umbla mândru, fără să-și plece capul la alt om, când umbra văilor, pământul și aerul cerului erau deschise tuturor; iar viața se trecea lină ca un vis”². Această fericire nu a durat însă mult timp, căci dorința oamenilor de a-și pune în aplicare dreptul asupra tuturor lucrurilor, precum și „invidia vecinilor” genera permanent conflicte, „starea de război”, invaziile din exterior³. În asemenea condiții, pentru asigurarea unei vieți liniștite, apare necesitatea de a renunța la o anumită libertate individuală și de a acorda mandat unui suveran, de a limita indivizii în drepturi, deci la ceea ce li se cuvine în urma încheierii unui contract social. Toate aceste drepturi la care au renunțat indivizii spre a face din nou posibilă armonia vieții constituie puterea supremă, statul, societatea civilă.

Odată apărute, societatea, statul, „țara” se află, ca și natura, în continuă transformare. Dar în ce direcție sunt orientate aceste transformări: spre progres sau spre degradare?

Căutând răspuns la această întrebare iluminiștii au acceptat, parțial, *teoria dezvoltării ciclice a societății* susținută de N.Milescu-Spătaru, C.Cantacuzino Stolnicul și D.Cantemir.

---

¹ I.Tăutu. *Scrieri social-politice*. -București, 1974, p.155.

² A.Russo. *Opere*. -Chișinău, 1989, p.149.

³ К.Негруци. *Опере*. -Кишинэу, 1980, p.172.

Menționăm însă că paralel cu această teorie o răspândire largă a căpătat și *teoria „vârstelor”*. Asemenea gânditorilor europeni, cărturarii din Principate ajung să împartă istoria societății în epoci, „vremi de aur” (I.Tăutu), argint, bronz sau, cum le zice C.Negruzzi, epoci (ani) fericite și epoci (ani) amare, negre, să conchidă că societatea a urmat o curbă descendentă, că lumea prezentă nu este mai bună nici mai fericită decât cea primitivă. Susținând într-o oarecare măsură ideea lui J.-J.Rousseau despre superioritatea orânduirii primitive, ei consideră că omul firesc este mai bun și mai fericit¹. Totodată, menționăm că prin starea naturală sau firească iluminiștii moldoveni, spre deosebire de cei din Occident, înțelegeau nu numai starea oamenilor din perioada comunei primitive, ci și viața păstorilor de la munte, a sătenilor, neatinsă de viciile societăților civilizate. Pornind de la această convingere, A.Russo scrie: „Ferice de oamenii din câmpie, ferice de cei de la munte”². Iluminiștii moldoveni subliniau îndeosebi curățenia morală a acestei vieți, care era propusă în calitate de fundament și pentru normele de conviețuire în societatea modernă. Dar fericirea omului din starea naturală sau, după A.Russo, din „vremea veche... de demult, demult” se compunea și dintr-o serie de alte aspecte importante. Astfel, sfera vieții sociale era caracterizată prin lipsa de asuprire, prin condiții egale de dezvoltare a oamenilor, libertate, viață pașnică. Fericirea din starea naturală mai însemna „slobozenia” din afară, independența poporului. Viața firească era definită, de asemenea, și de un anumit echilibru ecologic. În acele timpuri omul trăia în armonie cu natura, „...ceriul era limpede... soarele strălucea ca un fecior tânăr..., câmpii frumoase, împre-

---

¹ C.Stamati. *Muza românească*. -București, 1967, p.129-130.

² A.Russo. *Opere*, p.149.

jurate de munți verzi, se întindeau mai mult decât putea prinde ochiul..., păduri tinere umbreau dealurile”¹ etc.

Ilumiștiții moldoveni elogiau „starea naturală” nu din dorința de a întoarce lumea la starea naturală a omului primitiv, ci în scopul de a transforma indivizii în astfel de „oameni ai naturii”, care ar putea trăi după valorile „firești” într-o societate nouă, modernizată și superioară sub toate aspectele celei contemporane lor. Or, idealul ilumiștiților moldoveni se află nu în trecut, ci în viitor, el fiind pus nu în dependență de viața patriarhală, ci de dezvoltarea științelor, luminilor care vor apropia „civilizația salvatoare”².

Urmărind în continuare firul evoluției societății moldovenești, ilumiștiții constată că starea naturală a strămoșilor este întreruptă de numeroase invazii ale vecinilor, finalizând cu apariția societății civile, cu întemeierea de către prințul român „Dragoș, fiul lui Bogdan, a statului Moldovei”³. În istoria noii organizări sociale, însoțită de apariția ierarhiei politice și bisericești, a legilor, de înființarea mănăstirilor și a cetăților etc., ilumiștiții moldoveni au sintetizat câteva „vârste”, pe care le prezintă ca un proces de decadentă. C.Negruzzi, spre exemplu, menționează trei etape ale evoluției statului moldovenesc, A.Russo – doar două⁴. Prima „vârstă” (ilumiștiții o mai numeau „epoca cea mare, cea făloasă”) începe cu perioada venirii lui Dragoș (1352) și sfârșește cu moartea lui Ștefan cel Mare. În această epocă traiul oamenilor, sub aspectul valorilor dominante, este foarte mult asemănător cu cel din „starea naturală”. Dorind să sublinieze acest lucru, C.Negruzzi scria că „românii

---

¹ A.Russo. *Opere*, p.149.

² C.Stamati. *Muza românească*, p.48.

³ К.Нергуци. *Онепе*, p.261; A.Russo. *Opere*, p.132. Ideea contractului social este intercalată în cazul dat cu cea a „descalcarii”.

⁴ *Ibidem*.

subt urmașii lui Dragoș petrec o viață primitivă”¹. Viața dulce și pașnică este redată ca rodul domnilor buni, care se călăuzesc „numai de dreptul firesc, ...învățat de la natură și de la cugetul lor”². Deși în aceste condiții se produce o diferențiere socială însoțită de apariția celor „bogați și mai săraci”, oamenii erau, în opinia iluminiștilor, totuși fericiți, căci raporturile dintre ei se bazau pe unire și dragoste: „bogatul ajută pe sărman; sărmanul nu pizmuia pe bogat”. De asemenea, nelegiuirea nu era cunoscută, căci cei bogați nu făceau ei singuri legea, după bunul lor plac, ci cu concursul tuturor oamenilor. De aceea, ei nici nu puteau încălca dreptul altora. Legea era dreaptă și tare, ne spune A.Russo, adică una pentru toți și respectată de toți. Prima epocă în dezvoltarea statului moldovenesc este reprezentată ca un fel de „stare naturală”, dar la un grad superior de maturitate, la un nivel nou de organizare și conștientizare a societății. Nu întâmplător A.Russo menționa că în această epocă „volnicia domnește ca mai înainte, dar nu acea volnicie pruncă, floare plâpândă a pustietății, ci slobozenia cea bărbată și luminoasă sau puternică și cu rădăcina țeapănă și adânc înfiptă în pământ”³, slobozenia apărută de lege. Desigur, aceste aprecieri nu totdeauna corespundeau realității, însă prin ele iluminiștii moldoveni își exprimau doleanțele proprii, propuneau un nou ideal de organizare a vieții sociale.

Cu moartea lui Ștefan cel Mare începe, după părerea lui C.Negruzzi, procesul decăderii, condiționat de ridicarea de către el a aristocrației care „începură a ambiționa domnia”. Cel ce izbutește să strivească furnicarul de intriganți este, în opinia lui C.Negruzzi, Alexandru Lăpușneanu. Dar și cu venirea acestui domn la putere procesul decăderii nu a fost oprit, căci fapta lui

---

¹ К.Негруци. *Опере*, p.261.

² *Ibidem*, p.263.

³ A.Russo. *Opere*, p.150.

nu era, după afirmațiile lui C.Negruzzi, de folos poporului. Or, drept criteriu al progresivității transformărilor realizate este considerat de iluminiști folosul pe care aceste transformări îl aduc poporului.

Trista epocă, în care „intrigile boierilor izbutiseră a da turcilor dreptul a numi de la sine domni pre cine voiau” și în care Moldova „se văzu ocârmuită când de un serb, când de un arman, când de un sacson”, toți întrecându-se în nelegiuiri, a continuat până la venirea lui Vasile-Vodă (Lupu) (1634-1653). Domnia lui Vasile Lupu este considerată *epocă de progres*, însemnată mai întâi prin înființarea tipografiei, în care se tipăresc cărți bisericești în limba română, și prin întemeierea școlilor naționale. Pentru a pune capăt desfrâului din societate, Vasile Lupu mai „adună pravilele lui Alecsandru I”, alcătuind pe baza lor un cod de legi, pe care îl impuse spre a fi respectat.

După detronarea lui Vasile Lupu, în timpul domniilor lui N.Mavrocordat, mai exact din anul 1711, începe o nouă epocă în decăderea țării – *epoca fanariotă*, care a durat peste 100 de ani (până la 1821). Prin promovarea teoriei vârstelor iluminiștii urmăreau ca finalitate confirmarea stării de decadentă, în special din epoca fanariotă, considerată de ei ca una dintre cele mai amare, mai negre și nefirești pentru poporul român, drept regim de degradare prin corupție și desfrânare în toate sferele vieții.

În domeniul economic decăderea era concepută ca având prin excelență un caracter financiar, manifestându-se, în primul rând, prin sărăcirea vistieriei domnului și a țării. I.Tăutu, spre exemplu, menționează că în vremurile de demult Moldova, având o populație mai mică și „mai puțin deprinsă în comerțu-i, și mai puțin avută”, putea să-și îndeplinească toate datoriile, să acopere toate cheltuielile statului. Și, paradoxal, „acum când are un popor mai numeros și se află supt îndemânatici prilejuri a neguțătoriei... ea nu-i în stare a împlini dările

acelorași așezământuri”¹. Cauza deficitului bugetar înspăimântător el o vedea în regimul despotic al fanarioților, care urmăreau doar scopul satisfacerii intereselor personale prin ruina definitivă a economiei țării, prin jefuirea locuitorilor ei.

Sfera politică, sau, cum îi mai zicea I.Tăutu, „rânduielile”, se caracteriza în epoca fanariotă prin transformarea instituției domnești într-un bun ce putea fi dat în arendă sau vândut, desigur, în primul rând celor ce dădeau mai mulți bani, precum erau mai întâi grecii încuibăți în „foburgul” Fanar din Constantinopol. Domnii își cumpărau favorul cu bani. Logofeții, vistiernicii, ispravnicii, vornicii făceau acest lucru tot prin dări de bogății. Adică, „slujbele patriei” se transformaseră în neguțătorii, cinurile - în venit, iar toate la un loc – în jaful popoului ce zăcea în lipsuri și ticăloșie, căci grosul banilor era stors din sudoarea lui².

În domeniul militar („în paza nației”) decăderea începe cu aducerea veneticilor în locul oștenilor autohtoni, în special a „albanezilor nemernici”, izgoniți din țara lor. Aceștia nu numai că au fost primiți pe pământul nostru, ci au fost „aleși de a li se încredința paza patriei”. Vechii slujbași ai Moldovei au devenit pentru ei slugi și „rândași”. Dar poate oare un păzitor străin, „fără dureri pentru patrie”, să asigure odihna și liniștea? Desigur că nu, căci aceștia, conform afirmațiilor lui I.Tăutu, „au avut totdeauna plecare a-și vinde sângili” la toți cei ce le plăteau mai bine³.

În sfera juridică decăderea a fost însoțită de scoaterea pravelor bazate pe vechile obiceiuri ale țării care funcționau în vremea voievozilor independenți (Ștefan cel Mare, Vasile

---

¹ I.Tăutu. *Scrisori social-politice*, p.81.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p.83.

Lupu etc.) și introducerea în locul lor a „pravilelor nației grecești”. Acestea însă, fiind pentru alte lumi, alt norod, alte timpuri, rămâneau a fi scrise numai pe hârtie. În realitate, domnea bunul plac, samavolnicia, despotismul. Lipsa unui cadru legislativ, necesar anume poporului nostru, a dat naștere unui dez-măț total în judecătoria. Aici, ca și în sfera administrativă, prima interesul și mita, părtinirile. Judecătorului îi revenea rolul celui de-al „trilea tâlhariu”, după spusele lui Gh.Asachi.

Deplorabilă era situația și *în sfera culturii*, în special în domeniul învățământului. În locul școlilor lui Vasile Lupu se înființează școli grecești. Rodul lor era însă „atât de smintit”, după mărturiile lui I.Tăutu, „încât numărul bunilor ucenii esti ca a Finixului” (păsării Phoenix - *M.B.*). Cauza unei asemenea situații el o vedea în prigonirea pământenilor, în „privigherea ace re”, care nu permitea unui moldovean a învăța și a „răzbate” științele, deoarece atrăgea asupra lui ura și prigonirea „meghistanilor săi” (superiorilor săi - *M.B.*), care puteau doar să se iscălească.

În sfârșit, degradarea începuse a măcina ca o „pecinjene” **„duhul” românilor**: se pierdură obiceiurile și tradițiile naționale; limba necultivată și disprețuită rămase numai în gura poporului, căci nobilimea învăța grecește – limbajul curții. Chiar dacă învățăturile și talentul uneori nu lipseau, inima poporului era, după spusele lui A.Russo, seacă; într-un cuvânt, oamenii erau aproape de a uita că sunt români.

Epoca fanariotă a constituit, în opinia iluminiștilor, un puternic impediment în dezvoltarea societății moldovenești, o cauză dintre cele mai profunde ale decăderii ei, dar nu și unica. Iluminiștii sesizează două grupe de cauze sau factori, care au dus țara spre ruinare: 1) de ordin extern și 2) de ordin intern. Prin factori externi, care au împiedicat progresul societății moldovenești, ei înțelegeau, asemenea cronicarilor Gr.Ureche,

I.Neculce etc., în primul rând, așezarea geografică și raporturile politice nefavorabile cu vecinii sau, cum le spunea I.Tăutu, „poziția”, „schesurile ori lovirile cele pre din afară”. Moldova nu s-a putut dezvolta firesc pentru că este așezată în calea răutăților, la răscrucea intereselor marilor puteri – Turcia, Rusia etc.

O parte din iluminiști erau orientați însă să considere drept cauză principală a decăderii statului moldav factorii de ordin intern – introducerea la sfârșitul secolului al XVI-lea de către Mihai Viteazul a șerbiei, care a produs asuprirea nemiloasă a poporului, instabilitatea politică și socială, degradarea economică și culturală, coruperea moravurilor. Supunerea turcească, domniile fanarioșilor, protectoratul rușilor etc. sunt concepute de ei ca niște fenomene generate de orânduirea feudală. Astfel, în *Strigare norodului Moldovei cătră boierii pribegiți și cătră Mitropolit, Starea jalnică a Moldovei și pricinile istorice ale acestei stări*, I.Tăutu îi face răspunzători de toate nenorocirile neamului pe boierii pământeni. Nicăieri, în nici un stat, scrie el, „nu s-au văzut atâte dări fără pricină, atâte răli întrebuițări în ivală, cumpărări de slujbile patriei, vânzări de cinuri, răli potriviri în rânduielei... prădăciuni de cătră însuși păzitorii nației, lipsa pravililor, giudecăți strâmbi, hatâr, părtiniri și mită, piedici a științei și a învățaturii și câte altele. Vedeți pre toati aceste în pământul Moldovii, aduse numai de boierii săi”¹.

Ideile lui I.Tăutu au fost reluate de către C.Negruzzi în *Ochire retrospectivă*, M.Kogălniceanu în *Ochire istorică asupra sclaviei*, A.Russo în *Amintiri*, N.Bălcescu în *Mersul revoluției în istoria Românilor și Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul* etc., ajungându-se până la critica domnitorilor considerați a fi ideali, precum era chiar și personalitatea lui Ștefan,

---

¹ I.Tăutu. *Scieri social-politice*, p.86.

pentru ridicarea aristocrației¹, a lui Mihai Viteazul, pentru introducerea șerbiei, ce făcuse țărani să zacă în mizerie, pierzând astfel orice interes de apărare a patriei. Toate acestea erau în folosul străinilor: turcilor, grecilor, rușilor etc. Așadar, societatea moldovenească, luând calea dezvoltării de la starea naturală, se prăbuși, în opinia iluminiștilor, prin câteva trepte de decădere, întrerupte de unele etape progresive, dar stopate, la rândul lor, de epoca fanariotă, considerată culme a ruinei țării.

Epoca fanariotă a constituit, în opinia iluminiștilor, ultima vârstă pe calea descreșterii, iar revoluția lui Tudor Vladimirescu – hotarul prin care se sfarmă „edificiul efemer lucrat de fanarioți” și se reîntorc Moldovei vechile drepturi și privilegii. Or, decăderea a durat până la restabilirea domniilor pământene, marcată de urcarea la tronul Moldovei (1822) a lui Ioan Sandul Sturza Voievod. De aici începe „învierea” noastră sau o nouă epocă în evoluția societății moldovenești - epoca de regenerare ce coincide cu era nouă deschisă pentru toate popoarele europene de revoluțiile burghezo-democrate. Din această perspectivă, A.Russo tinde, pe de o parte, să încadreze pulsul vieții românești în cel european, să considere regenerarea moldovenilor drept parte componentă a regenerării europene, iar, pe de alta parte, să pună etapele progresive în dependență nu de o simplă schimbare a domnilor, ci de profunzimea transformărilor realizate în societate. Privită sub acest aspect, noua epocă, în viziunea lui A.Russo, reprezintă pentru poporul nostru totuși un timp de nedeterminare, în care „lumea română”, sfâșiata de pierderea Basarabiei și netălmăduită de risipele războiului din 1821, stă indecisă în a hotărî între instituțiile noi, încă modeste la număr, și viața pasivă venită de o sută de ani cu domni străini. Cu alte cuvinte, peste puțin timp, A.Russo și alți iluminiști

---

¹ К.Негруци. *Опери*, p.262,263.

nu mai sunt entuziasmați de urmările evenimentelor de la 1821, căci modernizarea luase un curs lent și contradictoriu, acesta fiind determinat de apariția unei noi perioade de stagnare în istoria societății noastre – cea a lui M.Sturza* și a Regulamentelor Organice (noii Constituții), intrate în vigoare în 1831 în Moldova și în 1832 în Muntenia.

Caracterul transformărilor sociale consfințite de noua Constituție a fost dezvăluit cu toată fermitatea în *Dorințele partidei naționale în Moldova* (1848), lucrare ce-i aparține lui M.Kogălniceanu și în care autorul spune clar că Regulamentul Organic nu putea în nici un caz să aducă țării fericirea, drept dovadă servind „ispita de 17 nenorociți ani”¹ ai regimului lui M.Sturza. El indică asupra a „două metehne de căpetenie”, prin care noua Constituție lovea „în contra legilor progresului și a perfectibilității” poporului nostru: 1) interzicerea oricăror schimbări în Regulament fără împuternicirea Înaltei Porți și a Curții Rusiei, ceea ce însemna „dezbrăcarea nației de dritul de autonomie”; 2) Regulamentul nu exprima necesitățile poporului moldovenesc, deoarece a fost întocmit în timpul ocupației „armielor rosienesti, după instrucții străine” de câteva persoane (printre care era și M.Sturza), și nu de Adunarea națională, desființând astfel toate instituțiile, legile vechi ale țării și rupând „toată relația cu trecutul fără a întemeia prezentul”. O Lege Fundamentală, sau o Constituție, trebuie să fie însă o „plantă indigenă, expresia năravurilor și nevoințelor nației”. Iată de ce Regulamentul, în opinia lui M.Kogălniceanu, nu a putut și nici nu putea „să facă fericirea țării noastre”².

---

* Domnii, care au cârmuit Principatele sub regimul stabilit de Regulamentul Organic, sunt numiți domni regulamentari.

¹ M.Kogălniceanu. *Dorințele partidei naționale în Moldova* // M.Zamfir. *Gândirea românească în epoca pașoptistă*. Vol.2. -București, 1969., p.71.

² *Ibidem*, p.72,73.

În cele din urmă, și epoca regulamentară a lui M.Sturza este concepută de majoritatea iluminiștilor ca o perioadă de stagnare, iar de unii (A.Russo, V.Aleksandri, M.Kogălniceanu etc.) chiar și drept o nouă epocă fanariotă, când „libertatea fu lănțuită cu însăși mâna domnitorului..., egalitatea turtită, sărmana, sub un nămol de prejudețe monstruoase, un nămol atât de mare, atât de greu, încât ar trebui un cutremur social ca să-l răstoarne, să-l risipească”¹. Chiar și mult mai târziu, după 1840, ideile și principiile moderne nu pătrunseseră încă în țară, societatea purta un caracter oriental, „spiritul și inima se luptau și amorceau sub suflarea otrăvitoare a fanariotismului”².

Conștienți de starea de decadență și nemulțumiți de cursul pe care îl urma istoria țării, de condițiile de existență, care prea puțin s-au schimbat după ce au fost restabilite domniile pământene, iluminiștii moldoveni purced la critica vehementă a regimului lui M.Sturza. Ei dezvăluie caracterul orânduirii relevat prin cercetarea structurii sociale, care avea ca principale elemente constitutive clasa boierimii și clasa țărănimii, prin analiza raporturilor dintre aceste clase, a locului și rolului lor în viața statului, în procesul istoric etc.

Cu o uimitoare profunzime este descris tabloul ierarhiei / structurii sociale din Moldova din această perioadă de V.Aleksandri în articolul său *Constantin Negruzzi*, din care aflăm că în vârful societății sta „un domn cu topuzul* în mână și cu legea sub picioare”. Următoarea treaptă o constituia boierimea „ghiftuită de privilegii”, împărțită în trei straturi. Primul strat, sau protipendada (denumirea este păstrată în limba greacă), fiind compus din cinci ranguri înalte: logofeți mari, vornici, hatmani, postelnici și agi) forma o oligarhie de câteva familii bogate

---

¹ В.Александрри. *Оперс*. Vol.I, p.7.

² *Ibidem*, Vol.IV, p.553.

* un fel de sceptru; simbol al puterii.

greco-române, care își atribuiseră de la sine titlul de aristocrație, deoarece el nu era bazat nici pe fapte glorioase, nici pe moștenire, precum se proceda în Europa Occidentală. Din protipendadă domnul își alegea consilierii săi și înalții demnitari ai statului: miniștri, președinți ai Divanului, generali ai armatei etc. Al doilea strat era format din reprezentanții rangurilor secundare: spătari, comiși, paharnici etc. Această pătură a boierimii era mult mai numeroasă, însă cu posibilități limitate de trecere în prima pătură. Foarte rar, chiar și după mulți ani de serviciu, se întâmpla ca „un favorit al soartei” să se furișeze în mândra protipendadă. Al treilea strat reprezenta „un furnicar” de cinovnici, funcționari, subalterni, care „umpleau cancelariile și măngeau conțuri (cliduri) groase de hârtie vânătă cu docladuri, oțnoșanii, anaforale (rapoarte către domnul țării etc.) scrise cu slove (slavone - *M.B.*), încălecate unele deasupra altora, căci pe atunci literele latine erau tot așa de cunoscute în neamul latin al românilor ca și hieroglifile egiptene sau ca sămnele alfabetului chinez”¹. Alături de boierimea ce se bucura de toate drepturile, până și de „ilegalități” (fărădelegi), se afla clerul ignorant, ai cărui șefi, „veniți de la Fanar și din vizuinile muntelui Atos”, se desfățau într-o viață de lux, trândavă și scandaloasă². După boierime și cler urmau negustorii și meseriașii, lipsiți de orice drept municipal, dar exploatați de funcționarii agiei și eforiei. Pe ultima treaptă a scării sociale se afla poporul român, iar mai jos de el se rătăcea un neam de origine străină, căzut în robie, gol, nomad, batjocorit, disprețuit – țigani. În fine, aceste elemente constitutive ale structurii societății moldovenești sunt concepute de către V.Aleksandri și alți ilumi niști ca formând două poluri cu totul opuse și separate printr-o prăpastie de netrecut: „sus - puterea egoistă” a boierilor, „jos – șerbirea și mizeria” poporului, țărănimii.

---

¹ В.Александрри. *Оперс*. Vol.IV, p.537.

² *Ibidem*, p.539.

Față de cei de „sus” ilumiști moldoveni aveau o atitudine vădit critică, aceasta fiind orientată mai întâi împotriva propriedății, marii boierime, considerată drept izvorul tuturor relelor din societate. Critica aristocrației și a întregii clase boierești se face sub două aspecte: politic și social. Boierii sunt învinuiți mai întâi de lipsă de patriotism, intrigi, „vrăjbi și prigoniri”, trădare față de domnii pământeni, care au și dat prilej străinilor să se amestece în „treburile țării”. În *Strigare norodului Moldovei* I.Tăutu dezvăluie încă un adevăr: boierii nu numai că au colaborat cu regimurile străine, în special cu cel fanariot, n-au opus rezistență acestora, dar n-au permis nici popoului să se împotrivescă, ținându-l în neștirea adevărului. De altfel, în timpul eteriei, poporul era gata să izgonească din pământul nostru tulburările streinilor¹. Această idee o găsim mai târziu și în pamfletul lui M.Kogălnicianu *Căința încrederii în boierii aristocrați și sfânta hotărâre de a nu-i mai crede* (1848), din care aflăm că marea boierime „ginte venetice și străine” a provocat la 1848 intervenția străină pentru a-și apăra privilegiile, înșelând poporul prin promisiuni false.

Aristocrația feudală și tiranică a ruinat țara nu numai prin vinderea domniilor la străini, ci și prin exploatarea crudă (împreună cu aceștia) a țărănimii. Ea poartă toată răspunderea pentru starea de mizerie a acestei clase, fiind înfățișată ca „puii năpârcii”, hrăniți din sudoarea norodului, „neamici” mai primejdioși decât cei din afară, care zi și noapte „soarbe averea moldo-valahilor”.

Boierii au fost acuzați de ilumiști pentru viața trândavă, răsfățată și luxoasă, pentru că onorează „mai mult petrecerile, decât îndeletnicirea cu trebile ce aduc folos”, prețuiesc „mai mult osteneala dascălului” ce-i învață a dansa sau a cânta, decât

---

¹ I.Tăutu. *Scrisori social-politice*, p.91.

a meșterilor ce le lucrează „uneltele industriei și ale plugăriei”¹. Boierii au fost criticați pentru ignoranță, atitudine disprețuitoare față de cultura națională, cosmopolitism etc. În sfârșit, văzută prin cele două aspecte – politic și social – boierimea apare în concepția iluminiștilor moldoveni ca o clasă retrogradă, lipsită de „evghenie”, coruptă, egoistă, preocupată numai de avutul propriu, de lupta pentru putere, care nu mai poate fi de folos țării.

În *Principiile noastre pentru reformarea patriei*, document alcătuit la 12/24 mai 1848 de către Teodor Sion, Costachi Negri, Vasile și Iancu Alecsandri, A.Russo, Gr.Balș etc. (revoluționari moldoveni pribejiți la Brașov), prin articolul 4 se cerea lichidarea tuturor privilegiilor acordate boierilor și, prin urmare, „deopotrivă purtare a sarcinilor statului de către tot poporul în deobște, precum și deopotrivă împărtășire a lui la toate driturile politice și țivile”². Revendicări asemănătoare găsim și în *Dorințele partidei naționale în Moldova* a lui M.Kogălniceanu, în *Elemente de dreptul politic* a lui C.Negruzzi etc.

Dacă o parte din iluminiști – I.Tăutu, C.Negruzzi etc. – vedeau în boierime cauza principală a ruinării țării, a instaurării regimurilor tiranice cu domnitori, apoi alții modifică întrucâtva raportul „boier-domnitor” în responsabilitatea pentru decădere. Spre exemplu, V.Alecsandri, relatând realitatea politică și socială deplorabilă din anii '40, în explicarea cauzei pune accentul acestei stări pe samavolniciile domnitorului M.Sturza „ieșit din monstroasa împreunare a suveranității turcești cu protectorul rusesc”. M.Sturza este asemănat cu un arbore mecanic de la care porneau toate ramurile administrative, financiare, judecă-

---

¹ C.Stamati. *Muza românească*, p.443-444.

² G.C. Nicolescu. *Viața lui Vasile Alecsandri*. -Chișinău, 1990, p.169.

torești și chiar bisericești. „De 14 ani, avea să scrie V.Alecsandri în mai 1848 în manifestul său *Protestație în numele Moldovei, al omenirii și al lui Dumnezeu*, Mihail Sturza răstălmăcește și calcă cuprinsul Regulamentului Organic în interesul său particular. El vinde rangurile boierești, vinde posturile statului – de la cele mai mici până la cele mai înalte; vinde scaunele clerului, vinde cinstea; vinde cugetul oamenilor; vinde drepturile patriei noastre! El vinde orice se poate vinde sau nu, și adună aur peste aur, milioane peste milioane pe care le scoate afară din țară, pentru ca să o sărăcească încă mai mult”¹. M.Sturza este acuzat de către V.Alecsandri, A.Russo, C.Negri, A.Cuza, L.Rosetti, T.Sion, Gr.Balș etc. de distrugerea nației noastre prin înlăturarea din slujbele statului a oamenilor iubitori de dreptate, a bunilor patrioți ce s-au împotrivit sistemului de corupere stabilit de acesta, prin asuprirea nemiloasă a țăranilor, prin nimicirea tuturor mijloacelor de propășire.

Înfierând nedreptățile regimului despotic al lui M.Sturza, legea societății feudale în general, după care „orice face cel mai mare, dreptate-n toate are”, iluminiștii s-au pronunțat pentru apărarea țăranilor - cea mai numeroasă clasă din structura socială, dar care se afla pe cea mai de jos treaptă și în cea mai mizeră stare. Ticăloasa soartă a acestei clase, după spusele lui M.Kogălniceanu, fusese înăsprită și mai mult de Regulamentul Organic, care transformase țăranimea în niște instrumente de muncă în mâinile guvernului, ale proprietarilor și ale posesorilor de moșii.

Iluminiștii au văzut în popor, în „muncitorii pământului” temelia vieții sociale sau, cum zice I.Tăutu, pe „sprijinitori ai obștii”, „demosul însuși”, iar în marea boierime „o foarte mică

---

¹ V.Alecsandri. *Protestație în numele Moldovei, al omenirii și al lui Dumnezeu* // P.Cornea, M.Zamfir. *Gândirea românească în epoca pașoptistă*. Vol. 2, p.151.

tagmă de beneficiari”, și nicidecum „țara”, după cum aceștia se prezentau. Or, cei bogați și cei săraci pot fi egali numai în fața morții, dar nu și în fața istoriei. Prin munca țăranilor, „celor ce n-au decât cenușă-n vatră”, se creează bunurile materiale, bogăția țării¹, „poporul e stâlpul țării”². De aceea starea rea a maselor de jos numaidecât se va răsfrânge și asupra celor de „sus”, asupra țării în întregime. M.Kogălniceanu preîntâmpină: „Vai de noi dacă am socoti că soarta țăranilor fiind rea, soarta țării va putea fi și rămâne bună”³.

Prin modul de abordare și soluționare a problemei țărănești, iluminiștii moldoveni se integrează în țesătura generală a gândirii sociologice românești. Ei considerau această problemă ca fiind de importanță vitală pentru soluționarea tuturor celorlalte probleme privind dezvoltarea țării. În reforma relațiilor agrare iluminiștii vedeau însăși refacerea „condițiilor naționale și sociale”, „consolidarea naționalității române”, manifestarea patriotismului, înțelepciunii, dreptății. „În îmbunătățirea situației țăranilor, scria M.Kogălniceanu, văd tot viitorul țării mele, văd fundarea naționalității române”. Pentru el, *emanciparea și împrumutarea* țăranilor exprimau necesități stringente ale epocii, fără a căror soluționare nu putea fi posibilă evoluția țării pe calea civilizației moderne. Astfel, M.Kogălniceanu menționa că păstrarea rămășițelor șerbiei în Moldova este contrarie spiritului secolului Luminilor, că „astăzi, mai toată Europa au abolit munca silită, numită robotă, clacă, boieresc, sau cu orice altă numire”⁴. Poporul nostru, ca părțică a Europei, nu putea, desigur, să rămână încătușat în lanțurile barbarismului asiatic.

---

¹ Gh.Asachi. *Opere*. Vol.I, p.98.

² A.Russo. *Opere*, p.163.

³ M.Kogălniceanu. *Îmbunătățirea soartei țăranilor // Mărturii despre Uni-re*. -București, 1959, p.420-421, 453.

⁴ M.Kogălniceanu. *Dorințele partidei naționale în Moldova*, p.85.

Majoritatea pașoptiștilor înțelegeau reforma relațiilor agrare ca măsură de lichidare a tuturor rămășițelor șerbiei, de împrumietărire a țăranilor cu pământ, toate acestea fiind dictate, în opinia lui M.Kogălniceanu, de omenire, dreptate și interesul țării: de omenire - pentru că nu este omenesc ca omul să exploateze alt om, ca cei mulți să fie instrumente de muncă pentru cei puțini; de dreptate - pentru că, desființând boierescul și împrumietărind țăranii, ne vom debarasa de cruntele nedreptăți ale veacurilor trecute, istoricește fiind dovedit faptul că „în timpurile din început, mai fieșticare român era proprietar și că numai sila și puterea celor mari au dezbrăcat pre o mare parte din săteni de pământurile și chiar de libertatea lor”; de interesul țării – fiindcă proprietatea este cel mai puternic instrument de civilizație și dacă intenționăm să avem o țară puternică e necesar a avea mulți proprietari¹.

Cerința împrumietăririi țăranilor a fost promovată insistent, de asemenea, în Proclamațiile de la Islaz și de la Brașov, alcătuite în 1848 prin concursul lui N.Bălcescu, V.Alecsandri, A.Russo ș.a. Ei susțineau în repetate rânduri că dacă nu se vor împrumietări țăranii nu se va șterge ura dintre cele două clase, iar pentru binele patriei ele trebuie să trăiască în armonie. În înfăptuirea reformei agrare pașoptiștii porneau de la valorile fundamentale ale civilizației moderne: egalitate, libertate, emancipare. Aceste valori trebuiau să fie realizate pentru toate clasele. Drept urmare, cea mai numeroasă și importantă clasă a societății românești nu putea să rămână în afara cadrului democratic instituit o dată cu afirmarea societății burgheze. M.Kogălniceanu scoate la iveală încă un adevăr de importanță incontestabilă și pentru zilele noastre: „Nicăieri ideile comuniste și subversive nu se nasc mai mult decât în țările unde țăranii

---

¹ M.Kogălniceanu. *Dorințele partidei naționale în Moldova*, p.85.

sunt lipsiți de proprietate și sunt reduși la starea de proletari sau și chiar de coloni”¹.

Împroprietărirea țăranilor era considerată de majoritatea pașoptiștilor drept unica cale de trezire a conștiinței naționale, de cointeresare a fiecăruia în apărarea patriei, căci numai acolo unde există dragoste de pământ, acolo e răspândită și dragostea de patrie. „Astăzi, însă, pentru ce țăranul și-ar mai iubi și și-ar apăra o patrie unde el nu are nici un drept, ci numai îndatoriri și sarcine”². Așadar, modernizarea țării este pusă de ilumiști în dependență nemijlocită de refacerea complexă a situației țăranilor, de lichidarea stării de șerbie, de împroprietărirea lor cu pământ.

Ideea progresului prin cultură

Activitatea ilumiștilor orientată spre reorganizarea și modernizarea vieții țării exprimă clar optimismul lor social, încrederea în ideea progresului, dezvoltării. *Progresul este conceput ca o lege firească și ireversibilă*. „Progresul este legea omenirii, scrie M.Kogălniceanu, și orice s-ar face, țara nu poate merge înapoi”. Progresul nu are însă un caracter linear. Toate lucrurile din lume, menționa în acest context M.Kogălniceanu, au fazele lor de progres și regres. Progresul se realizează printr-o luptă crâncenă a forțelor opuse, „o luptă înăbușită, însă uriașă și neconținută, între bătrân și tânăr, între obiceiul căzut și veșted și inovația cutezătoare, plină de putere și de viață, o luptă pe moarte între „vechi și nou”, dar în care biruința, desigur greu câștigată, va fi a celui din urmă”³.

Convinși de progresul societății, ilumiștii erau nemulțumiți de ritmurile încetinite ale schimbărilor din țară, de rămâne-

---

¹ M.Kogălniceanu. *Îmbunătățirea soartei țăranilor*, p.462-463.

² M.Kogălniceanu. *Dorințele partidei naționale în Moldova*, p.85.

³ A.Russo. *Opere*, p.226.

rea în urma epocii, fapt ce putea fi constatat în plan universal. Dorința fierbinte de a pune capăt stării de înapoiere îi mobilizează spre căutarea noilor căi de accelerare a progresului, a forțelor ce-i vor atribui un caracter ireversibil, a modelelor bune de urmat etc. Meditând asupra acestor probleme, iluministi adesea fac referiri la învățătura lui Montesquieu, găsind un izvor important al dezvoltării societății în factorii de ordin natural, precum clima, așezarea geografică etc., dar nu numai. A.Hâjdeu, spre exemplu, descoperă cauzele principale ale progresului societății în forța de integrare a indivizilor, în „comunitatea” lor, prin care înțelege nu „o simplă adunare de oameni...”, ci o totalitate umană, rațional-umană... care, dacă la exterior se prezintă cu caracter de colectivitate, apoi în sine formează o unitate perfectă”¹.

Căutând răspuns la întrebarea care sunt factorii ce unesc oamenii într-o comunitate organică, A.Hâjdeu consideră de importanță hotărâtoare cultura, concepută de el ca un produs și, în același timp, ca un stimul al activității oamenilor². Drept elemente și forme principale de realizare a culturii sunt socotite limba, știința, meșteșugurile, arta, morala, religia, diverse formațiuni sociale: neamul, poporul, statul etc.

Cultura națională era considerată drept factorul fundamental al modernizării patriei. Culturii îi revenea misiunea de a civiliza țara, de a forma spiritul poporului necesar în noile condiții de emancipare și democratizare a vieții sociale. Or, alături de definirea progresului ca lege valabilă pentru întreaga omenire, un alt principiu fundamental al gândirii sociale a iluminștilor moldoveni îl constituie recunoașterea originalității individuale a popoarelor și a epocilor istorice, a importanței lor ca valori de sine stătătoare.

---

¹ A.Hâjdeu. *Problema timpului nostru*, p.3.

² *Ibidem*, p.7-8.

Totodată, menționăm că ideea specificității culturii în sensul larg al cuvântului avea importanță majoră în acea vreme pentru toate popoarele ce nu dispuneau de libertate națională. Valorile naționale au fost înalt apreciate și pe larg cultivate de Herder, Brentano, Tieck, Schelling, Schlegel, Humboldt etc. Astfel, eforturile iluminiștilor din Principate puse în slujba dezvoltării spiritualității românești, creșterii gradului de conștiință a poporului în ceea ce privește însemnele sale, rostul în lume și destinul istoric, erau în deplină concordanță cu mișcarea ideologică dintr-un șir de țări europene, ce reflecta năzuințele popoarelor spre emancipare și unitate națională.

În decursul istoriei a fost pusă problema diversității, specificului național, fiind interpretată însă în diferite moduri, având consecințe și pozitive, și negative. Sintetizând confruntarea de opinii diametral opuse referitor la originalitatea culturii A.Hâjdeu menționa că unii „așa-ziși gânditori prea înțelepți” propagă credința în umanitate ca în ceva nedeterminat, obscur, rece, mort, dorind să transforme „poporul viu... într-o osătură împietrită”, iar alții – „poligrafi flecari” - vorbesc des și mult despre naționalitate și aceasta numai pentru că acest cuvânt are un puternic impact asupra auzului și simțului prin farmecul său specific¹. Astfel, pe de o parte, sunt evidențiate concepțiile ce încercau să deznaționalizeze cultura, pe de alta – cele ce începueră să absolutizeze independența relativă a elementelor naționale, concepându-le ca superioritate proprie.

Respingând tot felul de extremități și fiind pătrunși de un profund spirit umanist, iluminiștii moldoveni caută să stabilească adevărata importanță a elementului național în dezvoltarea culturilor, prin care să se întărească sentimentul de dreptate, bine și frumos. În acest scop ei atribuie (printre diversele cerce-

---

¹ A.Hâjdeu. *Problema timpului nostru*, p.17.

tări) un loc aparte studiilor cu privire la corelația în procesul istoric dintre elementul național și general uman sau, cum se mai exprima A.Hâjdeu, asemenea lui I.Herder, „dintre naționalitate și umanitate”. A.Hâjdeu considera această problemă drept „problema timpului nostru”, fiind ferm convins că ea va constitui „problema întregului viitor al istoriei noastre”¹.

O teză fundamentală a concepției sociologice a tuturor iluminiștilor moldoveni constă în convingerea că formele de viață socială depind de condițiile și particularitățile istorice ale fiecărei comunități de oameni.

Dezvoltarea socială este concepută de iluminiști ca o continuitate selectivă a etapelor precedente. Or, societatea de azi își are rădăcinile în cea trecută, iar procesul de modernizare a țării își găsește sensul pornind de la ceea ce există în istoria proprie și nu în „importațiune” din alte părți. Trecutul constituie rezervorul dezvoltării interne și este factorul de evoluție și regenerare modernă. De aici și îndemnul lui Kogălniceanu: „Să ne ținem mai ales de cele trecute, ele pot să ne scape de pieire. Să ne ținem de obiceiurile strămoșești, atât cât nu sunt împotriva dreptei cugetări. Să ne ținem de limbă, de istoria noastră...”

Pătrunși de marea dorință de a scoate poporul din starea de aservire socială și națională, iluminiștii, în special pașoptiștii, concepeau realizarea acestor deziderate numai în condițiile lichidării pasivismului civic, reînvierii spiritualității românești, uzată de negrele secole ale dominațiilor străine. Astfel, ei și-au propus ca scop să instruiască poporul în ce privește adevărul sens al elementelor constitutive ale naționalității: originea, istoria, limba, religia, legile, tradițiile și obiceiurile etc., din a căror acțiune se naște conștiința națională, patriotismul, considerând că un popor care și-a „păzit semnele caracteristice ale naționali-

---

¹ A.Hâjdeu. *Problema timpului nostru*, p.17.

tății” nu va dispărea niciodată de pe arena istorică. După Gh.Asachi, el poate reînvia „ca un fenix... din proprie cenușă”, chiar dacă secole în șir a fost „apus din orizontul politic”¹.

Totodată, iluminisții moldoveni și-au dat bine seama de faptul că reînvierea conștiinței naționale, cultivarea sentimentului de patriotism este un proces destul de complicat și că în accețiunea multora poate căpăta o nuanță eronată. De aceea, ei preîntâmpinau că *adevăratul patriotism trebuie să fie critic*, și nu apologetic, căci „nu toate sunt minunate care sunt naționale”. Gh.Asachi ne îndeamnă să onorăm „datinele nației”, să fim drepti pentru meritul poporului nostru, dar în același timp „să nu fim nepăsători pentru a sale sminte”. Numai cunoscându-le vom încerca să le îndreptăm. Convinși de aceste adevăruri, iluminisții au scos în lumină o serie de fenomene negative legate de perversitatea psihologiei poporului. *Cugetările* lui A.Russo constituie un puternic semnal de alarmă împotriva falșilor patrioți care vorbesc mult, dar fac puțin, urmărind scopuri egoiste sub masca interesului obștesc, care „nu au alte principii decât interesul personal, alt Dumnezeu decât pe sine însuși, altă profesie de credință decât noi prin noi și pentru noi”². Aceștia sunt acei care nu cred, de fapt, nici în libertate, nici în sacrificii, nici în devotament, dar se acoperă cu haina patriotismului în zilele de luptă, „în zilele cele mari ale popoarelor”³. Acțiunile falșilor patrioți au fost considerate de A.Russo drept lovitură de moarte pentru cauza transformărilor revoluționare, căci ei, porniți împotriva aristocrației, sunt singuri niște aristocrați ascunși în zdrențele demagogiei. “Acești aristocrați de uliță, de noroiu, de patimă sunt cei mai aprigi dușmani ai libertății. Ei decretează legile de proscricție, ei măsură și vând libertatea ca o marfă, ei

---

¹ Gh.Asachi. *Opere*. Vol.2, p.443.

² A.Russo. *Opere*, p.291.

³ *Ibidem*.

aruncă pietre oamenilor de pace și de onoare, ei acuză de tradare pe cine nu vrea să coboare în rândul lor.”¹ Cu totul de altă natură sunt adevărații patrioți – cei care gândesc ca poporul, vorbesc puțin, dar lucrează cu toată puterea pentru binele lui. Și dacă adevărații patrioți, umăr la umăr cu poporul, luptă să răstoarne legile despotice, instituțiile nedrepte, atunci falșii patrioți „se îndeasă numai la paradă, grăbindu-se să apuce partea cea mai mare”. Ei sunt înșelătorii și instigatorii popoarelor, masca egoismului în timpurile de mari primeniri în societate².

Drept fals au considerat iluminiștii și patriotismul degenerat în șovinism. De un asemenea val de patriotism, observă A.Russo, a fost cuprinsă în vâltoarea revoluției din 1848 mai ales Ungaria, a cărei deviză devenise: „Libertate, frăție maghiară sau moartea”, iar strigătul maghiar „Ellen sabuciag!” însemna pentru toate celelalte popoare conlocuitoare înrobire³. Politica de înjosire a unor popoare în favoarea înălțării altora apare, în concepția lui A.Russo, ca fiind de natură imperială și în deplină contradicție cu modul republican de guvernare. „Maghiarismul... visează imperiul lui Atila..., pentru aceasta trebuie ca celelalte popoare să-și uite originea, limba mamelor, să-și forțeze hotarele lor naturale și obiceiurile lor, să se maghiarizeze”⁴. Politica imperială, observă în continuare A.Russo, se sprijină pe puterea administrativă cu tunuri și cu spânzurători, dar nu pe libertate.

Dragostea de patrie era considerată de iluminiști ca fiind, cu adevărat, pururea o simțire nobilă. Totodată, ei avertizau să ne ferim de „iubirea de patrie” atât în sensul ei cel mai larg, precum și în cel mai îngust, care ar cuprinde numai o mândrie

---

¹ A.Russo. *Opere*, p.292.

² *Ibidem*, p.291.

³ *Ibidem*, p.333.

⁴ *Ibidem*, p.302,303.

deșartă de a fi născuți în anumite locuri sau care ar fi un cuvânt pentru a păstra ura către alte „politii”, alte provincii, alte nații. „Iubirea de patrie”, fiind un sentiment înălțător, nu trebuie să prezinte un impediment pentru iubirea de omenire: „Defăimare fie acelui suflet înjosit, carele nu încuviințează chipurile felurilor înfătoșeri, ce poate căpăta între oameni instinctul sfințit al vieții frățește de a da cinstea cuviincioasă și ajutoriu fiicăruia”¹. „Iubirea de omenire” este, de asemenea, nobilă, conchide Gh.Asachi, dar ea nu trebuie să împiedice „iubirea de patrie”. Așadar, marea dragoste față de poporul și cultura românească au fost îmbinate în creația iluminiștilor cu respectul sincer față de toate popoarele.

Iluminiștii au rămas ostili oricărui exclusivism național, considerând că acesta este un obstacol pentru propășirea poporului, îl ține în obezile înapoierii: „...De mult ce ne vom lăuda, spune A.Russo, de mult ce vom huli celelalte neamuri, românii vor socoti că sunt buni și mari din născare și se vor acufunda iarăși în somnul lor adânc”². Convinși de adevărul că numai cultivând „sentimentele” tuturor popoarelor ele nu vor ajunge să fie dăunătoare³, iluminiștii au pus progresul, umanismul unei societăți, adevărata „marime” a liderilor naționali, în dependență directă nu de promisiunile făcute, ci de stabilirea unei depline egalități a naționalităților ce trăiesc pe teritoriul statului, de iscusința acestora de a stabili „binele comun”.

Convingerile iluminiștilor au fost distanțate în aceeași măsură atât de patriotismul îngâmfat, îmbrăcat în haina naționalismului sau a șovinismului, cât și de cosmopolitismul mort care împiedica renașterea spiritului național. Ei au defăimat „turma oarbă”, pentru care e bun tot ce e străin, au respins

---

¹ Г.Асаки. *Опере*, p.498.

² А.Руссо. *Опере*, p.74,183.

³ Г.Асаки. *Опере*, п.497.

mania imitației, când „în pretenția de a ne civiliza” s-a lepădat de tot ce era bun, pământesc, împrumutând de la străini „superficialități, haina din afară, ...iar nu spiritul său, nu duhul”. Or, modernizarea se constituie prin concordanța dintre fondul național și exigențele timpului, și nicidecum prin transplantul de instituții și moravuri străine.

Dacă dorim să devenim cu adevărat europeni, ne convine A.Hâjdeu, nu este necesar să-i copiem absolut în totul, cu atât mai mult în trăsăturile exterioare, în formă (haine, modă etc.), ci să învățăm de la ei a ne stima pe noi înșine, a ne păstra naționalitatea, căci anume aceste valori se află în fruntea civilizației europene. Acolo fiecare popor dorește să fie el însuși și nu altul, să trăiască o viață a sa și nu una străină¹. Or, din realizările altor popoare e necesar să luăm doar ceea ce prezintă valoare pentru patrie în domeniul economic, politic, spiritual, dar nu obiceiurile rele care pângăresc tradițiile naționale, ne strică mintea și inima, ruinând totodată „duhul românesc”. Regenerarea, progresul nu înseamnă deci pentru iluminiștii moldoveni imitație a modelelor străine, ci o sinteză creativă a acestor realități, o implantare a valorilor general umane în conștiința noastră, păstrând totodată tradițiile neamului, individualitatea, specificul național. Interacțiunea dintre național și general uman, dintre un popor aparte și omenire a fost concepută de iluminiștii moldoveni ca interacțiune dintre parte și întreg, particular și general, unitar și divers.

Așadar, pronunțându-se pentru dezvoltarea maximă a începutului original, național al poporului, iluminiștii moldoveni nu s-au oprit la acest moment. Ei au condamnat închistarea națională, concepând dezvoltarea elementului național drept o continuare a procesului istoric mondial, ca o „împăcare” per-

---

¹ A se vedea: A.Hâjdeu. *Problema timpului nostru*, p.21.

manentă cu alte culturi naționale, cu „străinismul”, cu general umanul. Fiecare popor își are importanța absolută numai în sine însuși. Față de începutul suprem, de umanitate, spune A.Hâjdeu, importanța lui este relativă. Umanitatea, la rândul său, se poate întări numai prin existența unor națiuni conștiente și egale în drepturi. Iată deci în ce constă, după A.Hâjdeu, problema timpului nostru: „Să fii național în spiritul umanității, să fii umanitar în spiritul naționalității”¹. Ca un fir roșu trece prin meditațiile iluminiștilor ideea particularităților și legităților specifice, multiplelor forme de mișcare a popoarelor spre o orânduire democratică – idee ce rămâne în deplin acord și cu cerințele procesului contemporan de modernizare a societății.

Organizarea politică a societății

Un loc aparte în operele iluminiștilor moldoveni revine meditațiilor cu privire la sfera vieții politice, din care pot fi desprinse multiple elemente de sociologie politică. Acestea țin, în primul rând, de încercarea de a studia problemele legate de formarea, distribuția și utilizarea puterii în societate, de modul în care statul poate modifica realitățile sociale, de descrierea comportamentului politic al guvernanților și al altor grupuri de oameni etc. În acest context, un interes deosebit prezintă lucrările lui I.Tăutu, An.Donici, C.Negruzzi, M.Kogălniceanu, A.Russo etc.

I.Tăutu, spre exemplu, consideră că pentru rezolvarea cu succes a multiplelor probleme cu care se confruntă poporul e necesar mai întâi să se elaboreze o teorie, o „știință politicească”, care ar dezvălui „meșteșugul de a ocârmui statul (țara)”².

Dominat de ideea că succesul organizării și conducerii unui stat este determinat de posedarea teoriei acestui meșteșug,

---

¹ A.Hâjdeu. *Problema timpului nostru*, p.21.

² I.Tăutu. *Scieri social- politice*, p.179.

I.Tăutu își propune să scrie un *Tratat de politică* – „*Socotinți asupra meșteșugului ocârmuirii*” – cu următoarea „tablă de materii”: „starea firească a omului, începutul ocârmuirilor; ideea de ocârmuire; mersul acestei științi; piedica ce mare a desăvârșirii ei; dacă toate locurile sunt primitoare ori nu de aceleași sisteme; dacă o sistemă poate fi vecinică”¹. Elucidarea de către autor a problemelor enumerate a fost axată pe cercetarea tradițiilor poporului român, pe lucrările *De republica* a lui Platon, *Esprit des lois* a francezului Montesquieu, *Essai sur le despotisme* a lui Mirabeau, *Enciclopedia* iluminiștilor francezi, de asemenea pe lucrările lui Locke, Newton și ale altor autorități din epoca Luminilor, amintind că „știința de a ocârmui oamenii” este o disciplină foarte dificilă, „este o materie cu atâta mai gre, cu cât șesurile (raporturile – *M.B.*) ce sunt între oameni și între lucruri se află mai împleticite”².

Ca un adevărat umanist, I.Tăutu vede scopul teoriei ocârmuirii în „a face cât se poate mai lungă viața norodului sau, ...cât se poate mai bună pitrecirea fiștecăruia om din norod”³. Dar, întrucât „politica este pentru om”, atunci „ea trebuie să fie zidită pe firea (natura) omului și pe morală”, pe „cunoștința pravililor firii” în general. „Pravilele politicești”, continuă în același spirit An.Donici, nu pot fi alcătuite „într-un alt chip decât după fireaștile și după obșteăștile dreptăți ale neamurilor”, ascultând sfatul și povățuirea ce ne-o dă „mustrarea cugetului, căci nu poate fi mai iscusit judecătoriu decât mustrarea cugetului, prin care însuși omul iaste martur lui”⁴. Or, natura pentru I.Tăutu, An.Donici etc. reprezenta, ca și pentru iluminiștii din

---

¹ I.Tăutu. *Scrieri social- politice*, p.178.

² *Ibidem*, p.156.

³ *Ibidem*, p.154-155.

⁴ *Manualul juridic al lui Andronachi Donici*, p.20.

Occident, unicul model de comportament uman, de conviețuire în societate.

Cu tot caracterul complicat, cu toate divergențele și întorsăturile, „teoria ocârmuirii” trebuie să țintească „păstrarea vieții popoarelor, buneii lor petreceri”. Iată de ce, în opinia lui I.Tăutu, nu orice „hotarnic” poate să se ocupe de „știința politicii”, ci numai înțelepții, cei ce cunosc profund „pravilile firii omului”, lucru, negreșit, înțeles de Platon când a zis: „Atunci vor fi fericite noroadele, când filosofii vor împărăți ori împărății vor fi filosofi”¹. Spre regret, acest „adivăr mare în teorie”, spune I.Tăutu, nu totdeauna se transpune în practică, din care cauză iau naștere atâtea rele în lume. Așadar, elaborarea și cunoașterea teoriei politicii reprezintă, în viziunea lui I.Tăutu, condiția primordială a unui sistem ideal de guvernare.

Teoria contractului social, pusă de iluminiști la baza apariției societății civile, a servit drept temei și al unei ample discuții referitoare la formele ideale de guvernare. Asemenea lui J.Locke și Montesquieu, iluminiștii moldoveni au aplicat această teorie în scopul susținerii dreptului de alegere a guvernelor de către majoritatea poporului, considerat de către I.Tăutu, C.Negruzzi etc. drept calea cea mai firească de „dobândire a puterii”, căci „e mahnicios lucru a cugeta (deși aceasta a durat mult timp) că o țară și nația ce locuiește pot fi date prin dăruire și moștenire, în vânzare sau foaie de zestre, ca o moșie cu dobitoacele ce se află pe ea, sau ca autoritatea unui păstor simbriaș asupra turmei sale”².

Pornind de la ideea că gradul de civilizație, condițiile (istorice, geografice etc.) de existență diferă de la popor la popor,

---

¹ I.Tăutu. *Scrieri social-politice*, p.191.

² C.Negruzzi. *Elemente de drept politic* // P.Cornea, M.Zamfir. *Gândirea românească în epoca pașoptistă*, p.86.

iluminiștii moldoveni, asemenea lui Montesquieu, conchid că și formele de guvernământ nu pot fi pretutindeni identice. În dependență de acești factori, I.Tăutu, de exemplu, delimitează șapte tipuri de ocârmuire („dimocrație, aristocrație, monarhie, despotism, monarho-reprezentativească, teocrație, ohlarhie”)¹, care pot fi reduse în plan final la trei: republică, aristocrație și monarhie. În realitate însă, spune I.Tăutu, dorind să fie cât mai departe de schematismul logic și acceptând relativismul istoric, „sunt atâtea feluri de guvernământ câte deosăbite stăpâniri sunt asupra globului, pentru că, cercetate cu amănuntul, nici una nu să găsește a fi întocma asămine altia”². Ba mai mult, chiar și „supt aceiași stăpânire sunt provinciile osăbite una de alta în felul ocârmuirii lor... fiiștecare poate lua numile a unia din cele trei, precum în sistema ei va fi având mai multe temeuri a vre unia din acele trei feliuri”³.

Constatând că Moldova se află pe a doua treaptă de dezvoltare economică, politică și culturală, fiind asemenea unei grădini învechite și părăsite, I.Tăutu considera că forma de ocârmuire, necesară ei pentru etapa respectivă, este monarhia, „domnia”: „Noi avem trebuință de un domn, acesta este un adevăr simțit de tot moldovanul”⁴. Din scrierile lăsate conchidem că simpatiile lui I.Tăutu, precum și ale multor alți iluminiști, erau orientate spre „monarhia regulată”⁵, sau constituțională.

Pledând pentru un regim monarhic, iluminiștii atenționau asupra faptului că în anumite condiții poate apărea primejdia ca puterea domnului să se transforme în despotism, „chircindu-se

---

¹ I.Tăutu. *Scrieri social-politice*, p.258.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p.154.

⁴ *Ibidem*, p.282.

⁵ *Ibidem*, p.127,258.

în tiranie aristocratică” sau în „slăbiciune anarhiciască”. Însă, atât despotismul unuia, tirania aristocrației, cât și anarhia mulțimii sunt trei rele la fel de distrugătoare pentru societate, „deopotrivă ucigașă de staturi”, încât nu poate nimeni hotărî care din ele este mai mic. I.Tăutu conchide că în toate locurile, în toate vremurile aceste excese de putere „au ticăloșit pamântul, au prisărat pe fața lui jariști de mormânturi”¹.

Pentru evitarea posibilelor abuzuri, arbitrariului, iluminiștii insistau ca puterea domnitorului să fie bazată pe lege și limitată de ea. Într-un spectru mai larg ideea este reluată de către I.Tăutu și An.Donici care vin să precizeze că fericirea unui popor “este isprava unor pravile drepte, întocma păzite, și maice a unor obiceiuri bune”². Multe „strâmbătăți” însă pot urma, în opinia lui An.Donici, nu numai din lipsa unui cadru legislativ, dar și din „neștiința pravilelor”. Convins de acest adevăr, el insistă să fie începută o amplă activitate de iluminare juridică a poporului, editarea a cât mai multor izvoare legislative. Întru realizarea acestui scop, An.Donici elaborează un *Manual juridic* (1814) care ținea să asigure o mai bună „împărțire a dreptății în țară”, să înlesnească „tâlcuirea pravilelor” în limba română scrise de către înțelepții „veacurilor de mai înainte” (Dreptul roman și greco-roman, Basilicalele, Manualul lui Armenopol, Manualul lui Mihail Ataliatis, Cartea lui Leunclavius, Sobornicescul Hrisov al lui Alexandru Mavrocordat etc.), precum și obiceiurile pământene³. Având ca „pravăț” cultivarea faptelor cuviincioase, legea trebuie să devină, în opinia iluminiștilor, o normă de viață pentru toți cetățenii statului, să fie povățuitorul cugetului omenesc în general.

---

¹ I.Tăutu. *Scrieri social-politice*, p.270.

² *Ibidem*, p.195.

³ *Manualul juridic al lui Andronachi Donici*, p.23.

A.Russo atribuie legii o funcție și mai radicală: ea constituie unicul mijloc de instaurare a egalității și libertății indivizilor, căci „cel ce nu cunoaște nevoia legii, nu cunoaște ce e slobozenia”. Totodată, e necesar să menționăm că pentru A.Russo, ca și pentru J.-J.Rousseau, sunt valabile și eficiente numai legile ratificate de întregul popor care servesc intereselor acestuia. Libertatea este legea – „icoana dreptății dumnezeiești, legea așezată prin învoirea tuturor și la care toți deopotrivă se supun”. Acolo însă unde nu e lege, nu e nici libertate, „și acolo unde legea e numai pentru unii și ceilalți sunt scutiți de sub ascultarea ei, slobozenia a pierit... și fericirea e stinsă..., căci atunci asuprirea, nevoile, necazurile și sărăcia izvorăsc în lume; atunci lumea se împarte în săraci și bogați, în stăpâni și robi, flămânzi și îmbuibăți..., atunci lumea stă în cumpănă de pierire”¹. Astfel, legea devine, în opinia iluminiștilor moldoveni, o întruchipare a spiritului rațional, iar așezarea societății pe baza unei legislații noi și echitabile este considerată drept calea principală de democratizare a societății.

Încrezuți în atotputernicia legii, iluminiștii regretau faptul că Moldova nu are „pravile hotărâte”, din care cauză „năravurile” ei sunt într-un dezastru nemaipomenit. Ce-i drept, I.Tăutu nu contestă existența „codicului Calimah” (1817), însă consideră că acest cod de legi avea ca un mare dezavantaj următoarele: 1) nu ținea cont de obiceiurile vechi ale pământului, ceea ce permitea “ca să de o slobodă curgerii voinții giudecătorilor, spre a alege pe acele cari, după vremi și împrejurări, privesc mai mult folosului lor”² și astfel nasc „izvoarele din care ar curge ticăloșiile poporului nostru”; 2) era scris într-o limbă străină (greacă), necunoscută de cea mai mare parte a norodului. Or, legile, în opinia lui I.Tăutu, An.Donici, C.Negruzzi

---

¹ A.Russo. *Opere*, p.151.

² I.Tăutu. *Scieri social-politice*, p.84.

etc., reprezintă anumite raporturi ce rezultă din natura lucrurilor. Prin urmare, ca și la Montesquieu, ele nu pot avea un caracter stabil și general ce ar permite să fie aplicate în același fel în orice epocă și în orice mediu social. Legile sunt produsul unor condiții socioistorice și geografice bine determinate. Iată de ce a afirma că „Moldova are toate pravilile lumii” înseamnă, după părerea lui I.Tăutu, a afirma că nu avea nici una. Or, numai o legislație rezultată din condițiile concrete de existență a poporului nostru va putea duce la rezultate cu adevărat benefice. Pornind de la acest adevăr, I.Tăutu susținea că „noi avem trebuință de pravile”, chiar dacă și este pus în aplicare „codicul Calimah”, că reorganizarea statală a Moldovei trebuie să înceapă cu introducerea unui larg cadru juridic, a unei Constituții*.

Îndemnați de scopul edificării unui stat bazat pe drept, I.Tăutu și An.Donici participă activ la întocmirea proiectului de Constituție a cărvunarilor** (1822), definind această lege (prin articolul 75) drept fundamentală, adică „temeiul în care stă stavila întregii slobozenii, hotarul puterii celor ce plinesc trebile obștei, pravățul cel prevățuitoriu spre ocrotirea aceștii, a averii și a drepturilor obștești... temeiul puterii care plinește și face a se plini toate aceste legături soțialicești”¹. Proiectul de Constituție prevedea ca Moldova să devină un stat parlamentar. Parlamentul să fie numit „Sfatul țării” sau „Sfat obștesc”. În proiect se proclama, de asemenea, egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii, libertatea conștiinței, a cuvântului, presei, inviolabilitatea proprietății, precum și alte libertăți burgheze progresiste.

---

* La caracterizarea acestui document iluministii moldoveni au utilizat, alături de termenul „constituție”, și denumirile „pravilă”, „așezământ”, „lege”, „regulament”.

** Un grup de boieri liberali, negustori și intelectuali, însuflețiți de ideile revoluției burgheze din Franța și de mișcarea revoluționară din Italia, numiți carbonari.

¹ D.V. Barnoschi. *Originile democrației române*, p.127-228.

Interesul sporit al ilumiiniștilor moldoveni față de regimul constituțional a fost generat în mare parte de operele gânditorului iluminist francez Ch.Montesquieu, considerat de ei drept apărător al „dritului omenirii”¹. Cele spuse sunt confirmate și în lucrarea lui C.Negruzzi *Elemente de dreptul politic* (1846), în care și-au găsit oglindire teoretică un șir de probleme referitoare la organizarea statală.

Urmându-l pe Montesquieu, C.Negruzzi reliefează două forme principale de guvernământ: republica (democratică și aristocratică) și monarhia. Aceasta din urmă poate fi „stâmparată” și despotică. Instituirea acestor tipuri de guvernare este pusă de C.Negruzzi în dependență de un șir de factori: teritoriu, climă, moravuri, obiceiuri etc. Sub aspectul valorilor morale democrația se bazează pe virtute, monarhia – pe onoare, iar despotismul – pe teamă. Față de regimurile despotice ilumiiniștii moldoveni au avut o atitudine complet dezaprobatore, considerându-le ca fiind corupte prin însăși esența lor, iar conducătorii acestor state ca fiind „călăii popoarelor... carii după ce-și plinesc urâta solie, pier, lăsând o pomenire de blestemuri”².

Dezvăluind esența modului republican de conducere, C.Negruzzi subliniază că în republica democratică puterea este înfăptuită de întreg poporul, în cea aristocratică – de o parte a lui. În ambele forme însă poporului sau aristocrației îi aparține numai puterea legislativă. Puterea executivă și cea judecătorească este înfăptuită „prin delegare”. Cu toate acestea, spune C.Negruzzi, se poate afirma că poporul e stăpânitor, căci el face legile, iar magistrații ce le îndeplinesc sunt numai rânduieții săi³. C.Negruzzi admitea și posibilitatea existenței unei repu-

---

¹ Г.Асаки. *Онеге*, p.64.

² К.Негруци. *Онеге*, p.264.

³ C.Negruzzi. *Elemente de dreptul politic*, p.82.

blici federative alcătuite din mai multe mici republici. Fiecare dintre ele își are guvernul său, dar care își trimite „deputatul la o adunare obștească, numita dietă, sau congres”, și astfel se supune acestora. Manifestând însă scepticism față de ocârmuirea republicană în general, C.Negruzzi nu acceptă cu atât mai mult republicile federative, chiar și pe cele realizate în Elveția și în Statele Unite ale Americii, considerând că ele au adus multe nevoi și primejdii¹. Pentru a-și îndreptăți această atitudine, C.Negruzzi încearcă să selecteze un șir de argumente suplimentare. Astfel, el ține să sublinieze, îndeosebi, că sistemul republican, de rând cu dominația principiilor morale, mai necesită și existența multor alți factori, precum: „unitatea de vreme și de loc pentru adunări; votul cu majoritatea glasurilor; alegerea magistraților; delegarea suveranității unor reprezentanți”. Cel din urmă punct îi produce autorului *Elementelor...* cea mai mare îngrijorare, căci atunci „când pământul unei republici e prea întins și împoporarea sa multă, poporul nu se poate aduna întreg ca să delibereze și e silit să aibă încredința autorității sa unui anumit număr de reprezentanți, care formează un fel de aristocrație și privilegiește intrigi, cabale din partea pretendenților la reprezentare; pe de altă parte, provinciile unui stat care nu au aceleași interese, aceleași obiceiuri, uneori nici aceeași limbă”². Astfel, C.Negruzzi, asemenea lui Montesquieu, respingând despotismul ca sistem de conducere nefiresc, nu acceptă nici principiile republicane, considerând că ele sunt valabile numai pentru state foarte mici, unde poporul poate participa permanent la adoptarea deciziilor.

Cea mai bună formă de ocârmuire este, după C.Negruzzi, monarhia „stâmpărată”, numită și „*guvern reprezentativ*”. „Aceasta nu e o monarhie, spune C.Negruzzi, de vreme ce nu

---

¹ C.Negruzzi. *Elemente de dreptul politic*, p.82.

² *Ibidem*, p.83.

este monarhul singur stăpânitor, ci o adevărată republică, ai cărei slujbași sunt supuși unui cap, cărui îi zic rege, în loc de a-i zice consul sau prezident, dar care nu poate face decât aceea ce le învoiește legea făcută cu concursul nației”¹. Astfel, prin monarhia „stămpărată” C.Negruzzi înțelegea monarhia constituțională de tip englez, în care domină legea și cinstea, acestea asigurând armonia socială.

Trăsătura fundamentală a monarhiei „stămpărate” o constituie împărțirea puterilor, căci numai în asemenea condiții pot fi realizate libertățile politice: „Nu poate fi slobozenie acolo unde puterea legislativă, puterea împlinitoare (administrativă) și puterea judecătorească sunt în mâinile unui singur ins, sau unite într-o singură adunare, or măcar împărțite între mai multe adunări deosebite, dar alcătuite numai din cetățenii unei clase privilegiate ce au interese potrivite între ei, protivnice însă pentru rămășița nației”².

În cadrul monarhiei constituționale („stămpărate”), fondate pe baza principiului de diviziune a puterii, puterea legislativă se află în mâna domnitorului și a unei camere alegătoare. Puterea administrativă este încredințată unor împuterniciți ai stăpânitorului care activează numai în deplină concordanță cu legea. Puterea judecătorească aparține unor magistrați inamovibili, unor persoane „trase din trupul poporului cu chipul prescris de lege și nicidecum ea nu poate aparține corpului legislativ sau persoanei investite cu puterea executivă, căci de altfel legea s-ar putea schimba la voia lor”³.

Caracterizînd cele trei puteri, C.Negruzzi intenționează să scoată în prim-plan factorii de importanță hotărâtoare pentru

---

¹ C.Negruzzi. *Elemente de dreptul politic*, p.82.

² *Ibidem*, p.276-277.

³ *Ibidem*, p.276.

funcționarea lor eficientă. Astfel, el ține să sublinieze, în special, că în acest scop reprezentanții poporului, prin care se face „lucrarea puterii lejuitive”, nu trebuie să uite că „sunt mai înaintea decât toate înfățășitori ai nației, că au a face treburile țării, iar nu ale lor și că interesul particular trebuie să se stârnească dinaintea interesului public” etc.

De rând cu împărțirea puterilor, printre trăsăturile „de căpetenie” ale guvernului reprezentativ C.Negruzzi enumeră un șir de alți factori importanți, de care depinde soarta oricărui stat, insistând în mod special asupra libertății „teascului”. „Tot cetățeanul trebuie să poată înfățoșa corpului lejuitiv tânguirile sale, observațiile sale întru ce îl privește personal, întru tot ce interesează un clas de cetățeni pentru ca deputații țării să ceară și să capete de la puterea împlinitoare îndreptățire răului de care se jăluiesc, să-l îndrepte ei înșiși prin legi. Tot cetățeanul să-și poată obști prin canalul jurnalelor observațiile și tânguirile sale pentru ca nația luată de marturi să poată cunoaște dacă jăluitorul are dreptate sau nu”¹.

În fruntea monarhiei constituționale iluministii moldoveni doreau să vadă un domnitor luminat, precum era „înțeleptul Alecsandru, Ștefan fulger între arme”, „evgenia căroră se răzăma în paza legii, în credință”, un adevărat filosof și bun „lucrător pe tron”. Ch.Asachi îl vede, bunăoară, în statuia lui Petru cel Mare pe „filosoful Arhimedis, adâncit în cugetări de știință și măestrii, conjurat de instrumente și unelte, cu carele însuși au lucrat”². Numai un domn, înzestrat cu „științi, cu lumini”, cu o bogată experiență, scrie I.Tăutu, va putea scoate țara din impas. Domnitorul trebuie să aibă mai întâi o vastă pregătire teoretică și practică în meșteșugul cărmuirii, să cu-

---

¹ C.Negruzzi. *Elemente de dreptul politic*, p.277.

² Г.Асаки. *Онеге*, p.370.

noască istoriile, așezământurile și pravilele altor neamuri, pentru a le compara cu ale noastre și a vedea „osăbirea”, a găsi „izvorul rănilor și a afla vindecările”. Un domnitor luminat trebuie să posede neapărat „temeiurile moralului”, „firea omului”, adică să aibă o bună pregătire etică și psihologică, să cunoască profund problemele economice și să fie unul din boierii de baștină, cel mai vechi și mai destoinic a îndeplini bine această învrednicire*.

Principiile profesate de M.Kogălniceanu în organizarea și cârmuirea statului, care ar salva Moldova de tirania machiavelică a lui M.Sturza, pornind-o pe calea regenerării, sunt expuse cu claritate în lucrările sale *Dorințele partidei naționale din Moldova și Profesie de credință*. Printre cele fundamentale el numește: independența administrativă și legislativă, neamestecul oricărei puteri străine în treburile interne ale statului; întemeierea unui guvern constituțional reprezentativ care ar asigura libertatea conștiinței, a presei, a întrunirii, a petiției etc.; statornicirea legilor care apără viața, demnitatea și proprietatea fiecărui cetățean, indiferent de statutul social; drepturi civile și politice egale pentru toți; reforma legii electorale care ar permite întregii nații să-și înainteze reprezentanții săi în parlament; Adunarea Obștească (parlamentul) compusă din reprezentanți ai tuturor păturilor sociale; alegerea Domnului din orice pătură socială; „lista civilă” proporțională cu „veniturile și mijloacele țării”; stricta responsabilitate a miniștrilor și a tuturor funcționarilor statului; publicitatea largă a dezbaterilor ce au loc în cadrul Adunării Obștești și al tribunalelor; supremația Adunării, pentru că numai o Adunare independentă poate aduce la libertate, siguranță, poate transforma puterea executivă într-un organ al legii care ar exprima voința națională; inamovibilitatea

---

* Toate aceste calități I.Tăutu le vedea întruchipate în personalitatea sa, sperând să-și înainteze candidatura la domnia Moldovei.

corpului judecătoresc; introducerea „juriului în procesele criminale de presă și politice”; neamestecul domnitorului în „ra-mul” judecătoresc; dezvoltarea largă a instituțiilor municipale, independența municipiilor urbane și a localităților rurale.

Concepțiile lui A.Russo și V.Alecsandri cu privire la guvernământ au tins să accepte modalitatea republicană. Conform propriilor mărturii, Alecsandri se întorsese în 1839 din Franța, unde își făcuse studiile, republican, adept înflăcărat al „sfintei treimi” în numele Libertății, Egalității, Fraternității. Alecu Russo ne mărturisește și el că devenise în Elveția un „republican elvețian” convins. Cu toate acestea, nici V.Alecsandri, nici A.Russo nu și-au sistematizat definitiv opiniile cu privire la modul de organizare a noii orânduiri. Ei au vorbit numai despre unele principii fundamentale, „simțuri înaintate” care vor domina în această societate: omenia, demnitatea, cinstea, libertatea, egalitatea, frăția. Ideea fondării tuturor instituțiilor statale pe principii republicane este clar promovată în proiectul de Constituție *Principiile noastre pentru reformarea patriei* (1848) alcătuit cu participarea nemijlocită a lui V.Alecsandri și A.Russo. Ceva mai concret despre organizarea statală aflăm din vestita Proclamație de la Islaz (alcătuită prin concursul lui N.Bălcescu), ale cărei idei au fost susținute și de M.Kogălniceanu, V.Alecsandri, A.Russo etc. În ea se prevedea convocarea unei Adunări generale cu reprezentanța tuturor păturilor națiunii. Domnitorul trebuia să fie ales de întreg poporul pe un termen de 5 ani din orice pătură socială și să-și asume responsabilități în fața lui.

În cele din urmă, putem concluziona că în concepțiile cu privire la organizarea statală o parte din iluminiștii moldoveni au militat pentru monarhia luminată, constituțională, alții, în special pașoptiștii – pentru un regim republican. Majoritatea iluminiștilor considerau ideea creării statului „rațional” indispensabilă de ideea independenței naționale și a unirii Țării

Românești cu Moldova. Toate căutările, întreprinse de ei în domeniul determinării sistemelor ideale de guvernământ, se înscriu în patrimoniul general al ideilor social-politice elaborate de iluminisții din țările române și cei din Occident.

Nu a existat la iluminisți o unitate de păreri nici în ce privește modalitățile de înlăturare a nedreptăților sociale, de instituire a „orânduirii raționale” a societății binelui comun. Pentru Gh.Asachi, I.Tăutu, M.Kogălniceanu ș.a. calea principală de constituire a bazelor societății moderne o reprezintă *reforma*. Ei confundau revoluția cu mișcările violente, considerând-o un factor de regres prin distrugerile produse societății. „Orice schimbare silnică, orice prefacere năprasnică, scrie M.Kogălniceanu, nu pot să nu fie decât fatale. Când revoluțiile încep, civilizația încetează, războiul niciodată n-a făcut decât a mistui rodirile semănate în timpul păcii”.

Unica cale de regenerare era văzută de I.Tăutu, M.Kogălniceanu în „reforme blânde și graduale, răspândirea instrucției publice, egala instruire a tuturor claselor națiunii, îndreptarea moravurilor în familie, întărirea, statornicirea și respectarea puterii cârmuitoare ca organ al legii” etc.

Însă, nu toți iluminisții moldoveni împărtășeau asemenea păreri. Concepțiile lor cu privire la problema în cauză au evoluat de la reformism spre pașoptismul revoluționar. Deja A.Hâjdeu, C.Negruzzi au îmbinat dorința poporului de a avea domnitori luminați, care, chipurile, vor putea realiza idealul scontat prin reforme, cu învățătura despre dreptul poporului la destituirea domnitorilor tirani.

Pornind de la teoria „dreptului natural” și a „contractului social” în stabilirea relațiilor dintre domnitori și supuși, C.Negruzzi menționa că în caz de încălcare a contractului de către una din părți „nu e altă mântuire într-un stat despotic decât cuțitul și revolta, iar în staturile reprezentative există alte

mijloace, mai pașnice. Camera reprezentanților nației, insuflată de duhul patriotismului, poate a le găsi”¹. Dacă însă camera deputaților nu-și îndeplinește datoria, „legea soțială este călcată și puterea face dreptul, pentru că legea firească învoiește a se împotrivi cineva puterii cu puterea”. În continuare gânditorul menționează că „concluzia aceasta este tristă, dar adevărată: din norocire, e rareori trebuință a se întrebuița”².

Cu toate că nu a participat la evenimentele din 1848, C.Negruzzi apreciază mai târziu anul 1848 ca „priincios libertății popoarelor”³. Încercarea de a justifica răscoala l-a apropiat pe C.Negruzzi în măsură considerabilă de aripa pașoptiștilor revoluționari – A.Russo, V.Alecsandri, N.Bălcescu etc., care s-au pronunțat clar pentru lichidarea orânduirii existente pe calea răscoalei populare, „căci cei ce prin sâluire fac nelegiuiri, prin sâluire pier... și sabia domnului e în mâna norodului...”⁴

În lucrarea sa *Cântarea României* A.Russo cheamă la „furtuna mântuirii”: „Deșteaptă-te, pământ român! Biruiește-ți durerea! E vremea să ieși din amorțire... ziua dreptății se apropie... toate popoarele s-au mișcat, căci fortuna mântuirii a început. Viezi! Cu cât mai mult pleci capul, cu atât cei nelegiuți își bat joc de tine și sug sângele tău.”⁵

Adresându-se poporului, V.Alecsandri în *Deșteptarea României* îl îndeamnă la răscoală: „Iată! Lumea se deșteaptă din adâncă-i letargie! Ea pășește cu pas mare cătr'un țel de mult dorit. Ah! treziți-vă ca dânsa, frații mei... La arme, viteji, la arme!.. Libertate – acum sau moarte să cătăm, să dobândim”⁶.

---

¹ C.Negruzzi. *Elemente de dreptul politic*, p.86.

² *Ibidem*.

³ *Convorbiri literare*. –Iași, 1867. -Nr.5. -1 mai.

⁴ A.Russo. *Opere*, p.152.

⁵ *Ibidem*, p.165

⁶ В.Александрри. *Опере*. Vol.1, p.165-166.

Această poezie, numită pe bună dreptate de autor adevărată „marseieză”, a aprins în 1848 împreună cu *Cântarea României* a lui A.Russo spiritele multor tineri. Dorind din tot sufletul ca mișcarea ce se pregătea să fie încununată de succes, V.Alecsandri și A.Russo s-au încadrat activ în rândurile pașoptiștilor revoluționari.

Cauza revoluțiilor, în opinia lui A.Russo, se află în situația grea a poporului: „...Blestemele văduvelor sărace, sudoarea oamenilor aruncată ca pleava, hrana sărimanilor mistuită, moștenirea copiilor răpită – toate acestea adunate la un loc cresc furtuna omenească și iușesc răsplata cumplită a dreptății domnului”¹.

Revoluțiilor, după A.Russo, le revine un rol progresist în procesul istoric, căci fiecare dintre ele va da naștere unui adevăr. Cel mai important însă este faptul că prin revoluții norodul „în un ceas numai își răscumpără veacuri de chinuri”².

A.Russo participă la evenimentele revoluționare din Iași, la grandioasele manifestări ale transilvănenilor (de la 15-16 mai) de pe câmpia Libertății din Blaj, merge la Brașov, unde, împreună cu V.Alecsandri, C.Negri, G.Balș, Teodor Sion ș.a., semnează *Principiile noastre pentru reformarea patriei* (document apreciat de întreaga istoriografie ca expresia cea mai înaltă a poziției revoluționare din Principate), fiind deopotrivă entuziasmat de revoluția izbucnită în Muntenia, sentiment exprimat într-o scrisoare adresată lui N.Bălcescu (5 iulie 1848): „Dragă Bălcescule, Vivat! Victorie! Sunt mândru de voi ceilalți și gloria revoluției voastre se răsfrânge și asupra noastră și asupra tuturor românilor! Încă o dată vivat și glorie, viitorul poate să nu fie pentru noi, dar nu vom dispărea fără să lăsăm o ultimă

---

¹ В.Александрри. *Опере*. Vol.1, p.165.

² A.Russo. *Opere*, p.152.

amintire despre noi!.. Sărută steagul din partea mea”¹ etc.

C.Negruzzi, A.Russo, V.Alecsandri etc. vedeau în revoluții un mijloc de dobândire a libertății și dreptății. Concomitent însă e necesar să fie pus în lumină și un alt adevăr: ei nu au transformat violența revoluționară într-un scop în sine, condamnând pe cei ce doreau cu orice preț să restabilească „viața fericită din trecut”. Revoluțiile erau acceptate de A.Russo, V.Alecsandri drept mijloc de soluționare a problemelor doar în condiții excepționale. Cea mai solicitată pentru ei rămânea totuși calea pașnică de înlăturare a contradicțiilor sociale. Iată de ce A.Russo, îndemnând poporul la revoluție, în același timp era ferm convins că „numai atunci omenirea va hălădui în bine și în pace, când caritatea evanghelică își va relua locul ce i se cuvine în organizarea societăților”².

În concluzie putem spune că, deși nu și-au propus în mod expres să facă sociologie, iluminiștii moldoveni, pornind de la realitățile concrete ale vieții, de la istorie, ajung la sociologie prin elaborarea multiplelor idei asupra societății și a dezvoltării sociale, a factorilor fundamentali ai dezvoltării societății (științifici și politici), precum și prin opiniile cu privire la „emancipație”, „propășire”, „progres” și „civilizație”, la edificarea unei societăți așezată pe principiile echității și libertății.

1.4. M.Eminescu. Sociologia politică

Concepția socială și politică a lui **M.Eminescu (1850-1889)** reprezintă un alt moment de referință în constituirea și evoluția sociologiei românești. În rodnică și extrem de variată activitate, Eminescu a fost preocupat în mod constant atât de marile probleme teoretice și practice ale devenirii societății

---

¹ A.Russo. *Opere*, p.301-302.

² *Ibidem*, p.295.

românești în ansamblul său, cât și de domeniile ei concrete: social, istoric, politic și cultural.

El a elaborat o concepție proprie despre societate, în general, și despre societatea românească, în particular, formulând un ansamblu coerent de concepte, teze și teorii sociologice. Sursele teoretice din care s-a inspirat marele geniu al poporului român au fost lucrările lui J.S.Mill, N.Machiavelli, A.H.Muller, A.Smith, D.Ricardo, Ch.Darwin, K. Marx etc.

În calitate de principiu metodologic fundamental în cunoașterea autentică a societății trebuie să servească, în opinia lui M.Eminescu, abordarea acesteia ca pe o realitate, așa cum se prezintă ea în fiecare etapă a devenirii sale, adică atât cu evoluțiile pozitive, cât și cu fenomenele sau procesele negative, căci toate își au izvorul în societatea însăși, în natura, starea sa reală și în tendințele devenirii sale naturale.

Mersul general al dezvoltării societății este totdeauna orientat de la trecut prin prezent spre viitor. De aceea, la studierea sistemelor, fenomenelor sociale este neapărat nevoie să se țină cont de relațiile firești dintre aceste trei componente temporale: orice eroare, consideră Eminescu, poate avea consecințe grave asupra societății.

M.Eminescu a conceput progresul social ca o lege fundamentală firească a societății care „lucrează în mod hotărât și inevitabil”. De fapt, progresul apare ca o „dezvoltare treptată și continuă a muncii fizice și intelectuale”, căci cine zice „progres” nu-l poate admite decât cu legile lui naturale, cu continuitatea lui treptată. Or, „adevăratul progres nu se poate opera decât conservând, pe de o parte, adăugând, pe de altă parte: o vie legătură între prezent și viitor, nu însă o serie de sărituri fără orânduială”. Prin urmare, „progresul adevărat, fiind o legătură naturală între trecut și viitor, se inspiră din

tradițiile trecutului, înlătură însă inovațiunile improvizate și aventurile hazardoase”.

Un interes deosebit prezintă, pentru cunoașterea devenirii științei sociologice în Moldova, preocupările lui M.Eminescu pentru definirea și precizarea unui șir de termeni sociologici cu care a operat în scrierile sale cu caracter social și care au stat la baza teoriilor sale sociologice, precum cele de: popor, populațiune, rasă, clasă de mijloc, clasă veche superioară, asimilație etc.

Poporul, în viziunea lui M.Eminescu, nu include întreaga populație a unei societăți, ci numai acea parte sau acele clase care sunt productive. Din această perspectivă, în societatea românească contemporană lui M.Eminescu poporul era format dintr-o singură clasă – țărănimea, dat fiind că avea de una singură atributul de „clasă productivă”, adică de clasă „pozitivă”. *Populațiunea*, spre deosebire de popor, cuprinde categorii de oameni fără o identitate etnică precisă, în special cele imigrate în țară.

Rasa, subliniază M.Eminescu, este o categorie istorică, socioculturală, și nu biologică. Ea este determinată istoric și nu, pur și simplu, ereditar. Pornind de la aceste teze, M.Eminescu este convins că „nu există...nici o deosebire între rasa română din Muntenia, Moldova, din cea mai considerabilă parte a Ardealului și a Țării Ungurești. E absolut aceeași rasă, cu absolut aceleași înclinări și aptitudini”.

Clasa veche superioară, denumită și „*aristocrație istorică*”, este clasa boierilor români de dinaintea epocii fanariote. *Clasa de mijloc* include profesiile liber alese în măsura în care acestea sunt „pozitive”. În afara lor, clasa de mijloc cuprinde meșteșugarii, dar și comercianții, dacă aceștia facilitează valorificarea mărfii fără a-și însuși plusvaloarea prin monopol și spoliere.

Conceptul „*asimilație*” este definit de M.Eminescu ca proces prin care un grup își însușește valorile de bază ale unui alt grup dominant numeric, politic, economic, cultural etc. Este deci un sens identic cu cel atribuit asimilației și de sociologia modernă a culturii, în special de antropologia culturală.

Toate aceste concepte au fost utilizate de către M.Eminescu la elaborarea principalelor sale teorii sociologice: teoria despre stat, teoria păturii superpuse, teoria selecției sociale negative a elitelor, teoria compensației muncii.

Teoria despre stat a fost expusă la 14 mai 1876 în cadrul societății Junimea în prelegerea cu privire la *Influența austriacă asupra românilor din Principate* și publicată în *Convorbiri Literare* la 1 august 1876. Conform acestei teorii, popoarele nu sunt un produs al inteligenței, ci al naturii. După cum omul nu și poate schimba după bunul plac organele sale, astfel nici statul nu poate, pur și simplu, într-un anumit stadiu al evoluției sale să-și modifice la dorință forma și structura sa. M.Eminescu critică viziunea liberalilor români din acea perioadă care considerau statul un produs contractual, independent de originea lui și de pământul pe care ar funcționa. Această concepție organicistă despre stat era împărtășită de membrii societății Junimea, inclusiv de T.Maioreșcu, și își avea rădăcinile în cultura germană romantică târzie, în special în lucrările lui A.H. Muller.

Eminescu nu vede în stat numai suma indivizilor unei comunități, ci consideră că fiecare individ este parte a totalității.

După părerea marelui poet, dezbateră privind natura statului poate fi înfăptuită în două moduri. Prima este raționalistă și deductivă, cea de-a doua – empiristă și inductivă. Conform primei modalități, libertatea individului este mai presus decât orice, iar statul trebuie oprit să exercite tutela sa asupra indivizilor. Omul este înzestrat de la natură cu libertate și orice limi-

tare a drepturilor sale poate fi tratată ca uzurpare sau concesie a individului statului. Viziunea empirică susține însă că statul este un produs al naturii, iar libertatea nu este ceva înnăscut, dat de la natură, ci ceea ce omul poate cuceri în decursul timpului, el fiind la origini sclavul naturii.

Scopul cel mai înalt al statului nu este dominația, ci bunăstarea națiunii. În viziunea eminesciană, statul este „apărător al meritului legitimat, al averii legitime, este ceva superior pozițiilor generale ale unei generații, un element moral alături cu imoralitatea eventuală a tendințelor existente în societate”¹. De aici putem conchide că Eminescu preferă un stat absolutist, în care cetățenilor le merge bine, comparativ cu statul liberal, în care se extinde mizeria și boala. Poziția critică a lui M.Eminescu față de liberalism o putem explica prin prisma consecințelor negative ale capitalismului asupra poporului truditor.

Forma de stat și de dominație trebuie judecată în dependență de meritele aduse națiunii. Astfel, M.Eminescu preamărește forma de stat oligarhică și o condamnă pe cea liberală. Această viziune are la bază concepția lui N.Machiavelli expusă în lucrarea *Principele*, conform căreia oligarhia este o forță de rezistență contra agenților de disoluție. Avantajele statului oligarhic constau în faptul că el dispune de o clasă de oameni care au drept scop să pună în unison formele trecutului cu cerințele viitorului și astfel să garanteze statului o continuitate în procesul de dezvoltare.

Arta guvernării constă în adaptarea acesteia la natura poporului, în recunoașterea stadiului lui de evoluție și în călăuzirea lui prudentă mai departe, pe drumul care corespunde aptitudinilor lui individuale.

---

¹ *Timpul*, 29 noiembrie 1879.

Un stat care funcționează bine, un stat „sănătos” deține forma unei piramide. Pentru a reda structura acesteia Eminescu recurge la comparația cu lopata plină de grâne. Grânele aruncate în vânt cad la pământ în formă de piramidă. Forma piramidală garantează cea mai mare durată de viață posibilă. Dacă grânele ar cădea în formă cilindrică, prima rafală de vânt ar dărâma această construcție. Prin acest exemplu, marele poet explică de ce numărul celor care muncesc trebuie să fie mult mai mare decât cel al comercianților. Producția menține sănătatea poporului¹.

M.Eminescu face o distincție clară între societate și stat. Societatea este un câmp al eternului, schimb al luptelor interminabile pentru supraviețuire și dominație. Statul este arbitrul care urmărește să fie respectate regulile. Deci, societatea, în viziunea eminesciană, simbolizează mobilitatea, iar statul stabilitatea.

Pentru cunoașterea autentică a societății este necesară abordarea acesteia și a problemelor sale – majore și minore, ca pe o realitate, așa cum se prezintă ea în fiecare etapă a devenirii sale – atât cu evoluții pozitive, cât și cu fenomene și procese sociale negative. Involuțiile din viața societății își au sursele esențiale în societatea însăși, în natura, starea sa reală și în tendințele devenirii sale naturale².

Pentru a asigura un echilibru în cadrul statului, M.Eminescu susține că ar fi nevoie de *o familie*, ale cărei interese să se suprapună cu cele ale armoniei sociale. Această familie, ar fi în viziunea poetului, dinastia, al cărei reprezentant suprem este monarhul care se situează în vârful piramidei.

Istoria omenirii, susține Eminescu, trebuie privită prin lupta dintre individualism care s-a concretizat în sistemul liberal și

---

¹ J.-P. Storfă. *Scrierile politice ale lui M.Eminescu*. -București, 2003, p.123.

² A se vedea: *Sociologi români* (coord. St.Costea). -București, 2001, p.175-183.

echilibrul de interese propus de reprezentanții monarhiei. Republica nu este acceptată de Eminescu, deoarece șeful republicii este adesea exponentul unui partid și el nu deține nici un fel de putere și control. În afară de aceasta, o mulțime întâmplătoare în cadrul republicii se joacă cu destinul țării, fapt considerat de gânditorul român anormal și inadmisibil.

Separarea puterilor este pusă la îndoială de M.Eminescu. Cel mai mare rău al acesteia ar consta în faptul că parlamentul nu poate fi tras la răspundere pentru deciziile, hotărârile și acțiunile sale. Poporul, care este singurul judecător al parlamentului, nu are altă posibilitate decât să aleagă alți reprezentaiți în el. Din această cauză, deținerea puterii într-o singură mână, fie de legiuitor, administrator sau judecător, este considerată mai plină de sens decât divizarea acestora.

Scopul moral al statului, în viziunea eminesciană, s-ar baza pe o activitate compensatorie. Statul trebuie să compenseze clasele de jos prin munca folositoare și utilă a claselor de sus, idee reluată și desfășurată în teoria compensației muncii.

Teoria păturii superpuse se bazează pe analiza imperiilor și a imperialismului și pe dominația etnică. În istoria sociologiei universale, problema dată a fost expusă de Școala lui Frederic Le Play, prin reprezentantul acesteia E.Demolins. Fenomenul păturii superpuse și fenomenul imperial fac parte dintr-o categorie de fenomene unitare care trebuie invocate pentru a înțelege și explica modul de funcționare a imperiilor la periferii. M.Eminescu, este în viziunea lui I.Bădescu, primul teoretician modern care a analizat complet și cu argumente de sociologie fenomenul imperial din sud-estul Europei în corelație cu destinul popoarelor din această arie geografică. Ulterior, teoria păturii superpuse a fost dezvoltată de N.Iorga¹.

---

¹ A se vedea: I. Bădescu. *Sociologia eminesciană*. -Galați, 1994.

După M.Eminescu, populația unei societăți ar consta din cercuri concentrice. Cercul adevăraților oameni cultivați care conduc societatea ar fi foarte mic. În jurul acestui cerc se formează un alt cerc, ceva mai mare, care îi cuprinde pe cei ce sunt în stare să înțeleagă și să aprecieze munca celor cultivați. În afara acestor două cercuri se află masa ce posedă puțină știință, pe jumătate fiind incultă și care este ușor vulnerabilă.

Cultura fiecărei națiuni este amenințată de masa oarbă care poate să decadă în orice moment în barbarie. Locul de origine a masei oarbe este orașul, locul unde oamenii sunt „năpăstuiți fizic și spiritual”¹. Numărul acestor oameni crește atunci când mica manufactură se prăbușește datorită victoriei capitalului mare.

După expunerea acestor idei, Eminescu trece la analiza istorică a societății românești. El susține că poporul român are o pătură superpusă apărută din amestecul „scursăturilor orientale și occidentale”, care nu au „nici tradiții, nici patrie, nici naționalitate hotărâtă”. Între rasa română și această pătură superpusă există mereu o oscilație, o schimbare a punctului de gravitație: când asupra elementelor instinctiv-naționale, când asupra celor instinctiv-străine. De pe la începutul secolului al XVIII-lea victoria aparține păturii superpuse, formată din „boierimea țari-grădeană” din cartierul Fanar. Fanarioții nu au fost preocupați de soarta țării. Sarcina lor era de a sluji intereselor Imperiului Otoman atât din punct de vedere diplomatic, cât și din punct de vedere economic – de a plăti regulat haraciul și a executa regulat muncile cerute de nevoile armatei turcești aflate permanent în războaie.

Poporul român se află la răscrucea a trei civilizații: slavă, occidentală și orientală, fapt ce a determinat ca în orașele ro-

---

¹ *Timpul*, 6 august 1878.

mânești să se adune toate deșeurile de proveniență greacă, bulgară, evreiască etc. – „toate craniile cu câte cinci dramuri de creier, fără seriozitate și adâncime, toți microcefalii și toate stârpiturile peninsulei balcanice...”¹.

Astfel, grecii din Fanar reprezintă o asociație de exploatare fără principii, legați între ei prin demagogie și prin fapte ale căror consecințe contribuie la degradarea biologică a popoului român, la declinul economic, la dezintegrarea cultural-spirituală a acestuia. Pentru a reda mai sugestiv condiția păturii superpuse, poetul român folosește metafora „hotelului”, în care membrii păturii superpuse duc o viață de vacanță, ruși de lumea înconjurătoare cu necazurile și problemele ei reale. Deci, degradarea societății românești este, în viziunea lui Eminescu, un rezultat al conduitei sociale a păturii superpuse, o „clasă improductivă, care n-a învățat nimic, n-a muncit nimic și care a ajuns a fi stăpână pe cei care au învățat, pe cei ce au, pe cei ce muncesc”. Pătura superpusă constituie, în viziunea lui M.Eminescu, o gloată morbidă de lingușitori și lingăi care își schimbă convingerile asemenea cămășilor atunci când e vorba de vreun avantaj, un post, o pensie.

Pătura superpusă este responsabilă de starea social-politică deplorabilă din România. Pentru explicarea fenomenului M.Eminescu folosește conceptul de „putere” (politică, economică, militară, spirituală). Astfel, el menționează că o dată cu venirea fanarioșilor și instaurarea puterii acestora asistăm la o *selecție socială negativă a elitei românești*. Boierii români din ierarhia puterii și-au schimbat modul de adaptare la mediu. Elementele viguroase și statornice „au fost sistematic reprimate și impuse să „stea jos”, în timp ce lingușitorii, mincinoșii, viclenii s-au ridicat. Selecția a fost negativă, întrucât în condițiile

---

¹ *Timpul*, 14 noiembrie 1880.

create de regimul politic fanariot nu superioritatea organică a învins, ci au învins „naturile slabe” care s-au adaptat mai bine la un mediu nedemn. Astfel, M.Eminescu corectează teoria selecției naturale a lui Darwin, arătând cum în perioada dominației fanariote s-a produs o selecție socială negativă a populației. Această selecție socială negativă a creat pătura superpusă care a acaparat puterea statului și o folosește pentru a-și exercita dominația. Modul de acaparare a aparatului politic al statului este însă diferit la 1866 față de 1700, căci aparatul de stat este manipulat prin „umflarea lui” inclusiv cu elemente „declasate” autohtone, ceea ce exclude acuzația de xenofobil adusă lui M.Eminescu.

În studiul *Patologia societății noastre*, M.Eminescu scrie: „...toate condițiunile sociale s-au surpat și s-au amestecat într-un fel de promiscuitate; o clasă nouă guvernantă s-au ridicat fără tradițiune și fără autoritate, încât țara cea mare, temeiul și baza naționalității noastre, nu-și găsește conștiința raporturilor politice cu cei ce-o guvernă... un stat în care funcțiunile publice se exploatează de-o gloată de oameni cari nu produc nimic, ci numai consumă resursele bugetare...”.

Sistemul colonial periclitează statul și cultura. Eminescu vede poporul sărăcit, înăbușit, demoralizat și exploatat. Cei care au creat această situație sunt cei care manipulează în orașe plebea, cei care speculează și fac anticameră, o pătură a mai noilor fanarioți, un element al demagogiei și al distrugerii, în mare parte străini, care s-au strecurat în România și aici au devenit conducători ai poporului, fără a-l iubi. Deci, e vorba de o pătură de venetici, o pătură superpusă.

Situația creată determină ca populația autohtonă să scadă și să sărăcească, întrucât „cărți nici se tipăresc, nici se citesc; pă-

tura dominantă superpusă rasei române n-are nici sete de cunoștințe, nici capacitate de a percepe adevărul”¹.

Cei care poartă vina pentru situația creată, susține Eminescu, sunt boierii liberali. Liberalismul românesc subordona imaginile și idealurile de dreptate socială principiilor referitoare la libertatea politică și economică. Din acest punct de vedere, el nu se diferențiază de liberalismul din alte părți ale lumii. Dar românii liberali au fost dispuși să preia reforme care le-au favorizat interesele proprii, deci e vorba de un liberalism degenerat, deformat. Eminescu nu s-a îndoit niciodată de faptul că acest liberalism a adus mari nenorociri poporului român. El consideră cel mai grav faptul că o bandă de aventurieri de origine etnică incertă și-a însușit statul în scopul de a-și asigura propria existență. „Nenumărate nulități, sub pretextul liberalismului și al democrației se servesc de stat și de demnitățile lui pentru a câștiga o pâine, pe care pe calea muncii oneste n-ar putea-o câștiga...”².

M.Eminescu scria în articolele sale de publicistică că sub dominația liberală statul s-a degradat, devenind o firmă privată pentru exploatare, al cărei interes s-ar epuiza în menținerea cu orice preț la putere. Organizația liberală cosmopolită, în viziunea eminesciană, poartă responsabilitatea pentru transformarea țării într-un „hotel” al guoaielor occidentale și orientale. Liberalismul deformat a introdus mizeria economică și intelectuală în țară, de asemenea domnia ignoranței și a incapacității.

În ochii lui Eminescu „liberalii” români sunt niște șarlatani care au afirmat că ar fi găsit un leac universal pentru orice maladie a societății românești. Acest leac universal poartă amprenta sloganelor revoluției franceze: Libertate, Egalitate, Fraternitate.

---

¹ *Timpul*, 30 iulie 1881.

² *Timpul*, 14 octombrie 1879.

Gânditorul român nu atacă libertatea însăși, ci principiul egalității ascuns în spatele acesteia, de care au știut a se folosi așa-numiții liberali români. Pentru M.Eminescu este evident faptul că oamenii sunt inegali din punctul de vedere al naturii lor, al aptitudinilor și al originii lor etnice. Libertatea ar consta mai mult în faptul că fiecare persoană și fiecare popor, fiecare comunitate și fiecare națiune să se dezvolte urmând un principiu intern și să prospere în conformitate cu legile sale inerente. Deci, libertatea, în viziunea eminesciană, este concepută ca ceva crescut organic, în conformitate cu anumite legi de dezvoltare specifice, și nu ca un principiu abstract, ca o dogmă căreia ar trebui să i se supună toți indivizii și toate popoarele.

M.Eminescu critică procesul de creștere a funcțiilor publice și a cheltuielilor statului, creștere a datoriilor publice și a clasei de demnitari parazitari, a căror pregătire este minimă, dar a căror lăcomie este maximă. El prezintă date statistice care atestă că cheltuielile statului au crescut în perioada anilor 1850-1870 de la 28 milioane la 118 milioane.

Trăsăturile exponenților partidului liberal din România Eminescu le-a clasificat după:

1. Originea etnică. Ei sunt străini, „nepoții, feciorii, demnii urmași ai fanarioților..., câțiva alți de origine deosebite și foarte puțini români”¹.
2. Calitățile sociale. Liberalii sunt inculți.
3. Calitățile morale care se evidențiază prin nerușinare și rapacitate. „Sunt mincinoși, neonești, perversi, ignoranți...”²

---

¹ *Timpul*, 21 decembrie 1879.

² *Timpul*, 29 noiembrie 1979.

4. Calitățile estetice. Se deosebesc de figura nobilă a țărânului român printr-un aspect fizic neplăcut, provocator de scârbă.

Concluziile lui M.Eminescu privind venirea democrației liberale la putere în societatea românească sunt triste: era liberală a României ar egala cu epoca fanarioților. Caracteristicile de bază ale ambelor perioade constau în prezența unor demnitari care nu posedă calitățile necesare – nici profesionale, nici umane – și în exploatarea inumană a poporului. Reformele introduse de liberali au creat un teren larg corupției, organizarea socială și administrarea devenind nespuse de costisitoare pentru viața simplă a unui popor format în mare parte din țărani.

Drept urmare, și pătura superpusă și liberalii care au urmat-o și-au dezvoltat și manifestat comportamentele tipice – bazate pe consum, și nu pe producție. Comportamentele consumatoare sunt, desigur, generatoare de trebuințe, dar și de false trebuințe, care urmează a fi satisfăcute prin munca aceluiași număr de populație, ba chiar al unuia mai mic, din cauza scăderii sporului natural. În acest context, M.Eminescu evaluează realitatea istorică generată de apariția păturii superpuse în baza unei noi teorii economico-sociologice – *teoria compensației muncii*. La baza oricărei societăți trebuie să stea munca. Calitățile morale ale unui popor depind de starea sa economică. Scopul muncii constă în a asigura bunul trai.

Or, dacă starea economică a românilor se caracterizează prin sărăcie, aceasta se datorează faptului că a crescut consumul fără să crească producția. Cauza acestei stări este, în opinia lui M.Eminescu, istorică: o datorăm regimului greco-fanariot, formării păturii superpuse care a favorizat o selecție negativă a elitelor; cauza sărăciei este înmulțirea peste măsură a oamenilor ce trăiesc din munca aceluiași număr de producători. „În alte țări, clasele superioare compensează, prin munca lor inte-

lectuală, munca materială a celor de jos, în timp ce la noi vechea clasă de mijloc pozitivă a fost dislocată prin selecție socială negativă, așa încât noua „clasă de mijloc”, fiind neproducătoare, nu permite realizarea compensației muncii depuse pentru reproducerea ei”. Noua clasă de mijloc a monopolizat schimbul economic și îl scumpește în mod artificial.

Articolele de publicistică publicate de-a lungul anilor în *Timpul* îl prezintă pe Eminescu și în calitate de continuator al *teoriei formelor fără fond*. Creatorul conceptului „formă fără fond” (în originalul german „formă fără fundament”) este T.Maioreescu. Junimiștii înțelegeau prin fond – baza socio-economică și politică a societății românești, trăsăturile de caracter ale românilor și tradițiile formate de-a lungul secolelor; iar prin forme – suprastructura instituțională importată din Apus. Ei s-au opus preluării formelor străine de cultură și civilizație (în special celor franceze, exploatându-le pe cele germane), proces ce s-a desfășurat masiv între anii 1840-1870 și care a condus societatea românească spre o criză profundă.

T.Maioreescu, în *Contra direcției de astăzi în cultura română*, 1872, a elaborat *teoria conform căreia un popor nu poate împrumuta ideile și instituțiile altor popoare*, înaintate în civilizație, pentru că acestea sunt, pentru el, simple forme fără fond.

În această ordine de idei, Maioreescu critică activitatea pașoptiștilor care, făcându-și studiile în Occident, au fost impresionati doar de efectele revoluției franceze, fără a înțelege adevăratele ei cauze. Întorși în țară, tinerii pașoptiști au încercat să reproducă aparențele culturii apusene, crezând că vor aduce repede libertatea într-un stat modern. Aceste „iluzii juvenile” bazate pe încercarea de a arăta popoarelor străine cu orice preț, chiar cu prețul adevărului, că le suntem egali la nivelul civilizației, au constituit, după T.Maioreescu, grave abateri de la linia

adevărului istoric. Astfel, înainte de a avea profesori capabili care să învețe poporul, s-au deschis școli, gimnazii, licee, universități. Funcționând în gol, fără fond, aceste forme se discreditează cu totul în opinia publică și întârzie chiar fondul care ar putea apărea mai târziu, independent de ele. Această idee a fost continuată ulterior de C.Rădulecu-Motru în *Cultura română și politicianismul* (1904) și își păstrează actualitatea și în prezent.

Prin concepțiile sale Maiorescu chema poporul spre a conștientiza starea reală de lucruri care necesita a fi schimbată, redresată. Mesajul său avea o finalitate social-politică, culturală și literară adresată tinerimii care trebuia să descurajeze mediocritățile și formele fără fond ce nu propagau cultura, ci o nimic-eau. Privită în originile și substanța sa, critica sociologică a lui T.Maiorescu apare ca un element al gândirii postrevoluționare în țările Europei.

În contextul ideilor lansate de T.Maiorescu, M.Eminescu critică fiii păturilor dominante care, întorși de la Paris, nu-și dădeau silința să studieze obiceiurile și deprinderile propriei țări. Ei aduceau obiceiuri franțuzești, ca și cum poporul român ar fi fost fără legi, fără tradiții. În acest mod, s-a ajuns la situația când legile noastre au devenit străine; ele sunt făcute pentru un stadiu de evoluție socială, cunoscut în Franța, dar nu și la noi¹.

Contradicția dintre formă și conținut s-a manifestat în toate domeniile vieții sociale. „Nu o utopie, o mie de utopii populau capetele generației trecute, care-și închipuiau libertatea fără muncă, cultura fără învățătură, organizația modernă fără o dezvoltare economică analogă. O serie de fraze ieftine, copiate din gazete străine, ... din discursurile unor politici trăiți și crescuți în alte țări, a înlocuit și înlocuiește în mare parte silința de-a învăța singuri; raționamente străine, răsărite din alte stări de

---

¹ *Timpul*, 11 decembrie 1877.

lucruri, înlocuiesc exercițiul propriei judecăți.”¹

Trăsătura civilizației românești a epocii lui M.Eminescu este preluarea formelor exterioare ale culturii apusene, căreia i-ar lipsi orice conținut în România. Carențele educative și culturale, instabilitatea dezvoltării, golurile din administrația publică s-ar reduce la introducerea necugetată a tuturor formelor posibile de civilizație apuseană. I.Brătianu * menționa în unul din discursurile sale că în loc să ne croim noi viața socială, cu ochii îndreptați asupra societăților civilizate, am voit să ne ridicăm imediat la nivelul lor de civilizație².

Imitarea unor modele de cultură străină, fără bază economică și un conținut corespunzător, nu poate conduce decât la intrarea în mizerie a clasei muncitoare. Ceea ce și s-a întâmplat în România. Eminescu susține că a avut loc un experiment sociologic când ideile, care au apărut și au crescut într-o țară dezvoltată, au fost implementate într-un spațiu subdezvoltat. Astfel, constituția liberală a statului a fost preluată sub influența contactului cu Europa de Vest și această constituție a deschis calea unei reforme economice, dar societatea românească nu era pregătită pentru această reformă. Însă, în țările dezvoltate instituțiile liberale au urmat capitalismul.

M.Eminescu atrage atenția asupra stării anormale din cadrul societății românești, ajunsă într-o adevărată semibarbarie,

---

¹ *Timpu*, 17 februarie 1880.

* I.C. Brătianu (1821-1891) – creatorul și inspiratorul Partidului Național Liberal format în timpul revoluției de la 1848. Concepția sociologică a lui I.C.Brătianu, deși formată la aceleași surse științifice europene ca și a celorlalți pașoptiști, își are rădăcinile adânci și conștient afirmate în nevoia de reformare socială – proprie societății românești a epocii, care trebuia să lichideze moștenirea feudală și să-și deschidă instituții moderne reieșind din realitatea socială românească.

² *Curierul de Iași*, 22 decembrie 1876.

exprimând regresul, coruperea unei societăți naționale prin vicile unei societăți străine. Semibarbaria este conceptul sociologic corolar conceptelor folosite de M.Eminescu în teoria compensației muncii și a păturii superpuse. Prin concepția asupra semibarbariei, M.Eminescu este printre primii critici ai raționalității formale capitaliste, potrivit căreia se putea întemeia o civilizație adevărată în Occident, în America, nu însă în România. Și aceasta din cauză că „nu există o civilizație umană generală, accesibilă tuturor oamenilor în același grad și în același chip... Fiecare popor își are civilizația sa proprie, deși în ea intră o mulțime de elemente comune și altor popoare”. Civilizația românească adevărată a fost compromisă prin împrumutul mecanic de instituții occidentale, iar starea de semibarbarie reprezintă boala civilizației adevărate¹.

Modalitatea de depășire a situației create gânditorul o vede în reconstituirea societății pe bazele istoriei naționale, în înlăturarea dominației străine (a păturii superpuse), a liberalismului care au creat tristul paradox „țara merge înainte, chiar dacă poporul pierе”. E necesară, în asemenea condiții, reformarea și dezvoltarea învățământului clasic și real, în concordanță cu stadiul de dezvoltare a societății românești. Or, a ieși din semibarbarie înseamnă a clădi o civilizație proprie, românească.

Concretizând aceste idei, M.Eminescu menționează că poporul român nu-și poate propune un *ideal social* identic cu cel al altor popoare, ci unui specific sieși, impus de realitățile economice și sociale esențiale, care ne arată că noi nu putem să dorim a deveni o „Americă dunăreană”, nici o „Belgie a Orientului” și, în nici un caz, nu trebuie să acceptăm a deveni o „Californie a Răsăritului”, deoarece aceasta ar echivala cu a ajunge în situația de colonie a Europei apusene, care își va diri-

---

¹ *Sociologi români* (coord. St.Costea), p.181.

ja aici capitalurile și populația „flotantă” de care dorește să scape¹. Or, M.Eminescu a militat pentru introducerea noilor instituții sociale „ținându-se cont de realitățile naționale, de cerințele societății românești de la etapa respectivă de dezvoltare. Numai așa se va putea obține o adevărată mișcare pe calea progresului”.

În contextul celor spuse se înscrie și conceptul de „rol istoric” al societății românești, lansat de M.Eminescu. Astfel, el menționează că societatea românească rămasă în urmă atât pe plan economic, cât și social, cultural nu va putea să lupte pentru propria existență și devenire decât dacă își va determina un „rol istoric” pus în concordanță cu situația economico-socială a Europei din care face parte, precum și cu propriile sale necesități și interese. Pentru aceasta este necesar ca mai întâi să se țină cont de locul în care societatea românească este plasată. Starea dată a lucrurilor generează un ansamblu de obligații pe care societatea românească trebuie să le conștientizeze dacă vrea să-și realizeze adevărata sa „misiune istorică”. Noi trebuie să cunoaștem bine ce semnificație are faptul că ne aflăm „...pe muchia ce desparte trei civilizații diferite: cea slavă, cea occidentală și cea asiatică”, care se deosebesc foarte mult unele de altele. Cunoscându-le în profunzime, trebuie să determinăm cu rigoare și corectitudine în ce relații ne plasăm cu fiecare în parte și cu toate la un loc; ce este profitabil să preluăm și ce este necesar să respingem, în așa fel încât eforturile noastre de dezvoltare în toate direcțiile să se plaseze „sub scutul unui rol istoric recunoscut în Europa și congruent cu interesele noastre”, înțelegând pe deplin și aplicând „... principiul fundamental că orice politică nu poate lucra decât cu elementele care-i sunt date, iar nu cu cele pe cari și le închipuiește a le avea...”²

---

¹ *Sociologi români* (coord. St.Costea), p.181.

² *Ibidem*, p.178.

După cum menționează cercetătorul român Șt.Costea, sociologia lui Eminescu reprezintă o decodificare, în sens weberian, a tipului de raționalitate instituit prin atragerea în circuitul economic capitalist a unei societăți cu o economie slab dezvoltată, a structurilor sociale caracterizate prin iraționalitate ce blochează autoreproducerea structurilor istorice naționale, amenințând ființa națională a popoarelor.

Concepția sociologică a lui M.Eminescu reprezintă un început important în constituirea și evoluția sociologiei românești ca știință care, prin problematica abordată și prin soluțiile sugerate cu privire la devenirea societății românești, își păstrează valabilitatea și astăzi.

1.5. C.Stere. Teoria ocularii etapei capitaliste

În afară de problema națională, acceptată de către comunitatea sociologică ca problemă capitală a societății românești, la sfârșitul secolului al XIX-lea dobândește o importanță deosebită problema dezvoltării sociale. Problematica complexă privind echilibrul social, dimensiunile schimbării, ordinea a dat naștere la dezbateri serioase ce au condus la apariția, în sociologia românească, a unor curente și doctrine de inspirație europeană, dar cu pregnante note de originalitate conferite de specificul național. Este vorba de direcția poporanistă și țărănistă, reprezentată de basarabeanul **C.Stere (1856-1936)** – publicist, romancier, om politic, profesor și fondator al revistei *Viața românească*.

Arestat de poliția secretă țaristă pentru transportul clandestin de „literatură subversivă” editată în Occident, timp de 9 ani s-a aflat în închisorile rusești din Chișinău, Odesa, Moscova, deportat în Siberia. Este eliberat din detenție în 1891, iar din 1892 se stabilește cu familia la Iași. Se înscrie la Facultatea de

Drept a Universității de aici pe care o absolvă în 1897, susținând teza de licență cu tema „*Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept. Studiu sociologic și juridic*”. Teza de licență a fost apreciată de T.Herseni drept „cea dintâi încercare de sociologie teoretică la înălțimea celor din Occident, întreprinsă în această specialitate cu deplină știință”.

La scurtă vreme de la venirea sa în țară, C.Stere a devenit o personalitate influentă a mișcării socialiste. După primul război mondial întemeiază partidul țărănesc devenit din 1926 Partidul Național Țărănesc. A fost unul dintre cei mai influenți membri și conducători ideologici ai acestui partid. C.Stere este considerat fondatorul *poporanismului*¹.

Cristalizarea doctrinei poporaniste în opera lui C.Stere s-a înfăptuit treptat, începând cu influența mișcării narodnice rusești de care fusese atras în tinerețe. A fost influențat îndeosebi de ideile lui Lavrov, Bakunin, Cernâșevski, Herzen, Kropotkin, Dobroliubov, Pisarev etc. Narodnicismul era mai mult o stare de spirit intelectuală și emoțională decât o doctrină precisă și avea la bază, ca elemente constitutive, *iubirea nemărginită pentru popor și iluminarea maselor muncitoare și producătoare*. C.Stere menționa că între narodnicism și socialism sunt raporturi de interpătrundere: idealul mișcării narodnice este socialist, el a luat naștere în Europa în cadrul mișcărilor muncitorești, dar acest ideal a fost introdus în Rusia „de sus”, în alți termeni – de către păturile culte, deoarece masele erau aici „nepăsătoare și inerte”, comparativ cu cele din Occident care erau bine organizate și conștiente.

Denumirea de „poporanism” exprimă ideea de program pentru popor. Sursele sociologiei poporaniste propuse de Stere sunt atât exogene, cât și endogene. Izvoarele externe ale acestei

---

¹ *Sociologi români* (coord. St.Costea), p.432.

sociologii sunt analizele critice ale experiențelor cruciale ale autorului: experiența narodnică din Rusia și experiența instituțiilor universitare engleze. Sursele interne sunt diagnozele asupra structurii social-economice, demografice, etnice a societății românești.

Profund influențat de mișcarea narodnică rusă, Stere, mai întâi sub pseudonimul de Șărcăleanu, începe o campanie de propagare a poporanismului în societatea românească, conceput inițial ca o acțiune culturală promovată în mase de către tineri. Ulterior, el pledează în favoarea unei conlucrări dintre socialiști și liberali, ca mai apoi să elaboreze o doctrină poporanistă opusă în mod radical atât celei socialiste, cât și celei liberale.

Concepția poporanistă a lui C.Stere se deosebește și de viziunea narodnicilor ruși. Gânditorul român vede necesitatea și posibilitatea trecerii spre o societate socialistă prin ocolirea capitalismului. El este un adept al viitoarei **societăți țărăniste**.

În câteva articole publicate în *Viața Românească* în anul 1907, intitulate *Social-democrație sau poporanism*, Stere dovedește neaplicabilitatea doctrinei social-democrate în România. În publicistică sunt expuse controversile care aveau loc în cadrul mișcării socialiste apusene referitoare la destinul agriculturii. C.Stere este convins că legile stabilite de K.Marx referitoare la dezvoltarea capitalismului nu pot fi aplicate în domeniul agriculturii. Cei din Apus vor găsi în mod sigur o soluție pentru a rezolva problema dată, dar oricare ar fi această soluție ea nu poate fi potrivită pentru români.

Această poziție a gânditorului basarabean era axată pe o bază de date statistice care dovedeau lipsa muncitorilor în industrie (sub 1%) comparativ cu muncitorii agricoli ce constituiau majoritatea populației țării. Stere susține că în țările din Europa de Vest, unde există o clasă a muncitorilor industriali,

este justificată existența unui partid muncitoresc, fapt inadmisibil în România, pentru că o infimă minoritate nu poate forma baza unui partid politic muncitoresc și socialist, care să fie instrumentul de schimbare a realității sociale.

Capitalismul a generat în țările apusene probleme extrem de complicate, care puteau fi soluționate numai prin trecerea la socialism. În aceste țări exista și clasa proletarilor care era în stare să forțeze trecerea de la capitalism la socialism. În țările agricole, după cum argumentează C.Stere, programul social-democratic nu are sens, deoarece nu există antagonismele caracteristice societății capitaliste.

În țările industriale, chestiunea agrară e subordonată rezolvării problemei industriale. În țările agricole, menționează C.Stere, țărănimea alcătuiește majoritatea absolută și ea este singurul element social în baza căruia poate fi creat un partid. Problema agrară nu poate fi deci subordonată altei probleme. Din contra, ea este singura problemă ce se impune a fi rezolvată de către societate în conformitate cu tendințele sociale ale țărănimii, cu interesele ei și în sensul evoluției proprii a producției¹.

În studiile sale *Social-democrație sau poporanism* apărute în „Viața Românească” din 1907 și 1908 C.Stere expune mai multe argumente întru a demonstra nelegitimitatea socialismului din perspectiva: structurii sociale (existența populației majoritare țărănești), gradului de dezvoltare economică a societății românești (caracterul ei agrar, lipsa industriilor mari), problemei naționale (este esențială pentru România și străină pentru socialismul născut din împrejurări diferite), planului politic (socialismul este o doctrină revoluționară, iar în România „nu

---

¹ H.H.Stahl. *Gânditori și curente de istorie socială românească*. -București, 2001, p.214.

se poate risca o acțiune revoluționară fără a primejdui serios independența”).

Or, calea pe care trebuie s-o urmeze România constă, în opinia lui C.Stere, în desăvârșirea relațiilor existente ce vor duce la o „democrație rurală”, adică la realizarea „crezului poporanist”: „O țărănime liberă și stăpână pe pământul ei; dezvoltarea meseriilor și a industriilor mici, cu ajutorul unei intense mișcări cooperatiste la sate și orașe; monopolizarea de către stat, în principiu, a industriei mari...; aceasta este formula progresului nostru economic și social ce ne-o impun condițiile înseși ale vieții noastre naționale”¹.

O contribuție sociologică importantă o constituie și teoria „cooperației” a lui C.Stere. Prin cooperație el înțelege acea „putere a maselor”, acel prisos de puteri care nu se poate reduce la suma puterilor individuale intrate în conlucrare. Lipsit de arme naturale, omul a învins prin cooperație. Conceptul de cooperație reprezintă la C.Stere un principiu fundamental al sociologiei, în jurul căruia se grupează toate datele științei. Dacă la H.Spencer societatea era un organism, apoi la C.Stere „societatea este o cooperațiune”. Ideea cooperațiunii este o idee centrală pe care C.Stere și-a bazat sociologia poporanistă. El a militat pentru un sistem de reforme care să promoveze cooperația rurală a micilor gospodării țărănești.

Societatea este, în esența ei, „o cooperațiune” între mase care hotărăsc viitorul țării. Țărănimea, constituind majoritatea covârșitoare a națiunii, însumează toată forța ei vitală. Ascensiunea țărănimii presupune dezvoltarea gospodăriilor țărănești cu ajutorul unei mișcări cooperatiste. Analizând în continuare gospodăriile agricole, C.Stere dă prioritate gospodăriilor mici. Argumentele lui sunt următoarele: „Agricultura mică nu numai

---

¹ *Sociologi români* (coord. St.Costea), p.433.

că nu are a se teme de concurența marei agriculturi, ci, dimpotrivă, în condițiuni egale, gospodăriile mici și mijlocii se dovedesc mai rezistente decât cele mari.”¹

Gânditorul basarabean face distincție între avantajele tehnice izvorâte din utilizarea mijloacelor de producție mai perfecționate și avantajele de ordin pur economic. El consideră că rolul tehnicii este foarte important în industrie și mai puțin în agricultură. În viziunea lui C.Stere, forța mecanică, de exemplu, are o însemnătate mai mică în agricultură comparativ cu puterea animalelor de tracțiune.

Mijloacele tehnice pot fi folosite atât în gospodăriile mici, cât și în cele mari, dar avantajele economice sunt de partea micilor întreprinderi agricole, întrucât acestea nu au unicul scop de a obține rentă și nici de a dobândi doar capital. Munca producătorului pentru sine este mult mai intensivă, deoarece îi oferă posibilitatea de a folosi fiecare lot de pământ. Ca exemplu sunt aduse cooperativele din Danemarca, care păstrând mica proprietate țărănească, oferă posibilitățile și avantajele mării producțiuni.

Stere critică marxismul care îl consideră pe țăran ca mic burghez, din punctul de vedere că este proprietar asupra mijloacelor de producție, și ca proletar, din punctul de vedere că este exploatat de către clasele superioare. În realitate, țăranul nu este nici proletar, nici mic-burghez, ci o categorie socială distinctă, pe baza muncii căruia s-au ridicat toate celelalte clase sociale, inclusiv proletariatul industrial. Țăranul nu este proletar, întrucât este proprietar, dar în același timp el este și exploatat. Nu este burghez, pentru că nu exploatează alți oameni.

Țărănimea constituie o bază socială nediferențiată („în gospodăria țărănească nu s-a născut încă diferențierea elementelor de producțiune”) și istoric de lungă durată. Gânditorul român

---

¹ H.H.Stahl. *Gânditori și curente de istorie socială românească*, p.215.

face apel la istoria Eladei, la cea a năvălirilor barbare din Evul mediu, la capitalismul timpuriu, în cadrul cărora s-a schimbat realitatea socială, în schimb fondul a rămas același – agricol.

Drept urmare, țările agricole nu sunt condamnate la stagnare. Cooperativele agricole asigură gospodăriilor țărănești toate avantajele marii agriculturi. Deci, țărănimea nu numai că nu se prezintă ca o piedică în calea progresului social, ci, dimpotrivă, îi asigură o realizare lipsită de numeroase neajunsuri și suferințe inutile.

Scopul socialismului constă în a lichida diferențierea de clase și lupta de clasă, menționează C.Stere, dar societatea țărănească rămâne nediferențiată. De aceea, țările agricole trebuie să urmărească progresul țărănimii, care poate fi realizat prin consolidarea economică a acesteia, prin ridicarea culturii sale generale: „într-un cuvânt, calea progresului social nu poate fi deschisă pentru noi decât prin realizarea unei adevărate democrații rurale românești”¹.

Stere nu este de acord cu procesul de industrializare a României. Motivul invocat este că industria trebuie să țină cont de piața externă, iar românii nu pot concura pe piața mondială, întrucât mărfurile industriale nu pot face față. În fond, viziunea lui C.Stere este că România trebuie să rămână o țară agrară și, în realizarea progresului social, ea trebuie să contribuie la întărirea pozițiilor economice ale țărănimii, la ridicarea culturii generale a acesteia, la înlăturarea tuturor piedicilor din calea dezvoltării sale libere, în general la realizarea unei adevărate democrații rurale. Țăranul se apropie cel mai mult de idealul omului armonios, el „muncește, simte, cugetă”. Or, în concepția lui C.Stere, constituirea viitorului stat țărănesc prosper este indisolubil legat atât de progresul politic, cât și de cel econo-

---

¹ H.H.Stahl. *Gânditori și curente de istorie socială românească*, p.217.

mic, iar crearea lui va duce la dezvoltarea țărânimii.

Legitimitatea unui partid politic și a unui program politic în societatea românească, sublinia Stere, trebuie să se bazeze pe idealul independenței naționale. În aceasta constă deosebirea esențială dintre poporanism, care își integrează scopurile în cadrul vieții naționale, și socialism, care urmărește idealuri internaționale.

În concluzie putem spune că C.Stere primul a supus unei critici radicale evoluționismul sociologic marxist și a pus în lumină „rolul evoluționar al clasei mijlocii”¹, propunând o cale specifică de dezvoltare a societății – realizarea unei adevărate democrații rurale.

Sociologia poporanistă a lui C.Stere a fost supusă unei critici aspre din partea lui C.D.Gherea, E.Lovinescu, Șt.Zeletin, H.Sanielevici etc. pentru „caracterul hibrid, susținând altoirea unui regim politic modern (democrația parlamentară, rurală) pe un regim economic medieval (stat de „mici gospodării rurale”), pentru că „întoarce spatele orașului” și nu vede în burghezie fermentul civilizației românești.” Cu toate acestea, C.Stere rămâne a fi, după aprecierea lui T.Herseni, poporanistul cel mai interesant pentru sociologie prin „marea lui putere de gândire, bogata experiență și temeinica cultură”.

1.6. *D.Gusti*. Sistemul sociologic

Știința sociologică este delimitată clar de alte științe în concepția lui **D.Gusti (1880-1955)**, întemeietorul și conducătorul Școlii Sociologice de la București. Această școală a fost cunoscută în literatura vremii și sub denumirea de „Școală de sociolo-

---

¹ I.Bădescu, D. Dungaciu, R. Baltasiu *Istoria sociologiei. Teorii contemporane*. -București, 1996, p.82-102.

gie monografică” și a avut și are adânci implicații pe plan intern și internațional. Piatra de temelie a școlii a fost pusă de către D.Gusti la Iași, în 1918, sub forma *Asociației pentru studiul și reforma socială*, care în 1921 a devenit *Institutul Social Român*, iar în 1938, în urma adoptării Legii Serviciului Social, a fost transformat în Institutul de Cercetări Sociale al României. Institutul Social din București lucra în strânsă colaborare cu institutele regionale care își aveau sediile în toate provinciile țării.

Originalitatea demersului inițiat de D.Gusti constă în modul în care a intuit parcursul cercetării sociologice de tip monografic, iar actualitatea sa – în strategiile organizaționale și comunicaționale pe care le-a dezvoltat între membrii Școlii. Definiții pentru caracterizarea operei lui D.Gusti rămâne dubla configurație: mod de gândire sociologică și metodă de investigație empirică – monografia sociologică.

Sistemul sociologic propus de Gusti s-a bazat pe analiza critică a diferitelor științe sociale particulare și a punctelor de vedere sociologice parțiale, stabilindu-se într-un ansamblu articulat de teorii, concepte, teze prin care se afirmă că societatea este formată din unități sociale; esența societății este voința socială; voința socială se actualizează în manifestări constitutive economice și spirituale, reglementate de manifestări juridice și politice; voința socială este condiționată, în manifestările ei, de cadrele vieții sociale: cadrul cosmic, biologic, psihic și istoric; schimbările care au loc în societate sub influența factorilor condiționați sunt denumite procese sociale; începuturile de dezvoltare surprinse în realitatea prezentă și care pot fi prevăzute se numesc tendințe sociale. În aceste teorii sunt formulate, de asemenea, legea paralelismului sociologic, conform căreia totul se dezvoltă concomitent și nu succesiv; principiul interdisciplinarității etc.

Lucrările în care sunt expuse în mod sistematic elementele din sistemul doctrinar sunt: *Schița unui sistem sociologic*

(1932) și *Sociologia monografică, știință a realității sociale* (1934). D.Gusti era convins că sociologia nu mai putea ignora realitatea și a propus astfel un sistem sociologic în baza căruia să se facă analiza concretă a realității sociale românești.

Punctul de plecare a fost Sociologia națiunii, a cărei superioritate față de orice sociologie de ramură este indiscutabilă. Argumentul invocat de D.Gusti pentru susținerea ideii preeminenței sociologiei națiunii este de factură durkheimistă, adică sociologia este o știință pozitivă, îndreptată spre fapte, o știință care nu poate ignora problemele impuse de realitate. Or, realitatea i se înfățișa lui D.Gusti într-o gradație axiologică, în vârful căreia se situează națiunea – „singura unitate socială care își ajunge sieși, în înțelesul că nu cere pentru deplina ei realizare o unitate socială mai cuprinzătoare, fiind în stare să-și creeze o lume de valori, să-și stabilească un scop în sine și să-și afle mijloacele de împlinire, adică forța de organizare și propășire în propria ei alcătuire”¹.

Sistemul gustian a fost un răspuns la necesitatea noilor condiții social-economice. După cum e știut, Unirea principatelor românești, recunoscută în tratatele internaționale, a avut ca rezultat crearea României Mari. Drept urmare, Regatul României, cu o suprafață de circa 137 000 km² și cu o populație de aproximativ 8 milioane, și-a dublat teritoriul și populația ajungând la 295 049 km² și aproape la 15 milioane de locuitori. Prin realipirea provinciilor Transilvania, Banat, Crișana-Maramureș, Bucovina și Basarabia s-a modificat nu numai configurația granițelor, dar s-a schimbat și locul României în Europa. Aceste schimbări au fost însoțite și de importante modificări în domeniul economiei, culturii etc.

---

¹ D.Gusti *Sociologia Națiunii și a războiului*. -București, 1995, p.1.

Condițiile noi create au înaintat probleme importante statului, autorităților publice, precum și științei. Aceste evenimente social-istorice au determinat dezvoltarea sociologiei, în special – a sociologiei națiunii. Cercetările sociale, în asemenea împrejurări, au trecut din zona teoretică în cea practică, pe teren, având drept obiect de investigație cu predilecție satele.

Satul – una dintre unitățile sociale, națiunea – cea mai largă unitate socială, au constituit obiectivele principale ale sociologiei gustiene – sociologie a ruralului. Metoda cea mai adecvată de cunoaștere științifică integrală a unităților sociale a fost considerată de D.Gusti monografia sociologică care a primit conotații proprii ce o diferențiază de utilizările sale anterioare (atât în plan românesc – I.Ionescu de la Brad, S.P. Radianu, V.A. Gâdei etc., cât și în plan european – Fr.Le Play).

Drept punct de plecare al concepției sociologice gustiene au servit principiile idealist-metafizice de nuanță voluntaristă, îmbinate cu un apriorism specific neokantianismului german. În opinia sociologului român, omul este „conștiința eu-lui”, „conștiința de sine” care în interior se manifestă prin „iubirea de sine”, iar în exterior se proiectează prin „actul de simpatie” și „religiozitate” sau prin „simțământul de teamă și respect”, prin antinomia egoism-altruism¹. Omul reprezintă voința sa și el se manifestă, în primul rând, prin „activitatea conștientă” îndreptată spre un anumit scop. Simpatia, proiectându-se spre un alt „eu”, creează o nouă existență, care nu este altceva decât „societatea”. În felul acesta se conturează o înțelegere neokantiană a omului, îmbinată cu apriorism sociologic. Conform acestei teorii, omul este social înainte de orice manifestare a sa, societatea există în om ca virtualitate, ca potențialitate datorită

---

¹ D.Gusti. *Sistemul de sociologie, etică și politică* // D.Gusti. *Opere*. Vol.I. -București, 1968, p.343.

simpatiei. Doctrina sociologică a lui D.Gusti este deci centrată pe ideea de voință și pe dubla modalitate de existență a acesteia: fapt material existent și putere de a face; fenomen și proces.

Elementele esențiale ale sociologiei propuse de el sunt: teoria voinței sociale, teoria cadrelor vieții sociale, teoria manifestărilor sociale¹.

Teoria voinței sociale constituie dimensiunea cea mai contestată și etichetată a sistemului sociologic. Unii discipoli, precum și exegeți, evidențiază caracterul confuz, neștiințific și eclectic al acestei teorii. Critica teoriei voinței sociale a condus în anii postbelici la cristalizarea, aproape fără controverse, a unui stereotip de interpretare reduționistă a concepției gustiene. Dacă în ceea ce privește celelalte teorii care alcătuiesc sistemul sociologic a existat o dezbatere, o evoluție critică a existenței și validității lor, același lucru nu se poate afirma despre teoria voinței sociale. Ultima a fost respinsă de la bun început. Sub presiunea normativă a paradigmei marxiste, acestui segment din gândirea și concepția lui D.Gusti nu i s-a putut găsi nici o legitimitate, nici o posibilitate de recuperare științifică, susține M.Larionescu². Iată de ce astăzi apare necesitatea readucerii în circuitul dezbaterilor științifice a problematicii voinței sociale a lui Gusti, a capacităților explicative și interpretative ale acesteia.

Teoria voinței sociale deține un loc central în sistemul sociologic gustian. Cu această teorie și prin ea gânditorul român și-a sincronizat gândirea teoretică cu cele mai înalte realizări științifice ale sociologiei europene, îndeosebi ale celei germane. W.Wundt, F.Tonnies, M.Weber, G.Simmel, Fr.Paulsen,

---

¹ A se vedea: *Sociologi români* (coord. St.Costea), p.223 - 227.

² *Școala Sociologică de la București. Tradiție și actualitate* (coord. M.Larionescu). -București, 1996, p.12-14.

L. von Wiese, A.Schopenhauer ș.a. au propus o varietate de teorii ale „voinței de a exista”, „voinței de a fi”, „voinței de a putea”, pentru a susține legitimitatea științifică a disciplinelor spiritului, din care făcea parte și sociologia, psihologia, filosofia, istoria etc.

D.Gusti a fost studentul și doctorandul lui W.Wundt. Sub îndrumarea acestuia a scris teza *Egoism și Altruism: Asupra motivației sociologice a voinței practice (1904)*. În lucrările ce au urmat teza de doctorat: *Științele sociale, sociologia, politica și etica în interdependența lor unitară: prolegomene la un sistem; Despre natura vieții sociale; Realitate, știință și reformă socială; Sociologia monografică, știință a realității sociale; Problema sociologiei. Sistem și metodă* etc., sociologul român a precizat și a dezvoltat teoria voinței sociale, căreia îi conferă un statut de bază în ansamblul sistemului sociologic. ***Voința socială este considerată esența vieții sociale și principiul său explicativ.***

Voința socială este esența societății, întrucât definește două părți distincte ale acesteia: caracteristica de univers moral al societății opusă universului material și cea de „izvor al întregii vieți sociale”. Voința, ca esență, nu epuizează întreaga realitate socială. Ea este doar un principiu obținut pe calea abstracției cu scopul de a înțelege și a clasifica mulțimea unităților sociale.

Voința socială este, în viziunea sociologului român, o totalitate autonomă de manifestări spirituale și economice, reglementate juridic și politic și condiționate cosmic, biologic, psihic și istoric. D.Gusti, asemenea profesorului său – W.Wundt, consideră că nimic nu se petrece în viața socială fără un izvor de acțiune a „indivizilor voitori”. Voința este, astfel, acel principiu socializator care conferă ideilor, sentimentelor, reprezentărilor putere de realizare, de actualizare în plan social. Anume voința socială are în constituția sa intimă mișcarea, manifestarea, activitatea.

Gusti i-a atribuit voinței sociale și o altă calitate – capacitatea de a crea unități sociale, de a îndeplini o funcție morală primordială. Sociologul român demonstrează existența unei legături intime între caracterul social de activitate al voinței și constituția sa psihică. În acest sens el menționa că voința nu poate exista niciodată în afara conștiinței. Ceea ce face din om o ființă voluntară este, înainte de toate, conștiința de sine. Dacă ființa umană nu și-ar da seama de faptele sale și nu ar putea să le stăpânească, ea ar acționa mecanic, instinctual și nu în conformitate cu propria voință.

Conștiința de sine este un fapt complex, un centru volitiv care are o dublă motivare: afectivă și rațională. D.Gusti, asemenea lui Im.Kant, face distincție între aspectul afectiv al motivării voinței ca impuls și reprezentarea conștientă a afectelor ca putere energizantă, mobil. Impulsurile determină voința în chip nemijlocit, prin desfășurarea sentimentelor care generează atât calitatea, cât și direcția voinței. Astfel, o conștiință săracă în sentimente rămâne ineficace, potențială, în vreme ce o conștiință cu o energie afectivă puternică este concretizată prin eficiență și actualitate¹.

De asemenea, sunt identificate trei aspecte tipice fundamentale care exprimă motivarea afectivă a voinței (iubirea de sine, simpatia și venerația față de necunoscutul natural și social) și trei puteri energizante care constituie motivarea rațională a acesteia (percepția, intelectul, rațiunea). Atât afectele tipice, cât și puterile energizante tipice sunt sociale în natura lor.

Iubirea de sine este un afect ce însoțește conștiința de sine, iar simpatia este o proiectare în afara iubirii de sine; ele „devin factori de creație socială, ori de câte ori întâlnesc ființe semene,

---

¹ D.Gusti. *Egoism și altruism. Despre motivația sociologică a voinței practice* // D.Gusti. *Opere*. Vol.II. -București, 1969, p.58.

capabile de același efect”¹. Prin simpatie, omul surprinde identitatea sa cu alți oameni și astfel ia naștere conștiința de grup. Iubirea de sine și simpatia sunt unite într-o sinteză creatoare (ca și la W.Wundt), într-un afect superior – frica respectuoasă sau venerația față de necunoscutul natural și social (religiozitatea menționată de Em.Durkheim) care implică subordonarea conștiință a propriului eu față de puterile naturii și ale societății, recunoscute a fi mai înalte.

Dezvoltării afectelor tipice ale voinței îi corespunde succesiunea progresivă a puterilor energizante tipice care sunt, în esență, reprezentări ale scopului și mijloacelor necesare pentru atingerea lui. Voința este determinată de un scop și este înțeleasă prin realizarea acestuia. Scopul nu este izolat, el este condiționat de anumite realități și se raportează la familie, națiune, epoci istorice etc.

În dependență de raportul care se stabilește între scop și mijloacele de realizare a acestuia, Gusti distinge trei trepte în devenirea voinței sociale:

- *voința embrionară*, caracteristică omului natural, lipsit de noțiunea scopului și care cade în plasa impulsurilor inconștiente, momentane;
- *voința slab dezvoltată* care aparține celor care știu a alege mijloacele, dar nu au scopuri bine determinate;
- *voința deplin realizată* ce aparține celor care posedă atât perspectiva scopurilor, cât și pe cea a mijloacelor adecvate pentru realizarea lor².

Analiza morfologiei sociale, înfăptuită de D.Gusti, surprinde prin subtilitatea intuițiilor sale. Impulsurile tipice ale

---

¹ D.Gusti. *Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii. „I.Cunoaștere”*. -București, 1946, p55.

² A se vedea: D.Gusti. *Sistemul de sociologie, etică și politică*, p.218-219.

voinței sociale și mobilurile sale tipice intră în combinații pe baza cărora se desfășoară întreaga viață socială. Unitatea dintre afectele fundamentale ale voinței și mobilurile sale tipice formează conceptul de personalitate. Pentru sociologul român, personalitatea poate fi o posibilitate, o realitate pe cale de desăvârșire sau pe deplin realizată.

Astfel, consecința etică care derivă din aceste considerații are valoarea unui imperativ: orice evaluare a motivelor acțiunii voinței grupurilor și membrilor lor trebuie să considere sintetic întreg conținutul tipic al voinței și nu doar unele impulsuri sau motive. Gusti critică în acest sens utilitarismul care a pus accent pe îmbinarea iubirii de sine cu mobile raționale, ignorând toate celelalte componente ale morfologiei voinței sociale; hedonismul care a accentuat îmbinarea iubirii de sine cu mobilurile percepției; etica creștină care prețuiește doar sentimentul de venerație; etica lui A.Schopenhauer care se bazează pe milă, o formă a simpatiei; etica lui Im.Kant întemeiată pe rațiunea pură etc. Aceste doctrine au preluat doar unele elemente din caracterul unitar și complex al voinței, conferind calificativul etic în detrimentul altor elemente. În viziunea sociologului român, singura modalitate științifică de apreciere a moralității voinței trebuie să fie caracterul ei unitar.

Referindu-se la teoria gustiană a voinței sociale, M.Larionescu face unele concluzii de ordin metodologic de mare însemnătate pentru sociologia contemporană¹. În primul rând, această teorie a oferit o explicație articulată teoretic a capacității unităților sociale de a crea o personalitate. În al doilea rând, prin dubla motivare a voinței – afectivă și rațională – societatea, familia, grupul social trăiește în individ, omul fiind

---

¹ *Scoala Sociologică de la București. Tradiție și actualitate* (Coord. M.Larionescu).- București, 1996, p.17.

social a priori, adică el este social înainte de orice experiență prin structura intimă a voinței. D.Gusti a făcut o precizare importantă precum că omul nu este social datorită unui instinct (Aristotel), nici datorită unei trăiri îndelungate în grup (Em.Durkheim), ci întrucât societatea trăiește în individ, prin structura sa psihică și existențială. Prin simpatie indivizii stabilesc între ei anumite raporturi de solidaritate, tot în simpatie se află „rădăcina afectivă” a limbii, moralei, religiei, dreptului etc., iar prin configurația sa rațională voința socială își consolidează vocația socializatoare. O a treia consecință care derivă din teoria voinței sociale se referă la statutul explicației în sociologie. Fiind un fenomen de voință socială, cu o dublă motivație, socialul nu mai poate fi explicat prin raportare la una sau la mai multe cauze exterioare, ci necesită cercetarea sensului propriu al unităților sociale.

Prin intermediul acestei teorii D.Gusti a facilitat imaginația sociologică, orientând cercetările disciplinare spre câmpul explorărilor interpretative, fenomenologice, dar fără a renunța la etiologie. Ideea după care comprehensiunea precede cu necesitate stabilirea cauzelor poate fi considerată un aport metodologic important adus de Gusti la dezvoltarea sociologiei.

Dar voința socială în unitatea ei este doar o condiție a vieții sociale. O altă condiție, în conexiune cu prima, o constituie unitatea mediului sau cadrele vieții sociale.

Teoria cadrelor vieții sociale are drept suport distincția fundamentală dintre condiție și cauză. În această ordine de idei, orice fapt care este o condiție de manifestare a socialului aparține unui anumit cadru. Cadrele vieții sociale definesc anumite virtualități, deveniri ale societății care sunt configurate în condițiile ei de dezvoltare.

Semnificația sociologică a cadrelor constă în explicarea vieții sociale prin indicarea modalităților prin care „viața socia-

lă neactualizată”, care există latent, se transformă în realități sociale. Socialul, spune D.Gusti, este rezultatul unor împrejurări spațiale, temporale, vitale și spirituale ce formează cadrele: cosmic, istoric, biologic și psihologic. Natura – cadrul cosmic și viața – cadrul biologic, formează cadrele naturale, asociale, iar timpul – cadrul istoric și conștiința – cadrul psihic, alcătuiesc cadrele sociale¹.

În concepția lui D.Gusti, cadrele sociale se obțin prin deducția transcendentă a categoriilor acțiunii sociale. Primele mențiuni referitoare la cercetarea proceselor de geneză a societății ca produse ale mediului cosmic, lumii fizice și organice au fost făcute în lucrarea *Despre natura vieții sociale* (1910). Dezvoltarea teoriei celor patru cadre ale vieții sociale a fost efectuată în lucrarea *Sociologia războiului* (1915).

Cadrul cosmic (cosmologic) îl interesează pe sociolog doar în măsura în care natura a intrat în relație cu viața socială. Semnificativă în această relație este direcția, sensul raportării grupurilor umane la mediul natural privit într-o triplă perspectivă: al reacțiilor sociale (cultură, civilizație) sub influența factorilor naturali; al transformărilor culturii sub impactul mediului biologic, geografic și al sintezei acțiunii reciproce a celor doi termeni (natură-cultură).²

Determinările cosmologice ale vieții sociale reflectă raporturile dintre așezările umane și mediul geografic: condițiile climaterice, geologice, hidrologice, flora, fauna, așezările sociale, natura, cultura. Ceea ce este important pentru sociolog nu se referă la prezentarea cadrelor naturale în sine, ci la impactul mediului asupra tipului de așezări, ritmului vieții sociale, calendarului agricol, credințelor, superstițiilor, naturii cultivate.

---

¹ D.Gusti . *Sistemul de sociologie, etică și politică*, p.238-239.

² T.Herseni. *Teoria monografiei sociologice*. -București, 1934, p.121.

Cadrul biologic condiționează viața socială prin datele constante ale biologiei și oferă date despre factorii demografici, igiena populației, adaptarea la mediu etc. Determinările biologice devin cadre ale vieții sociale în măsura în care interacționează cu grupurile umane.

În calitate de cadre imanente ale vieții sociale se consideră cadrele psihologic și cel istoric, care exprimă modalitățile de autocondiționare, autodeterminare a vieții sociale, completând acțiunea cauzalității mecanice a împrejurărilor exterioare exprimate prin cadrele naturale.

Cadrul psihologic exprimă raporturile de constrângere, de presiune, pe care le exercită colectivitatea asupra faptelor individuale sau creațiile individuale asupra colectivității, provocând reacții de autonomie și tendințe de inovație. Astfel, structura psihică individuală, structura mentalității colective, a personalității din trecut și din prezent, conformismul, inovația, opinia publică, psihologia maselor sunt considerate fenomene psihologice, atât prin structură, cât și prin mecanismul de funcționare, toate acestea constituind obiectul cadrului psihic al vieții sociale.

Cadrul istoric reprezintă influențele sociale provenite din evoluția societăților. Timpul social dispărut, consideră D.Gusti, exercită constrângeri asupra colectivităților prezente prin intermediul tradiției, provocând în calitate de reacție tendințele de inovație. Cadrul istoric exprimă raporturile de succesiune și dependență cauzală în timp. De aceea, orice fenomen social preexistent momentului cercetării și care se dovedește a fi factor condițional este înscris în cadrul istoric. Faptele sufletești colective ce sunt creații ale trecutului: datinile, obiceiurile, credințele, superstițiile, opiniile alcătuiesc cadrul istoric. Dacă respectivele fenomene nu poartă amprenta trecutului, ci exprimă fenomenele sociale coexistente, elemente constitutive ale

momentului studiat care condiționează viața socială prezentă, ele sunt subsumate cadrului psihologic¹.

M.Vulcănescu² și T.Herseni³ au specificat unele implicații teoretice și metodologice inovatoare ale teoriei gustiene a cadrelor vieții sociale, menționând în primul rând înțelegerea problemei cauzalității sociologice prin disocierea de tratarea mecanicistă. Astfel, cadrele nu cauzează direct transformări sociale, ci numai le condiționează și le provoacă prin manifestările sociale. Condiția indică o posibilitate, nu și o necesitate. Cadrele provoacă reacții care variază după natura societății. Sociologul trebuie să studieze relațiile de interdependență dintre mediul natural, cel istoric și viața socială.

Un alt moment novator îl reprezintă mecanismul explicației sociologice prin ideea determinismului finalist indusă de forța de autodeterminare a cadrelor imanente vieții sociale. Problema explicației sociologice, după admiterea forței de autodeterminare, nu mai poate să rămână în domeniul strict al explicației mecanice prin cauze exterioare, ci recurge la o înțelegere dinamică, prin scopuri și prin motive. Viața socială nu este deci un obiect inert supus cauzalității mecanice a împrejurărilor sociale, ci o totalitate complexă, înzestrată cu putere de reacție proprie la fiecare mod de influență cauzală: influenței naturale societatea îi opune cultura; influenței biologice – o reacție de selecție sau contraselecție; influenței psihologice – o nouă reacție individualizată; influenței trecutului – inovația.

Astfel, sociologul român, pornind de la analiza conceptului de personalitate ca actualizare a virtualităților omenești, a ajuns

---

¹ T.Herseni. *Teoria monografiei sociologice*, p.101.

² M.Vulcănescu. *Teoria și sociologia vieții economice. Prolegomene la studiul morfologiei economice a unui sat // Arhiva pentru știință și reformă socială*, anul X, 1932, nr.1-4, p.218-220.

³ T.Herseni. *Teoria monografiei sociologice*, p.101.

la ideea cadrelor: potențele sunt în noi înșine, dar posibilitățile sunt în afara noastră. Pentru D.Gusti condiționarea nu coincide cu întregul cuprins al cadrelor, ci numai cu acea parte din ele care corespunde virtualității românești. Prin aceste virtualități societatea se încorporează în om datorită afectelor voinței sociale. Cu cât voința socială este mai mare, „eu-l” se revarsă sub forma simpatiei, respectiv crește sociabilitatea. Concluzia lui Gusti este că individul e social nu pentru că trăiește în societate, ci pentru că societatea trăiește în individ. Omul este sociabil prin constituția psihică a voinței sale și datorită condiționării prin cadre.

Teoria manifestărilor sociale a fost expusă de D.Gusti în 1909 în lucrarea *Științele sociale, sociologia, politica și etica în interdependența lor unitară: prolegomene la un sistem*. Ulterior, această problemă a fost dezvoltată în toate lucrările lui Gusti și ale colaboratorilor săi. Izvoarele teoretice ale teoriei pot fi identificate în cercetările de psihologie a popoarelor ale lui Lazarus și Wundt, studiile economice ale lui K.Bucher, lucrările de istorie a culturii elaborate de K.Lamprecht, sociologia neokantiană a lui R.Stammler, cercetările criminalistice ale lui Fr.Liszt.

Manifestările sociale, împreună cu unitățile sociale, relațiile și procesele sociale, definesc, în viziunea gustiană, realitatea socială și constituie obiectul de studiu al sociologiei. Orice fapt care este o activitate actuală și care e condiționat de alți factori constituie manifestări ale unității sociale. Există atâtea feluri de manifestări, câte feluri de trebuințe, necesități sunt:

– manifestări economice, referitoare la satisfacerea nevoilor de ordin material (hrană, adăpost, meserii etc.);

– manifestări spirituale care corespund necesităților sufletului (știință, religie, artă, magie etc.);

– manifestări moral-juridice ce urmăresc reglementarea și instituționalizarea manifestărilor economice și spirituale (viața juridică tradițională și procesivă, proprietatea individuală și colectivă);

– manifestări politico-administrative, referitoare la modul de impunere a reglementărilor și a instituționalizării (concepții și acțiuni politice, administrația comunală etc.).

Manifestările economice și spirituale sunt constitutive, substanțiale, iar cele juridice și politice sunt regulative, funcționale¹.

Tipologia manifestărilor gustiene este și ea o continuare a filosofiei kantiene. T.Herseni consideră că raportul celor două tipuri de manifestări formulate de Gusti ar fi un răspuns kantian: activitatea economică și spirituală fără reglementarea juridică și ierarhizarea etică ar fi o activitate haotică; iar activitatea juridică, morală, politică și administrativă fără o materie pe care să o organizeze ar fi o activitate lipsită de conținut².

În timp ce categoriile constitutive spirituale sunt, în concepția sociologului român, valori-scopuri, adică valori în sine și pentru sine, categoriile economice sunt valori-mijloace care servesc la satisfacerea necesităților. Totodată, faptul că spiritualul are valoare intrinsecă, iar economicul valoare extrinsecă, în viziunea lui Gusti, nu dovedește subordonarea economicului față de spiritual. Economicul formează o lume care servește în afară, dar deține legi proprii de funcționare. Raportul cu ceilalți factori este de interdependență și coexistență.

Spiritualul, fiind scop, semnifică faptul că „întrebările se pun în absolut”: adevăr-minciună, dreptate-nedreptate, frumos-

---

¹ A se vedea: D. Gusti. *Sistemul de sociologie, etică și politică*, p.340-341.

² A se vedea: T.Herseni. *Teoria monografiei sociologice*, p.102.

urât. Manifestările spirituale implică un act de voință, o reacție creatoare în fața obiceiurilor, datinilor, tradițiilor care impun anumite lucruri și te scutesc de altele. Valorile culturale sunt produse în societate și pentru societate.

Astfel, manifestările vieții sociale, împreună cu unitățile, procesele și relațiile sociale, constituie realitatea propriu-zisă. Iar *unitatea socială* se definește drept „voință socială actualizată în manifestări sociale, prin utilizarea cadrelor”¹ sau ca o grupare de oameni ce trăiesc împreună formând un corp unitar, caracterizat printr-o „mulțime de relații între indivizi”, prin „conștiința participărilor la grup”.

În conformitate cu gradul de consistență, obiectivare și durabilitate, D.Gusti clasifică unitățile sociale în trei categorii: comunități, instituții și grupuri.

Comunitățile se caracterizează prin integrarea completă a indivizilor, prin anihilarea voințelor individuale și supunerea lor voinței colective, obiceiurilor și interesului comun. Exemple de comunități sunt națiunea, neamul, limba, religia, familia.

Instituțiile pot fi explicate prin natura lor exterioară și constrângătoare față de indivizi. Ele sunt unități ce au o viață proprie, independentă de cea a indivizilor. Aceștia pot intra sau nu în instituții, dar odată intrați trebuie să se supună legilor lor. În calitate de exemple pot servi: primăria, școala, fabrica, biserica etc.

Grupurile sunt unități ce au ca punct definitoriu voința liberă a indivizilor prin caracterul lor convențional sau contractual. Ele au o variabilitate mai mare a formelor: oamenii pot intra, ieși, le pot invoca. Drept exemple pot servi asociațiile de prieteni, asociațiile comerciale, societățile sportive, clasele de vârste ș.a.

---

¹ D.Gusti. *Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*. -București, 1946, p.55.

Pentru D.Gusti unitatea socială nu este altceva decât o structură umană și voluntară pusă în slujba necesităților materiale și sufletești ale membrilor săi.

Ca o continuitate a celor elucidate, autorul mai formulează și cinci legi ale unităților sociale: legea cauzalității, legea paralelismului sociologic, legea idealului, legea dreptății și legea circuitului între idealuri și valori¹.

Conform *legii cauzalității*, o unitate socială nu poartă în sine cauza existenței sale. După Gusti, cauzalitatea unităților sociale trebuie înțeleasă ca o acțiune reciprocă a mai multor condiții indispensabile ale existenței: mediul natural și social al unității sociale, voința socială care este cauza cauzans.

Legea paralelismului sociologic se referă la raporturile dintre părțile întregului social (voința socială, cadre, manifestări). Aceste părți se dezvoltă concomitent și nu succesiv, raporturile dintre ele sunt de interdependență și nu de subordonare. Astfel, conform concepției gustiene, există un paralelism între cadre, între manifestări și între cadre și voință. Consecința nemijlocită a aplicării acestei legi este egala îndreptățire a părților în proiectele de cercetare monografică, adică imposibilitatea ierarhizării lor după criterii de importanță.

O interpretare modificată a legii paralelismului sociologic o găsim la H.H. Stahl – legea aceasta devenind mijloc tehnic de investigare pe teren, având funcția unui „registru-inventar” de întrebări la care cercetătorii trebuiau să dea răspuns².

M. Vulcănescu, discipolul lui D.Gusti, a dezvoltat implicațiile metodologice ale legii paralelismului sociologic asupra funda-

---

¹ D.Gusti *Legile unității sociale* // D.Gusti. *Sociologia militans .Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, p.495-564.

² A se vedea: H.H. Stahl. *Unealta de lucru a "modelului" sociologic creat de D.Gusti* // D.Gusti. *Sociologia militans .Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, p.11-24.

mentării conceptului de explicație sociologică gustiană, menționând că prin această lege se pune accentul asupra imposibilității de a explica o realitate concretă foarte complicată prin câteva elemente care nu sunt decât abstracțiuni din nevoi de metodă¹.

Dacă *Legea cauzalității* și *Legea paralelismului sociologic* sunt legi ale realului social, atunci *Legea Idealului* și *Legea Dreptății* reprezintă legi ale idealului social. Gusti era convins că pentru a putea influența asupra realului trebuie să credem în eficacitatea acțiunii, iar această credință nu poate să ne-o dea altcineva decât știința socială, ideea. Dacă ideea este cunoștința realității așa cum este ea, idealul prezintă ideea a ceea ce trebuie să fie. Astfel, idealul fără idee este anemic, iar ideea fără ideal nu are putere creatoare. De aceea, trebuie de stabilit un acord sintetic între realitate, idee și ideal, care nu poate fi altceva decât *reforma socială*.

În opinia lui D.Gusti, reforma socială trebuie să se bazeze atât pe realitatea socială, cât și pe ideal. Prin adaptarea instituțiilor la starea reală a societății se produce socializarea și moralizarea raporturilor sociale. Sociologia nu poate condiționa de una singură reforma socială, ea trebuie să acționeze alături de alte științe ale societății – politica, etica și doar împreună cu acestea se pot realiza schimbări eficiente în cadrul unei națiuni.

Idealul social constituie, în viziunea gustiană, dimensiunea normativă a realității, idealul este scop. Omul nu poate fi constrâns să fie bun sau drept. Acest lucru nu este posibil fără voia lui. Societatea poate controla doar faptele, nu și cugetul. Existența în cadrul societății îi oferă omului posibilitatea de a-și realiza idealurile. Calitatea fundamentală a societății, consideră Gusti, constă în posibilitatea idealului de a se realiza.

---

¹ A se vedea: M.Vulcănescu. *Teoria și sociologia vieții economice*. -București, 1932, p.218.

Și dacă scopul este în concordanță cu mijloacele, avem *Legea Dreptății sociale*. Uniunea dintre legea idealului și cea a dreptății conduce spre *Legea circuitului între idealuri și valori*. Această lege a circuitului social semnifică o normă a realității. Or, idealul trebuie să fie cuprins în „posibilitățile de devenire ale realității”, raportul fiind de la virtual la actual și din nou la virtual.

Principiul cosubstanțial al sistemului sociologic gustian este *principiul interdisciplinarietàii*. Geneza acestuia se bazează pe încercarea lui D.Gusti de a face o analiză critică a științelor sociale particulare și a sociologiilor de ramură în vederea edificării unei sociologii sintetice și sistematice. Concepția **sociologiei integrative** este una dintre cele mai remarcabile contribuții ale lui D.Gusti la constituirea sociologiei ca știință. Sarcina oamenilor de știință, îndeosebi a sociologilor, este de a depista în realitatea prezentă idealurile care trebuie de realizat, idealuri care sunt în prezent, dar care se înscriu în sfera viitorului, și de a le fundamenta științific. De aici și necesitatea unei noi științe – *a eticii*. Însă, sociologii nu se pot mulțumi cu cunoașterea realității sociale prezente și nici cu investigarea viitorului, a societății „ideale” de mâine, ci trebuie să lupte pentru înfăptuirea idealurilor societății. Această luptă nu poate fi desfășurată la întâmplare, e necesar a fi determinate științific mijloacele, metodele de acțiune în vederea realizării scopurilor, deci e necesară o altă știință – *politica*. În concepția lui D.Gusti, etica și politica, sunt de fapt *sociologie etică* și *sociologie politică*, iar sociologia nu este doar o știință integratoare despre societatea prezentă, ci și o știință integratoare despre evoluția viitoare a societății¹.

---

¹ A se vedea: *Sociologia militans. IV. Școala Sociologică de la București*. -București, 1971, p.66-68.

Sociologul român a elaborat astfel un sistem unitar de sociologie, etică și politică în raport cu celelalte științe sociale care implică cooperarea punctelor de vedere specializate în studierea realității sociale. În acest sens, menționa D.Gusti, operele majore ale științei nu se fac din ambiția de a stăpâni singur un domeniu întreg, ci prin efortul comun al specialiștilor din diferite ramuri ale științei¹.

După constituirea sistemului sociologic gustian a urmat operaționalizarea lui în ipoteze de cercetare, planuri de cercetare, chestionare și ghiduri de interviu, fișe de observație directă și coparticipativă etc. În acest proces de transformare a sistemului teoretic în practică metodologică s-a pus pentru prima dată problema semnificației satului ca unitate de cercetare monografică și, în consecință, s-a format sociologia rurală monografică. Or, monografia românească se deosebește fundamental de monografiile din alte părți prin sistemul sociologic care îi stă la bază, prin caracterul interdisciplinar și prin aplicarea datelor obținute în domeniul realizărilor publice.

Concepția sociologică gustiană se încadrează în limitele unui realism critic care a dorit să integreze teoria cu practica. Considerate și evaluate, atât din perspectivă istorică, cât și critică, coordonatele generale ale sistemului sociologic propus de D.Gusti s-au situat pe cele mai avansate niveluri ale dezbaterei cu comunitatea sociologică internațională. Aceste teorii au fost anunțate în cadrul conferințelor naționale și internaționale publicate în reviste de specialitate. Sistemul sociologic propus denotă o puternică personalitate și identitate care și-a propus drept scop reforma realității sociale românești prin știință.

---

¹ D.Gusti. *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*. Vol.I. -București, 1940, p.21.

Aprecierile sociologilor străini date lui D.Gusti sunt semnificative. Americanul P.E. Mosley, de exemplu, scria în 1936 că Dimitrie Gusti „este creatorul unui sistem sociologic unitar, organizatorul unei școli unice de activitate pe teren și inspiratorul unei mișcări mereu crescânde de îmbunătățire a situației satului. În ciuda marilor sacrificii fizice și financiare el a reușit totuși să-și îndeplinească sarcina propusă”¹.

1.7. H.H. Stahl. Contribuțiile metodologice la cunoașterea comunităților rurale

Henri Henri Stahl (1901-1991) specialist în domeniul istoriei și dreptului, este unul dintre cei mai nonconformiști discipoli ai lui D.Gusti care s-a integrat în cadrul Școlii Sociologice de la București în 1924, participând la campaniile de cercetări monografice de la Rusețu, Brăila (1926), Nerej, Vrancea (1927), Fundul Moldovei, Suceava (1928), Drăguș, Făgăraș (1929), Runcu, Gorj (1930), Cornova, Orhei (1931), zona Drăguș (1932), Țara Oltului (1933), Valea Doamnei (1934), Șanț, Năsăud (1935 și 1936), Nerej, Vrancea (1938), Dioști, Teleorman (1939), Runcu, Gorj (1946). După 1966, participă, ca profesor și coordonator, la cercetările de teren din zona Slatina, Olt (1967, 1968, 1969), Teiul Doamnei (1970), Brașov, București (1971), Văratec, Vrancea (1973). Lucrând alături de D.Gusti din a doua campanie monografică, H.H. Stahl și-a format o perspectivă sociologică ce-l situează printre cei mai cunoscuți sociologi români, ilustrând prin propria experiență beneficiile pe care orice specialist în domeniul unei științe sociale le dobândește prin însușirea perspectivei sociologice².

---

¹ *Sociologia militans. IV. Școala Sociologică de la București*, p.24-27.

² A se vedea: *Sociologia militans. IV. Școala Sociologică de la București*, p.134-139.

Activitatea științifică a lui H.H. Stahl este reflectată în 23 de volume și în peste 200 de studii și articole, 50 de publicații de specialitate consacrate teoriei sociologice, metodologiei, metodelor și tehnicilor de investigație, istoriei sociale, „arheologiei sociale”¹. Discipolul lui D.Gusti a elaborat un ansamblu de concepte, teze și teorii privind societatea ca realitate complexă și specifică, sociologia ca știință și relațiile sale cu filosofia și alte științe sociale particulare, precum și metodologia și tehnicile cercetării sociologice. Dincolo de acestea, contribuția cercetătorului și profesorului H.H. Stahl este legată de cunoașterea satului românesc. Prin studii sistematice, timp de circa jumătate de secol, a realității rurale din România, H.H. Stahl a explicat geneza și funcționarea comunităților agrare sedentare, specificul satului românesc devălmaș, funcționarea teoriei obștei pe bază de tradiții difuze etc.

În *concepția despre societate*, H.H. Stahl promovează o viziune materialistă, susținând că societatea este un ansamblu autonom de fapte și procese sociale care coexistă potrivit unei determinări funcționale reciproce. „Există între toate laturile vieții sociale un paralelism și o reciprocă determinare funcțională, constituind un ansamblu autonom, pus sub influența anumitor condiționări”². Problemele vieții sociale sunt multiple, concrete și empirice.

Societatea este întotdeauna o realitate contemporană și istorică, „fiecare generație continuând să trăiască în formele cultural-istorice create de înaintași”. Viața oamenilor în societate este istorică, dar nu numai; ea posedă laturi diverse de care se ocupă multiple discipline sociale particulare.

---

¹ A se vedea: *Sociologi români* (coord.St.Costea), p.418-423.

² D.Gusti, T.Herseni, H.H.Stahl. *Monografia – teorie și metodă*. -București, 1999, p.176.

Societatea este, astfel, o unitate globală, de interdependență a elementelor și factorilor constitutivi, ea este o realitate sistematică în care „schimbarea unui element atrage cu sine schimbări corelative ale tuturor celorlalte elemente ale structurii sale”¹. Există, în acest mod, o coerență dialectică între elementele și structurile societății. Totul este supus unui proces istoric de dezvoltare (sincronic și diacronic). Desigur, persistă contradicții între elementele componente ale societății care inițiază crize sociale, acestea din urmă, în anumite situații, determinând revoluții. Astfel, viața socială, se află, conform viziunii sociologului, într-un proces de transformare, de la ceea ce a fost, la ceea ce este, spre ceea ce va fi.

Societatea se află în relații multiple și complexe cu natura. Fenomenele și procesele sociale, susține H.H. Stahl, se desfășoară pe anumite teritorii, după anumite reguli. Sensul general al relațiilor dintre societate și natură se referă la integrarea naturii în procesul complex al vieții sociale, respectiv la transformarea naturii de către oameni.

Printre elementele constitutive ale concepției lui H.H. Stahl despre societate un loc aparte revine teoriei sociologice asupra legilor privind existența și dezvoltarea societății, prin care se promovează un șir de idei importante, precum cele ce țin de convingerea că:

- de la sfârșitul procesului de antropogeneză și până în prezent societatea a fost guvernată de legi care pot fi cunoscute, dar care nu pot fi schimbate de la o zi la alta (legi pentru întreaga istorie a omenirii);

- legile privind constituirea și evoluția societății umane sunt legi obiective, ele acționează independent de faptul dacă le cunoaștem noi sau nu;

---

¹ *Sociologi români* (coord. St.Costea), p.418.

- legile sociale au caracter abstract, tendențial, ele nu se bazează pe relația cauză-efect;
- legile pot fi cunoscute, cunoașterea lor fiind determinată de necesități practice sau de curiozitate;
- legile pot fi studiate în baza numeroaselor fapte, adică „stocastic”.

În cele din urmă, H.H. Stahl menționează că legile sociale care guvernează viața socială pot fi grupate în trei categorii principale: legi generale (constatabile în orice formă istorică de convingere), legi specifice (pentru diverse tipuri de formațiuni sociale), legi stadiale privind dezvoltarea fiecărui tip de formațiune socială (caracteristice fazelor de dezvoltare a formațiunilor).

O asemenea concepție despre societate a devenit posibilă datorită modului în care H.H. Stahl a conceput *sociologia ca știință*. Asemenea lui D.Gusti, el consideră că sociologia trebuie să fie o sinteză a gândirii teoretice, a cercetării sociologice directe a realității sociale și a acțiunii sociale. Sociologia este „o încercare de a cunoaște legile vieții sociale, respectiv cele privind modul în care a evoluat societatea de când o cunoaștem”. Putem cunoaște societatea prin două modalități: în baza documentelor care s-au păstrat din trecut, puține la număr și nesistemate, sau pe baza documentelor din prezent. Or, sociologia „urmărește întregul mers al dezvoltării istorice a omenirii..., structurile sociale și procesele sociale, pentru a ajunge la cunoașterea legilor de dezvoltare socială, în vederea utilizării lor la conducerea societății și la rezolvarea unor probleme sociale concrete”¹.

Privită din această perspectivă, sociologia ne apare ca o știință teoretică și practică. În calitate de disciplină teoretică,

---

¹ *Sociologi români* (coord. St.Costea), p.419.

H.H. Stahl precizează că *sociologia nu poate fi disciplină filozofică, o „metafizică socială”*, dar nici o știință socială a societății în genere. Sociologia trebuie să fie o știință a societăților reale, concrete, deci o „teorie regională”. Iar în calitate de știință practică, sociologia trebuie să devină o „inginerie socială”, o încercare a „inginerilor sociali” de a aplica în viață tot ce cunosc teoretic din sociologie. Concepută astfel, sociologia se practică fie ca sociologie de teren, fie ca sociologie de cabinet, sub forma cercetărilor în bibliotecă, ori sub ambele forme, așa cum au făcut-o unii dintre clasicii sociologiei – M.Weber, L. von Wiese etc.

Având ca obiect de studiu oamenii, în toată complexitatea modului în care își duc ei viața în natură și societate, sociologia este o știință de sinteză interdisciplinară despre om care se realizează prin echipe de cercetare interdisciplinare. Ca știință interdisciplinară, sociologia este o tentativă de sinteză a tuturor disciplinelor sociale particulare, operată în sensul unei viziuni globale asupra legilor care fac ca societatea umană să formeze o unitate, un sistem coerent, ale cărei părți constitutive sunt analizate de disciplinele sociale particulare.

Cunoașterea sociologică obținută pe această cale trebuie valorificată în practica socială prin intermediul acțiunii sociale. Sociologia trebuie să devină o „teorie a acțiunilor politice multivariate, constând în studiul experienței lor, în condițiile diverse ale formațiunilor sociale cunoscute în istorie”.

Concepția metodologică a lui H.H. Stahl cuprinde un ansamblu de principii teoretice și gnoseologice, prin cele mai importante afirmându-se că: există două categorii de metode și tehnici de investigare a realității sociale – metodele și tehnicile istorice și cele ale anchetelor sociale; o cunoaștere autentică a societății se poate realiza doar prin investigarea directă, pe teren, care reprezintă sursa principală de documentare a cercetă-

torului științific, deși cercetătorul trebuie să utilizeze ambele modalități de investigare. „Sociologul va face monografiile sociologice. Va părăsi biroul său de lucru și, având în față obiectul științei sale, societatea ca întreg, va căuta să o studieze direct. Față în față, își vor sta: sociologul și societatea.”¹ Informația pe teren constă dintr-o îmbinare permanentă între „realitate”, „gândire” și „acțiune”, puse în slujba unui ideal; orice fragment al vieții sociale trebuie analizat în unitatea globală structurală din care face parte, în caz contrar (dacă va fi rupt din contextul lui) orice fenomen social încetează de a avea sens sociologic; orice fapt de viață socială trebuie privit sub dublu aspect: în sine și în corelațiile sale cu toate componentele vieții sociale.

Studiul direct al realității sociale se poate realiza prin utilizarea unui complex de metode și tehnici specifice de investigare care includ: observația științifică, stabilirea riguroasă a unor ipoteze prealabile de lucru, colectarea și înregistrarea documentelor sociale, observarea directă a manifestărilor sociale și realizarea unei sociologii descriptive, aplicarea unor raționamente-experiment ale faptelor observate etc. Toate metodele, tehnicile, activitățile sau operațiile menționate se desfășoară potrivit unor reguli riguroase și numai prin respectarea acestora se poate asigura o cunoaștere autentică, obiectivă a faptelor și a proceselor sociale. Ele se structurează în cadrul monografiilor sociologice. „De multă vreme folcloriștii, etnografii, lingviștii etc. își strâng materialul lor de lucru prin cunoașterea nemijlocită a vieții unui grup social oarecare. Tehnica lor de lucru este foarte dezvoltată și tratate speciale o descriu mai mult sau mai puțin amănunțit. Dar punctul de vedere sociologic, într-o cercetare a vieții sociale, aduce după sine o prefacere totală a chipului în care se înfățișează problemele și, ca atare, și o schimbare

---

¹ D.Gusti, T.Herseni, H.H.Stahl. *Monografia – teorie și metodă*. -București, 1999, p.177.

a tehnicilor de lucru”.¹ Spre deosebire de alți cercetători, pe sociolog îl interesează în mare parte mecanismul prin care faptele sociale ajung să formeze un tot unitar și cunoașterea condițiilor care determină felul de a fi al unei societăți. Sociologul nu poate înregistra totul; el trebuie să aleagă faptele pe care le va observa. De aceea, sociologul trebuie să-și clarifice ideile pe care le are despre ceea ce este semnificativ sau nu pentru o societate. „Prima grijă metodologică și cea mai importantă dintre toate trebuie să fie stabilirea ipotezelor”, menționa H.H. Stahl².

Există, de asemenea, și anumite calități pe care trebuie să le dețină un sociolog. Una dintre regulile cele „mari” este cea a respectului, a iubirii pentru cei pe care îi studiază. „Anchetatorul social care își disprețuiește anchetații, care își permite să-și dea avizul lui propriu, atunci când nimeni nu i-l cere, să se amestece cu aer de moralist pentru îndreptarea unor lucruri pe care de fapt e dator să le cerceteze, nu să le îndrepte, sau care se arată vădit impresionat în rău, de felul de a fi al sătenilor, nu va ajunge niciodată un cercetător bun”³. La etapa de cercetare, specifică H.H. Stahl, grija cercetătorului de teren trebuie să fie aceea de a nu se face simțită prezența lui. Oricare ar fi faptele care se înfățișează, nici un gest din partea cercetătorului nu trebuie să arate atitudinea acestuia.

Pentru a culege informația necesară, sociologul trebuie să inițieze o conversație care să plece întotdeauna de la lucrurile ce-l interesează pe cel anchetat, de la munca pe care o face acesta, de la nevoile lui imediate. Și numai după aceasta sociologul poate trece la problemele ce-l interesează. În același timp, el trebuie să controleze conversația, informatorul nu trebuie lăsat în voie să vorbească despre ceea ce consideră el de cuviință.

---

¹ D. Gusti, T.Herseni, H.H.Stahl. *Monografia – teorie și metodă*, p.175.

² *Ibidem*, p.178.

³ *Ibidem*, p.183.

Problema autenticității informației are o importanță deosebită în sociologie. De aceea, orice observație trebuie notată. Înregistrarea informației mai permite și o sistematizare critică a materialului acumulat.

Aceste reguli și altele, de o semnificație deosebită, sunt descrise de H.H. Stahl în *Tehnica monografiei sociologice* (1934); *Îndrumări pentru monografiile sociologice* (1940) – lucrări de o importanță majoră și în prezent pentru orice sociolog începător.

Perfecționarea metodelor de cercetare sociologică, observațiile privind compatibilitatea diferitelor tehnici utilizate în cercetarea comunităților rurale, formularea unor reguli de aplicare a instrumentelor de investigație actuale și astăzi, elaborarea unor planuri pentru cercetarea cadrelor și manifestărilor, a unităților sociale, relațiilor și proceselor sociale – toate sunt contribuții metodologice valoroase lăsate de H.H. Stahl posterității.

De asemenea, un aport nu mai puțin important a adus profesorul și cercetătorul H.H. Stahl la investigarea comunităților rurale în evoluția lor, însemnată în acest sens fiind *teoria satului românesc devălmaș*.

H.H. Stahl dă dovadă de cunoștințe temeinice în ce privește așezările răzeșești de tip arhaic, în special referitor la satul devălmaș. Lucrările de referință în acest sens sunt *Nerej – un village d'une region archaique* (*Nerej – un sat din o regiune arhaică*, în 3 volume 1939), *Sociologia satului devălmaș românesc* (1946), *Contribuții la studiul satelor devălmașe* (în 3 volume, 1950-1965).

Cercetările monografice desfășurate la Nerej i-au permis lui Stahl să combată concepția până atunci vehiculată, conform căreia satele românești ar fi de tip genealogic, adică ar deriva

dintr-o familie originară, după o devălmășie de spiță de neam, în baza moștenirii ereditare. În realitate, menționa H.H. Stahl, putem observa o devălmășie care nu are nimic familial în ea, ci mai degrabă ceva statal. Prin urmare, satul românesc nu este un ansamblu de gospodării individuale, de proprietăți individuale, ci constituie colectivități organizate.

H.H. Stahl a definit satul românesc ca o „formă de conviețuire socială, pe un trup de moșie, a unui grup biologic închis, deseori legat prin rudenie de ceată, trăind în gospodării familiale, asociate într-o obște care, prin hotărâri luate de adunările ei generale, are dreptul de a se amesteca în viața particulară a fiecărei gospodării, potrivit regulilor juridice ale devălmășiei și conform mecanismului psihic al obștei pe bază de tradiții difuze”¹. Satul arhaic, susținea Stahl, este un sat cu o obște democratică egalitară, spre deosebire de satul evoluat, în a cărui obște s-au produs diferențieri de avere, cu drepturi inegale, în care există categorii sociale diverse cu interese antagoniste.

Această formă de conviețuire socială este valabilă atât pentru satele de răzeși, cât și pentru cele de clăcași. Cercetătorul atrage atenția nu numai asupra naturii economice a ocupațiilor, ci și asupra formelor de organizare socială. Se încearcă, în acest mod, să se depășească clasificarea clasică a satelor, care presupune etapele obligatorii de evoluție a omenirii – vânătoare-păștorit-agricultură, – astfel încât păstorul să nu mai fie considerat un nomad primitiv, iar agricultorul un sedentar având aptitudini bine dezvoltate doar în ale agriculturii. Ipoteza confirmată de H.H. Stahl este că în viața socială a satelor românești „păștoritul și agricultura se îmbinau armonios”. Prin urmare, pot fi determinate tipuri de sate pastorale, agricole, pre-

---

¹ A se vedea: *Școala Sociologică de la București. Tradiție și actualitate* (coord. M.Larionescu), p.111.

cum și tipuri intermediare de sate (mixte). Dar, „satul de tip pastoral nu este însă un sat în care nu se practică decât creșterea de vite, după cum nici satul agricol nu este un sat care nu cunoaște decât agricultura”¹. Conform concluziilor savantului, într-un sat pastoral obștea este cea care se ocupă în comun cu creșterea vitelor, lăsând agricultura la libera alegere a fiecărui sătean. Majoritatea terenurilor ce aparțin satului sunt constituite din pădure și islaz, supuse unui drept comun de liberă exploatare, în sistemul devălmășiei absolute. În satul agricol, obștea conduce cu activitatea agricolă a oamenilor, principala ei preocupare fiind țarinele care tind să acopere totalmente pământurile aparținând satului, iar islazul și pădurea își reduc tot mai mult din suprafață. În satul mixt pastoral-agricol, obștea realimentează activitatea fiecărei gospodării, stabilind anumite porțiuni de pământ din teritoriul satului asupra cărora toți locuitorii satului au drepturi egale.

Dincolo de divizarea teritoriului sătesc, în raport cu organizarea lui economică și juridică, H.H. Stahl constată importanța formei de asociere a oamenilor în activitatea lor economică. Satul devălmaș „reprezintă o formă de asociere egalitară a unor gospodării”, condusă fiind de obște sau de adunarea în sfat a tuturor capilor de gospodărie din sat². Obștea era organul care reglementa relațiile dintre populație, folosirea mijloacelor de producție. Ea avea drepturi și îndatoriri specifice: putea să se implice în organizarea proceselor de producție; în viața publică sau privată a satului; în modalitatea de creare și aplicare a obiceiurilor pământului; în reglementarea relațiilor intercomunitare. Totodată, deținea dreptul de monopol asupra relațiilor

---

¹ H.H.Stahl. *Sociologia satului devălmaș românesc*, vol.I. - București, 1946, p.44.

² *Ibidem*, p.47.

comerciale cu alte sate sau cel puțin de a le supraveghea; dreptul de a reprezenta comunitatea etc.

În interiorul satului, diviziunea muncii era simplă. Practic, toate gospodăriile exercitau aceleași munci, în același ritm, potrivit aceluiași regulament de muncă și ascultând de aceeași conducere. Pe lângă aceasta, exista o diviziune „de atelier” a muncii satești, adică unele gospodării se specializau în anumite activități meșteșugărești, fie că lucrau doar pentru locuitorii satului sau, uneori, pentru locuitorii câtorva sate.

Diviziunea socială a muncii, în baza căreia au apărut categorii sociale diferite, a avut loc abia la etapa de disoluție a satului devălmaș, când s-a realizat trecerea de la tipul de sat liber, în care obștea gospodăriilor deținea în totalitate drepturile patrimoniale și administrative, la tipul de sat seniorial, în care un stăpânitor împărțea cu obștea țăranilor săi ansamblul de drepturi caracteristice obștilor liberale. În trecerea de la un tip la altul, H.H. Stahl a enunțat următoarele categorii de sate ipotetic existente: satul unui grup de țăranii liberi; satul unui grup de țăranii care admit străini cărora li se determină un regim special de dijmă; satul boieresc în care obștea sătenilor se află în mâna unui stăpânitor; satul cu dubla ceată devălmașă (una boierească, alta țărănească); satul în care grupa boierească s-a contopit cu obștea țărănească; satul colonie.

Observăm, astfel, că opera lui H.H. Stahl a fost într-o permanentă evoluție, bazându-se continuu pe rezultatele cercetărilor empirice. Una dintre constantele metodologice ale concepției și activității sale științifice a reprezentat-o insistența pentru cercetarea științifică interdisciplinară care oferă noi perspective și posibilități de înțelegere a realității sociale.

1.8. A.Golopenția. Rolul sociologiei, statisticii și demografiei în dezvoltarea națiunii

Activitatea științifică a lui **A.Golopenția (1909-1951)**, deși de o durată scurtă, se circumscrie unui număr de probleme esențiale pentru destinul sociologiei. Printre acestea se înscriu cele referitoare la valoarea și limitele sociologiei tradiționale, necesitatea dezvoltării sociologiei în societățile contemporane; raporturile dintre sociologie, științele sociale și politică; relațiile dintre teoria sociologică și cercetarea sociologică concretă; perfecționarea și dezvoltarea metodologiei, a metodelor și tehnicilor de investigație sociologică; dezvoltarea demografiei și geopoliticii etc.

Cea mai completă caracterizare dată lui A.Colopenția ca personalitate științifică îi aparține colegului său, ilustrului sociolog H.H. Stahl: „Îl consider...ca pe cel mai dotat sociolog din câți au luat parte la campaniile noastre monografice... Golopenția era însă o sinteză a mai multora dintre noi: filosof tot atât cât Mircea Vulcănescu, erudit și profesor tot atât cât Traian Herseni, investigator deopotrivă cu mine și organizator tot atât de abil ca și Octavian Neamțu”¹.

Una dintre problemele importante ridicate de A.Golopenția ține de *necesitatea reconstrucției sociologiei*. În viziunea sa, sociologia moștenită era limitată, în principal, la activitatea didactică din universități, fiind predată și practică fie ca o analitică formală despre faptele și procesele realității sociale sau ca o descriere empirică a unor fapte izolate, fie ca o „explicare de filosofie a istoriei, nefiind adecvată noii civilizații occidentale, atât de cuprinzător impregnată de raționalitate”.

---

¹ H.H.Stahl. *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”*. -București, 1981, p.292.

Între sociologie și celelalte științe sociale se înregistrează o reciprocă ignorare, ceea ce reclamă o nouă concepție despre sociologie și despre rolul ei în viața popoarelor și statelor. Noua sociologie, menționează Golopenția, trebuie să reflecte și să răspundă cerințelor societății contemporane, ea urmând a fi elaborată ca o știință „... despre structurile tipice ale unităților sociale, despre corelația dintre elementele lor și dintre unitățile diferite, despre desfășurarea proceselor care le prefac..., într-un cuvânt, o știință a întregii realități sociale, având ca obiectiv fundamental sprijinirea unei mai bune conduceri a societății”¹.

O asemenea știință trebuie să fie în măsură să răspundă satisfăcător nevoilor, din ce în ce mai acute, de coordonare a tuturor componentelor vieții sociale, de prevedere a evoluției proceselor sociale și, în general, de raționalizare treptată și de sporire a perspicacității în acțiunea de conducere. Funcțiile unei asemenea discipline vor consta în: „stabilirea de scopuri politice” pentru fiecare dintre statele care alcătuiesc comunitatea internațională; „administrarea vieții colectivității sociale”, informarea continuă a factorilor de conducere și de decizie asupra realităților sociale în fiecare moment al dezvoltării lor; formularea propunerilor și soluțiilor prin intermediul cărora pot fi atinse scopurile sociale și politice propuse. Pentru aceasta se cere organizarea activității de cercetare a realității sociale, perfecționarea metodelor și tehnicilor de investigație, utilizarea unor procedee noi, inclusiv „ale statisticii matematice”. Ca să satisfacă aceste cerințe, cercetarea sociologică trebuie să furnizeze continuu informații referitoare la toate aspectele vieții social-economice, politice, culturale, spirituale, precum și asupra situației internaționale, iar materialul informativ trebuie să fie obținut în termenii „continuității și rapidității informațiilor me-

---

¹ *Sociologi români* (coord. St.Costea), p.215.

teorologice”, să fie integral și prospectiv. Este necesară excluderea din cercetare a simplei descrieri de situații, fapte izolate și întemeierea teoretică a cercetărilor, fără de care nu este posibilă nici dezvăluirea tendințelor imanente ale diferitelor situații, nici cauzalitatea și legitatea care le guvernează și, deci, nici prevederea desfășurării și evoluției lor viitoare. Numai pe această cale sociologia va putea deveni o știință practică utilă. De aceste idei teoretice și metodologice A.Golopenția s-a conștientizat în întreaga activitate de cercetare sociologică personală, precum și în cea desfășurată de echipele pe care le-a dirijat sau în cadrul cărora a activat.

Sintetizând principalele componente ale activității de cercetare moderate de A.Golopenția observăm că ele țin de:

a) Introducerea în arsenalul teoretico-metodologic și în activitatea de cercetare a unor noi orientări, metode și tehnici de lucru concretizate în schimbarea obiectului cercetărilor, de la monografia completă a unităților sociale la investigarea problemelor sociale reprezentative, pe calea monografiilor sumare, urmărite într-un număr cât mai mare și mai reprezentativ de unități sociale. Ipoteza monografiei sumare despre sat a avut scopul de orientare spre problemele acute ale unităților sociale; promovarea unui demers comparativ în vederea obținerii unor sinteze și construcția de tipologii a satelor; folosirea statisticii și a cartografierii. Monografia dată a fost propusă în scopul simplificării programului de cercetare și adaptării lui la posibilitățile de investigare a echipelor studențești, urmărind ridicarea social-economică și culturală a satelor;

b) Realizarea de cercetări și studii comparative în măsură să conducă la depistarea problemelor majore și caracteristice, în jurul cărora este necesar să se concentreze eforturile factorilor de decizie și de acțiune, pentru dezvoltarea și modernizarea unităților și zonelor investigate;

c) Promovarea cercetării sociologice regionale, concepută ca cercetare a problemelor specifice unităților administrativ-teritoriale ca unități sociale, în scopul informării și documentării științifice a factorilor de decizie, pentru adoptarea măsurilor de îmbunătățire a activității economice și sociale. (Pentru realizarea acestui deziderat a fost promovată ipoteza monografiei sociologice zonale cu sau fără sat – pilot, care prezenta specificul întregii regiuni);

d) Introducerea aparatului statistic în colectarea și prelucrarea datelor. (Proiectarea și efectuarea anchetei sociologice de amploare extinsă asupra *60 de sate românești*, în 1938, cu participarea echipelor studențești, formate din 850 de membri, a urmărit statistic câteva probleme, precum: starea populației, mișcarea populației, evoluția postbelică a proprietății agricole, analiza economică a gospodăriilor rurale, starea sanitară, starea culturală etc.; redactarea și publicarea parțială a rezultatelor cercetărilor);

e) Conceperea, coordonarea și efectuarea monografiilor sociologice zonale (*Dâmbovicul – o plasă din județul Argeș*). În cadrul cercetării au fost introduse și aplicate noi principii și tehnici de cercetare: realizarea de cercetări succesive de 8-13 zile în întreaga plasă; utilizarea corelată a metodelor de observare directă a realităților sociale și a interviului cu studierea documentelor de arhivă și a datelor statistice, cu transcrierea în grafice și diagrame, de mare eficiență în analiza și interpretarea informațiilor culese.

A. Golopenția a inițiat, de asemenea, *Dicționarul statistic al unităților administrativ-teritoriale* ca lucrare de fundamantare a unei viitoare tipologii a unităților sociale; a condus lucrările consacrate alcătuirii *Atlasului sociologic al României*, menit să permită inventarierea cartografică a stărilor și problemelor sociale ale unei zone teritoriale sau ale întregului teritoriu al țării. Pe

această cale s-au realizat studii comparative în măsură să reliefeze situații, particularități, necesități sociale specifice fiecărei regiuni sau părți de regiune, astfel ca politicile, programele și măsurile de dezvoltare regională sau subregională să se întemeieze pe cunoașterea științifică prealabilă a caracteristicilor și problemelor sociale specifice fiecărei zone în care se acționează.

Statistica și demografia reprezintă o parte mai puțin cunoscută din opera lui A.Golopenția. Studiile care s-au publicat la acest capitol aparțin lui Vladimir Trebici care l-a cunoscut personal – *Geopolitica și demografia în opera lui A.Golopenția*¹, *A.Golopenția: statisticianul și demograf*².

A.Golopenția a participat la pregătirea și efectuarea recensământului populației din 6 aprilie 1941. A publicat o serie de materiale privind rezultatele recensământului: *Structura socială a României. Contribuția recensământului din 1941 la lămurirea problemei; Recensământul românesc din 1930 văzut de statisticieni germani; Populația evreiască a țării în lumina recensământului din 1930.*

După iulie 1941, o dată cu constituirea guvernului Transnistriei, a participat, împreună cu H.H. Stahl și T.Herseni, la întocmirea datelor statistice privind noua unitate administrativ-teritorială.

De asemenea, Golopenția a inițiat cercetarea sociologică și etnografică a românilor aflați la est de Bug. Unele rezultate ale acestei cercetări excepționale au apărut la începutul anilor '90³.

Cu deschiderea la 24 noiembrie 1941 a Institutului de Statistică, Actuariat și Calcul pe lângă Facultatea de Științe a Uni-

---

¹ *Restituiri. Anton Golopenția.* -București, 1995, p.92-107.

² A.Golopenția. *Opere complete.* Vol.II. *Statistică, demografie și geopolitică.* -București: Editura Enciclopedică, p.9-31.

³ A.Rațiu. *Românii de la est de Bug.* -București, 1994.

versității din București (director O.Onicescu), A.Golopenția a făcut parte din corpul profesoral, fiindu-i încredințat cursul de „Statistică și realitate națională”. În nota introductivă la acest curs autorul a precizat că informarea asupra surselor și datelor principale cu privire la structura și evoluția populației, economiei, culturii, sănătății este datorită oricărui om de știință. Necesitatea tot mai mare de a dirija viața poporului în toate manifestările ei pune în fața conducătorilor de stat importanța statisticii. În acest scop, este necesar de a integra într-o viziune unitară, de ansamblu, toate cunoștințele despre populație, situația economică, culturală etc. În 1947-1948 A.Golopenția a fost și conducătorul Institutului General de Statistică, urmându-l pe Sabin Manuilă.

A.Golopenția a proiectat și a efectuat, împreună cu eminenții săi colaboratori, recensământul populației și al agriculturii, din 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale acestuia au fost publicate într-un timp record – în martie 1948. Studiul introductiv al recensământului a fost semnat de A.Golopenția și D.C. Georgescu și cuprinde date privind numărul total al locuitorilor, repartitia teritorială a populației, populația urbană și rurală, mărimea gospodăriilor, repartitia populației pe sexe și grupe de vârstă, repartitia populației după limba maternă, date privind analfabetismul.

La 25 ianuarie 1948 populația României era în număr de 15.873 mii locuitori (comparativ cu datele recensământurilor din 6.04.1941 – 16.126 mii, din 29.12.1930 – 14.281 mii), dintre care 23,4% locuiau în mediul urban, 76,6% în mediul rural (populația urbană era într-o ușoară scădere, deoarece în 1941 constituia 23,6%). Repartitia pe sexe: 48,3% bărbați și 51,7% femei. Cota tineretului (14 ani inclusiv) era destul de redusă – 30% din totalul populației. Analfabetismul era mult mai scăzut decât la recensământul precedent – știa carte 3 din

4 locuitori având vârsta de 7 ani și peste (în 1941 – 2 din 5 locuitori de 7 ani și peste).

Puțin mai târziu au fost publicate și rezultatele provizorii ale recensământului agriculturii. Studiul introductiv, aparținând lui P.Onică și A.Golopenția, fiind un model de analiză științifică, reprezintă ultimul tablou al agriculturii românești înainte de procesul de „colectivizare socialistă”. Recensământul agricol s-a făcut cu scopul de a cunoaște starea socială și economică din sate după război, consecințele reformei agrare și ale secetei din anul precedent. Datele acestui recensământ oferă informații despre proprietari și proprietățile agricole, relațiile de muncă, forța de muncă, utilajul agricol, exploatațiile agricole specializate, economia de schimb etc.

Tot în 1948 A.Golopenția a proiectat „Ancheta bugetelor de familie” care a fost sursa principală de cunoaștere a nivelului de trai al populației României în perioada anilor 1949 – 1989.

Inovațiile propuse și realizate de A.Golopenția în cadrul Școlii Sociologice de la București porneau din adâncă lui convingere că în societatea modernă **rolul sociologiei și al tuturor științelor sociale este de a informa operativ, complex și multilateral conducerea statului asupra problemelor interne și externe, cu scopul de a sprijini luarea celor mai indicate decizii.** Prin mijloace statistice, matematice, tipologice informația trebuia să fie proiectivă, adică să ofere șansa unor prognoze, nelimitându-se la diagnoze. Desigur, A.Golopenția nu concepea sociologia doar ca o colecție de informații complexe: „Știința socială nu este numai cercetarea concretă a realității... Ea este unitatea indisolubilă a lămuririi realității concrete, în vederea mai buneii conduceri cu ea și a stabilirii teoriei generale... Rostul științelor sociale... e să ușureze conducerea statului neamului propriu, printr-o informare săvârșită de spe-

cialiști, a conducătorilor politici. Științele sociale își îndeplinesc dar funcțiunea lămurind prin cercetări concrete situația prezentă și tendințele de evoluție a națiunii, atât în raport de ea, cât și în raport cu națiunile dușmane și prietene. Informația aceasta va fi cu atât mai perspicace, cu cât cei ce o întreprind au la îndemână o zestre mai cuprinzătoare de teorie generală a realității sociale. *Cercetarea concretă e națională*, lămurește situația națiunii proprii; *teoria generală a realității e relativ universală, utilizabilă de toate națiunile care au o structură asemănătoare*”¹.

Activitatea și opera sociologică a lui A.Golopenția a rămas la o etapă de devenire, dar marcată de o identitate proprie, de o vastă arie de cuprindere, de abordare aproape exhaustivă a problematicii teoretice și metodologice fundamentale a sociologiei ca știință, de acuratețea și temeinicia soluțiilor pe care le-a dat acestei problematici, precum și de prodigioasa activitate de cercetare, organizare și promovare a sociologiei ca știință. Opera lui A.Golopenția prezintă un sistem original de gândire sociologică, situat pe cele mai avansate poziții din epocă și de actualitate și pentru zilele noastre².

Momentele elucidate ne permit să concluzionăm că știința sociologică românească a apărut și s-a dezvoltat în dependență de sociologia occidentală, dar a avut și conotații proprii determinate de realitatea socială. Sociologia românească a apărut în contextul eforturilor consacrate realizării idealurilor de eliberare națională și socială, unitate, independență și suveranitate națională. Această situație explică particularitățile sociologiei românești, care nu s-a constituit din metafizică, filosofie sau știința moravurilor, ci din studiul realităților istorice naționale concrete, ceea

---

¹ A se vedea: *Sociologia militans. IV. Școala Sociologică de la București*, p.139-143.

² *Sociologi români* (coord. St.Costea), p.217.

ce-i conferă un ansamblu de trăsături specifice, importante pentru înțelegerea genezei și dezvoltării sale. Știința sociologică a avut o dimensiune acțională fiind subordonată idealurilor de dezvoltare a națiunii și de emancipare a poporului.

Sociologia românească a apărut și a evoluat ca parte integrantă a culturii naționale, aflându-se într-o relație directă cu doctrinele și practica social-politică și având un caracter public. O asemenea situație își are originea în faptul că, în societate, a existat un decalaj între instituțiile moderne de guvernare și realitățile sociale concrete, ceea ce a determinat orientarea sociologiei spre cercetarea directă, concretă a proceselor și fenomenelor sociale. Or, constituirea sociologiei românești a fost marcată de contextul istorico-național și socio-economic, de eforturile de a păstra valorile tradiționale, de a reforma societatea. Problemele sociale în dezvoltarea gândirii sociologice au fost asociate, în majoritatea cazurilor, cu problemele naționale, iar studiile sociologice au apărut ca o necesitate obiectivă de a propune soluții pentru rezolvarea lor. Configurația de ansamblu a problemelor sociale, tematica acestora relevă câteva deschideri teoretico-metodologice semnificative în gândirea sociologică:

– conceperea problemelor sociale în conexiune cu etapele istorice ale dezvoltării poporului și națiunii;

– imaginarea unor soluții proprii de definire și diagnoză a problemelor sociale care să mărească percepția lor în epocă;

– adoptarea cu precădere a strategiilor de cunoaștere și explicare de factură macrosocială.

II. ÎNCEPUTURI DE CERCETARE SOCIALĂ ȘTIINȚIFICĂ ÎN MOLDOVA

2.1. Rolul Școlii Sociologice de la București în dezvoltarea științei sociologice

Sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea relevă o nouă etapă în dezvoltarea științei sociologice românești. La această etapă sociologia este delimitată clar de alte științe și este introdusă în calitate de disciplină de studiu în învățământ. Cel care a adus o contribuție remarcabilă în această direcție este D.Gusti, el găsind modalitatea de soluționare a uneia dintre cele mai controversate probleme teoretice și metodologice ale științei sociologice: cea a raporturilor dintre nivelul teoretic și nivelul empiric al cunoașterii sociologice.

În contextul dat, Gusti a pus problema organizării cercetării realității sociale în cadrul unor formațiuni și instituții specializate. Astfel, s-a format *Școala Sociologică de la București*, în a cărei evoluție putem distinge următoarele **etape**:

1. 1910-1918 – înființarea Seminarului de Sociologie și Etică;
2. 1918-1934 – crearea Institutului Social Român (ISR) și a filialelor sale în teritoriu;
3. 1934-1938 – formarea echipelor studentești prin Legea Serviciului Social (au participat 2563 de echipieri în cadrul a 230 de expediții monografice în 140 de sate);

4. 1938-1948 – publicarea monografiilor despre unele sate cercetate¹.

De la Seminarul de Sociologie, inițiat în 1910, la apariția Institutului Social Român și la expedițiile monografice, la monografiile publicate observăm o evoluție pe diferite planuri. Luând drept criteriu activitatea desfășurată, putem distinge *trei direcții fundamentale de activitate*:

- organizarea învățământului universitar, în general, și a celui sociologic, în particular;
- organizarea cercetărilor sociale;
- organizarea vieții culturale (a se vedea *Figura 1*).

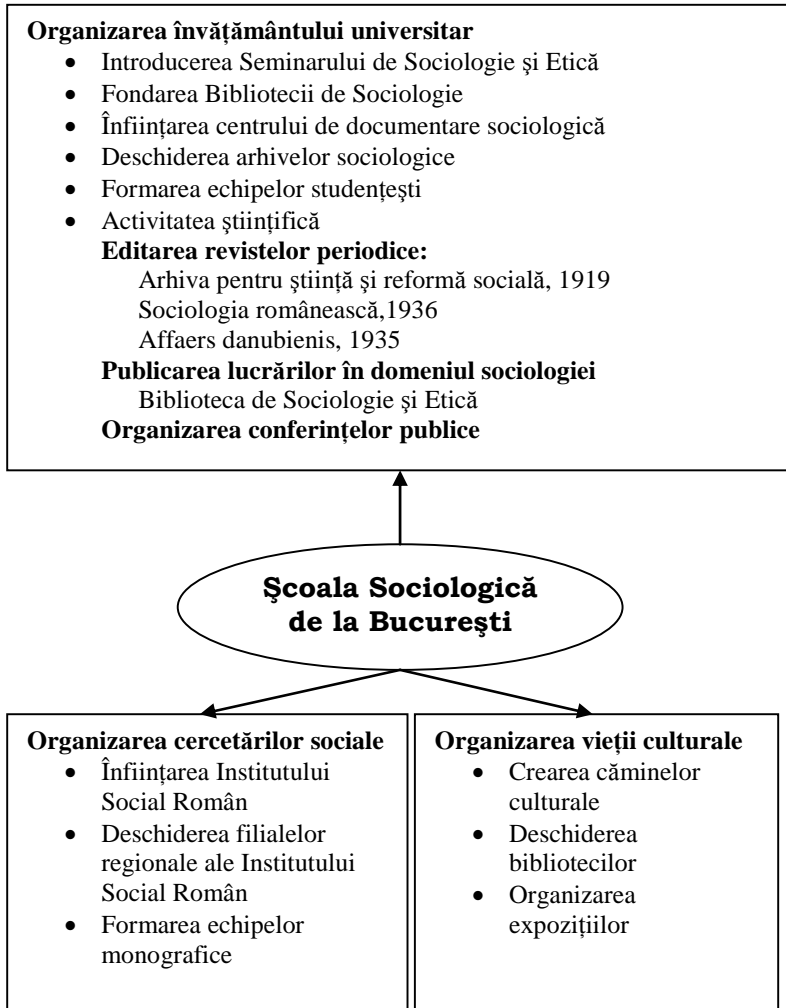
Sociologia devine, astfel, un sistem complex, coerent și ramificat de instituții sociologice.

Organizarea activității universitare

Pornind de la dezideratul că pentru realizarea unui proiect complex și de durată este necesară pregătirea specialiștilor în domeniul sociologiei, D.Gusti a încercat să reformeze învățământul superior mai întâi din Universitate, prin introducerea unor instrumente moderne de operare: Seminarul de Sociologie și Etică, Biblioteca de Sociologie, echipele monografice, echipele studențești, Serviciul Social. Primul Seminar de Sociologie și Etică al Facultății de Litere, Drept și Științe de la Universitatea din Iași avea o dublă finalitate: didactică și științifică. Timp de un deceniu acesta a funcționat atât ca mijloc de comunicare dintre profesor și studenți, cât și ca organism activ de producere a științei sociologice. Seminarul a servit în calitate de cadru în testarea sistemului sociologic propus.

---

¹ A se vedea: *Sociologia militans. IV. Școala Sociologică de la București*, p.27-32.

Figura 1. Direcții fundamentale de activitate ale Școlii Sociologice de la București

Principiile reorganizării Universității se regăsesc în *Planul de organizare a vieții studentești, 1923 (Program studentesc pentru organizarea vieții universitare)*, precum și în două studii intitulate *Universitatea socială, 1927-1928*. Reforma universitară a ținut cont de menirea socială pe care o are instituția de învățământ superior – pregătirea elitelor capabile să desfășoare activități culturale. Or, în organizarea învățământului universitar se cere să se tindă nu numai la acumularea de cunoștințe, dar și la formarea personalităților creatoare de valori utile societății. De aceea, Universității nu-i revine rolul de fabrică de diplome, ci cel de pregătire a elitelor care să contribuie la dezvoltarea națiunii.

În contextul dat, principalul instrument de formare a elitelor, baza materială a oricărei cercetări este lectura. D.Gusti a acordat o atenție deosebită acestei probleme în: *Proiectul de organizare a bibliotecii seminarelor Facultății de Litere din Iași*; *Proiectul secției bibliologice a Institutului Social Român pentru organizarea unei biblioteci de stat*. Astfel, deja în 1923, împreună cu studenții Seminarului de Sociologie și Etică, sociologul român organizează un fișier al tuturor cărților de sociologie, etică și politică, aflate în bibliotecile publice din București, de asemenea, în Oficiul universitar și în sala de lectură pentru ziarele și revistele periodice etc. Și pentru că ideea bibliotecii nu-l satisface pe deplin, încearcă să înființeze un Centru de documentare socială, arhive sociologice. Acest deziderat tinde să-l realizeze în practică în colaborare cu Institutul Social Român, Fundația Rockefeller, Fundația Carnegie, care la fel intenționau să înființeze la București centre de documentare sud-est europene.

Greva studentească declanșată în 1923 l-a determinat pe D.Gusti să aplice principiul de cercetare directă a realității sociale, realizând împreună cu studenții Seminarului de Sociologie un program în care se regăsesc ideile tuturor reformelor universitare

în ceea ce privește cursurile teoretice și practice, organizarea vieții materiale a studenților etc. Observăm că reorganizarea universitară preconizată de sociologul român nu se baza doar pe preluarea unor modele occidentale, pe care D.Gusti a avut posibilitatea să le cunoască în timpul studiilor, dar și pe orientarea acestora spre un scop practic. Astfel, trăsătura distinctă a învățământului sociologic românesc constă în stabilirea unor obiective practice, a unor funcții concrete în fața tineretului studios.

Organizarea cercetărilor sociale

Înzestrat cu un simț deosebit, D.Gusti a înțeles că împrejurările social-istorice de după războiul de întregire a neamului, care au dus la crearea României Mari, necesită cercetări sociologice fundamentale. Problemele sociale ridicate de unificarea economică, politică, culturală, administrativă nu implicau doar politica, nici economia politică sau științele financiare. Aceste probleme cereau soluții de ansamblu, de cooperare între științe, de analiză multidisciplinară și interdisciplinară. În aceste împrejurări, sociologia ca știință de sinteză nu pierde din vedere nici un aspect al vieții sociale prezente. Or, ea nu poate ignora nici determinările trecutului, dar nici idealul anticipator al viitorului. Ținând cont de acestea, sociologia alege însă în calitate de direcție majoră impulsul spre reorganizarea socială.

Ca și în cazul altor școli de sociologie rurală (spre exemplu, cea americană), s-a mers pe ideea de documentare și explicare cu scopul de a înfăptui ulterior reforme. În martie 1918, D.Gusti a propus *ideea editării unei reviste periodice*, care să conțină analize științifice din diferite domenii ale științelor sociale particulare, să evalueze critic realitatea românească, să propună o cronică a vieții științifice, culturale, politice interne și externe. În primul număr al „Arhivei pentru știință și reformă socială” (1919) sunt expuse ***direcțiile fundamentale ale Școlii Sociologice de la București:***

- cercetarea vieții românești sub toate aspectele;
- propunerea unor reforme care să rezulte din aceste studii;
- realizarea reformelor propuse;
- educarea socială a maselor.

În același timp, a fost anunțată și intenția de a întemeia o Asociație pentru Studiul și Reforma Socială. Asociația a fost concepută inițial (1918-1921) ca un centru de informare și documentare care și-a propus să contribuie la formarea unei națiuni conștiente de menirea ei în istoria universală și la constituirea unui stat corespunzător conștiinței de sine a națiunii. Deja la 1 februarie 1921 Asociația pentru Studiul și Reforma Socială se transformă în *Institutul Social Român*. Au fost deschise, de asemenea, unități regionale: Institutul Social Român din Banat, cu sediul la Timișoara (1932); Institutul Social Român din Basarabia, cu sediul la Chișinău (1934); Institutul Social din Transilvania, cu sediul la Cluj (1934); Institutul Social din Moldova, cu sediul la Iași (1934); Institutul Social din Dobrogea, cu sediul la Constanța (1934); Institutul Social din Oltenia, cu sediul la Craiova (1934); Institutul Social Român din Cernăuți (1934). Astfel, s-a constituit Școala Sociologică românească, care a fost deschizătoare de drumuri în sociologia de la începutul secolului al XX-lea. Numele de Școala Sociologică de la București nu este tocmai exact, deoarece au existat filiale organizate la Cluj, Chișinău, Iași, Timișoara, Craiova, Constanța, Cernăuți. Or, aceste unități au format o rețea în întreaga țară, urmărind obiectivele enunțate mai sus și ținând cont de particularitățile regiunilor în care au fost deschise. Nici termenul de Școala monografiilor sociologice nu este potrivit, deoarece D.Gusti, deși a pus accentul pe monografiile sociologice, nu considera monografia drept unică metodă de cercetare.

Cercetările organizate de Școala Sociologică de la București se deosebesc prin nomenclatura originală și modul deosebit de cercetare colectivă. Nomenclatorul refuză planurile întemeiate pe o concepție sociologică unilaterală. Numărul minim de specialiști prevăzut în echipă era de 12: un geograf, un antropolog, un statistician, un istoric, un psiholog etnograf (pentru cadre), un economist, un jurist, un cercetător al vieții politice și administrative, trei cercetători ai vieții spirituale (un folclorist muzicolog pentru muzică și dans, un literat–lingvist pentru limbă și literatură, un etnolog pentru arta și moravurile locale) – pentru cercetarea manifestărilor. Coordonarea ansamblului de cercetări și efectuarea studiilor referitoare la unități, relații și procese sociale era efectuată de către un sociolog¹.

Interdependența cercetărilor se făcea în două moduri: prin planul de cercetare comun care prevedea pentru fiecare cercetător o misiune precisă în cadrul cercetărilor și prin ședințele comune pentru a analiza fenomenele complexe ce ofereau o pluralitate de aspecte.

Perspectivile pe care le deschide înțelegerea unui fapt social, posibilitatea de a-l situa succesiv pe mai multe planuri, sunt atât de neașteptate încât riscă uneori să provoace dezorientarea cercetătorului. Realitatea este studiată în ansamblu, respectiv se impune necesitatea participării diversilor specialiști care critică în comun interpretările propuse. În acest caz, e dificil a realiza o sinteză, întrucât apar un șir de interdependențe care trebuie luate în considerare. Probabil, din acest motiv lipsesc un șir de monografii ale localităților cercetate.

Între anii 1923-1934 a fost propusă și testată pe teren metoda monografiei integrale în cercetările științifice de la: Goicea Mare, județul Dolj (1925); Rusețu, județul Brăila

---

¹ M.Vulcănescu, *D.Gusti, profesorul //D.Gusti și Școala sociologică de la București*. -București: Editura Institutului Social Român, 1937, p.76.

(1926); Nerj, județul Vrancea (1927); Fundul Moldovei, județul Câmpulung (1928); Drăguș, județul Făgăraș (1929); Runcu, județul Gorj (1930); Cornova, județul Orhei (1931). Nota caracteristică a acestor ani consta în primatul cunoașterii asupra acțiunii reformatoare.

Ideea îndreptării spre cercetarea concretă a câștigat cu timpul noi și noi adepți. Dacă la început au participat doar studenți de la Facultatea de Litere și Filosofie, de la Istorie, Drept și Medicină etc., precum și intelectuali din satele cercetate, după 1927 la acțiunile de cercetare a realității sociale și-au adus aportul și profesori din domeniul științelor sociale, cercetători. Unii au privit cercetarea ca sursă de documentare și informare, alții ca aspect cultural.

Printre cei mai apropiați colaboratori ai profesorului D.Gusti au fost: Gh.Vlădescu-Răcoasa, H.H. Stahl, T.Herseni, M.Vulcănescu, O.Neamțu, A.Golopenția, C.Brăiloiu, S.Milcu, H.Dumitrescu, N.Cornățeanu, G.Brezul, F.Stănciulescu, M.Pop, M.Constantinescu, V.Moldovan, F.Florescu etc.

Cu timpul s-a observat că acțiunile îndrumate de D.Gusti au căpătat amploare, la ele participând diverși specialiști în variate probleme referitoare la om și încadrarea lui în societate. Acest fapt a contribuit la formarea echipelor complexe, interdisciplinare care urmăreau realitatea sub o multitudine de aspecte: sociologic, economic, etnografic, medical etc.

Efectuând o analiză a ceea ce au realizat D.Gusti și colaboratorii săi până în 1938, constatăm unele deficiențe și limite atât în felul în care se stabileau unitățile sociale ce urmau a fi cercetate, cât și în disponibilitățile materiale și umane existente pentru cercetare. Unitățile sociale erau alese după criteriile care nu satisfăceau cerințele metodologiei sociologice. În această situație s-a cerut o selectare a unităților după un alt criteriu – cel tipologic. Ca rezultat, s-a trecut la alcătuirea unui Atlas So-

ciologic al României, care să poată oferi imaginea întregii țări, și la eșantionare, care permite alegerea satelor reprezentative.

În cercetările întreprinse în 1938, care aveau drept criteriu tipologia, s-a pus problema cunoașterii aspectelor caracteristice din toate regiunile țării, pentru a da o imagine asupra întregului național. Spre deosebire de lucrările de până atunci, unde compararea se putea face numai prin studierea succesivă a satelor din aceste regiuni, se trece la un studiu comparativ, bazat pe cercetarea simultană a satelor din diferite regiuni. Unitățile nu mai erau alese după preferințele individuale, ci în urma consultării specialiștilor Institutului de Statistică.

Astfel, au fost studiate 60 de sate, folosind șase formule (foi de familie, foi de gospodărie, formular demografic, formular de evoluție a proprietății, de alimentație, de stare culturală), precum și instrucțiuni pentru întocmirea monografiilor sumare. Prelucrarea statistică a datelor culese conform formularelor a fost făcută în iarna lui 1938-1939, iar redactarea materialului s-a realizat în perioada martie-iulie 1939, pentru a putea fi prezentată celui de-al 14-lea Congres Internațional de Sociologie care urma să se desfășoare la București.

Din cauza amânării Congresului, provocată de începutul războiului, precum și din cauza desființării Institutului de Cercetări Sociale, volumele, culese aproape în întregime către 15 august 1939, au rămas în această stare până în toamna anului 1941, când Banca Națională a acordat fondurile necesare pentru tipărirea lucrării¹.

Rezultatele cercetării au văzut lumina tiparului în lucrarea *60 de sate românești*, cercetate de echipele studențești în vara anului 1938 (volumele I, II, IV, V; 1941-1943).

---

¹ O.Bădina. *Dimitrie Gusti și Școala Sociologică de la București. Rol și semnificații // D.Gusti. Critice.* -București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p.244.

Important este și faptul că o dată cu acest gen de activitate se observă clar și tendința de a axa cercetările pe anumite probleme. Spre exemplu, volumul I cercetează populația; volumul II – situația economică, cu referiri directe la evoluția de după război a proprietății agricole și la situația economică din 1938; volumul III trebuia să includă starea sanitară și cea culturală (nu a fost publicat); volumul IV prezintă contribuțiile la tipologia satelor românești (sate agricole, sate pastorale), iar ultimul volum prezintă satele cu ocupații anexe.

Regulile care au fost experimentate în formarea cadrelor de cercetători ai vieții sociale de către Școala Sociologică de la București au condus la organizarea învățământului sociologic la nivel universitar, în care să se formeze sociologi cu pregătire superioară, capabili să organizeze, să conducă științific și să efectueze monografierea sociologică a realității sociale.

Activitatea științifică desfășurată în cadrul Institutului Social Român a avut trei forme de manifestare: publicații, conferințe, cercetări monografice¹ (publicațiile ISR se împart în două categorii: reviste periodice de specialitate* și literatură științifică**).

---

¹ L.Apolzan. *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român 1925-1945*.-București: Editura Institutului Social Român, 1945, p.9.

* Periodicele sunt: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială* (revistă trimestrială, înființată în 1919); *Sociologie Românească* (revistă lunară, înființată în 1936); „*Affairs danubiennes*” (revistă înființată în 1935, consacrată problemelor de politică externă). La acestea se adaugă Buletinele secțiilor Institutului: Buletinul Secției Studii Cooperatiste; Buletinul Secției Economice etc.

** Au fost publicate: *Sociologia militans*; *Teoria monografiei sociologice* de T.Herseni; *Tehnica monografiei sociologice* de H.H.Stahl; *Sociologie, ontologie regională a realității sociale* de T.Herseni etc. S-au efectuat și unele traduceri: *Regulile metodei sociologice*, E.Durkheim (Sudețeanu); *Individul împotriva statului*, H.Spencer; *Noua teorie a statului*, K.Menger; *Catehismul industriașilor*, Saint-Simon; *Prolegomene*, Im.Kant (Antoniade); *Scurte expuneri ale filosofiei sceptice*, S.Empiricus (Bezdech); *Idealurile umanității*, Masaryk; *Critica rațiunii practice*, Im.Kant (Amzăr) etc.

Un aspect important al activității l-au constituit conferințele și comunicările publice. ISR a organizat opt cicluri de conferințe consacrate diferitelor probleme sociale de actualitate*. Caracteristica acestor cicluri este efortul simultan de organizare a ideilor și de informare a publicului.

Școala românească de sociologie are adânci implicații și ecouri pe plan intern și internațional. Începând cu 1925, cercetarea sociologică s-a repetat în fiecare an, extinzându-se atât în problematică, cât și în numărul unităților abordate. Cu timpul s-a observat că activitățile îndrumate de D.Gusti au căpătat amploare, la ele participând diverși specialiști în variate probleme ce vizau omul și încadrarea lui în societate, ceea ce a contribuit la formarea echipelor complexe, interdisciplinare care urmăreau realitatea sub o multitudine de aspecte: sociologic, economic, etnografic, medical etc. Experiența acumulată de cei care au activat în cadrul Școlii Sociologice de la București a dus la elaborarea unui adevărat sistem metodologic modern de formare a cercetărilor realității sociale, în măsură să asigure colaborarea cercetătorilor care doreau să propună o lucrare continuă și permanentă despre realitățile sociale din întreaga țară.

Inițierea asistenței sociale

Mai puțin cunoscut este faptul că renumitul sociolog român D.Gusti a reușit să creeze și să organizeze acțiuni și în domeniul asistenței sociale.

În perioada interbelică creșterea explozivă a orașelor puneă problema de a găsi unele mijloace de adaptare a celor din mediul urban la noile condiții de viață. În orașe apăreau în masă

---

* Constituția nouă a României; Doctrinile partidelor politice; Politica externă a României; Viața socială a României după război; Capitalismul în viața socială; Sat și oraș; Politica culturii; Problemele României în cadrul vieții internaționale etc.

fenomene de anomie, de patologie socială. La periferiile orașelor puteau fi urmărite categorii de oameni defavorizați, care duceau o viață materială și spirituală jalnică, fapt ce determina creșterea morbidității în rândul copiilor și ridicarea numărului de nou-născuți părăsiți de mame, de asemenea luau amploare comportamentul delinvent și vagabondajul.

Toate aceste fenomene îngrijorătoare aveau o etiologie socială și se simțea necesitatea unei terapii sociale care să se bazeze pe cunoașterea științifică a cauzelor. Organele de stat nu erau receptive față de aceste probleme. Dar unele dintre ele puteau fi soluționate prin măsuri de „securitate socială”, de exemplu, prin instituirea unui sistem de pensii pentru foștii funcționari. Altele puteau fi rezolvate prin acțiuni de ocrotire socială, precum deschiderea orfelinelor, căminelor pentru bătrâni și invalizi, azilurilor etc. Cele mai multe probleme erau lăsate însă în seama inițiativelor private, asistența socială fiind privită ca un domeniu de activitate cu caracter filantropic, ocazional.

Pentru rezolvarea acestor probleme sociale era nevoie de o nouă politică socială, deosebită de cea filantropică; era nevoie de acțiuni efectuate prin toate mijloacele de care dispuneau științele sociale și care să fie realizate de un personal tehnic specializat.

În concepția profesorului D.Gusti, era deci necesară crearea unei „asistențe sociale științifice” orientate spre:

– cunoașterea tuturor situațiilor îngrijorătoare ale vieții sociale, prin folosirea metodelor și tehnicilor de investigație sociologică, adică prin cercetări de monografie interdisciplinară;

– elaborarea unor metode și tehnici de intervenție directă, prin mijloace de asistență socială instituționalizate, dar individualizate.

Asistența socială individualizată înseamnă:

- cunoașterea mediului social particular;
- identificarea cauzelor (temporare, periodice sau permanente) în care unii indivizi nu pot, fără ajutor, să-și asigure existența proprie și a celor ce depind de ei;
- găsirea mijloacelor necesare în ajutorarea celor defavorizați.

D.Gusti a considerat că este necesar și posibil să se înceapă o muncă de „sociologie urbană”, sub formă de **asistență socială**, concepută ca **ramură practică a sociologiei concrete**. Astfel, asistența socială avea scopul de a întemeia o politică socială care, în deplină cunoștință de cauză, ar fi fost în măsură să trateze fenomenele de devianță socială, obținând un maximum de rezultate în terapia și profilaxia acestora.

Pentru realizarea acestor scopuri era necesar, în primul rând, să se formeze un corp de profesioniști, capabili atât de munca de cercetare, cât și de organizarea intervențiilor necesare pentru soluționarea problemelor existente. Astfel, în toamna anului 1929, cu aprobarea Ministerului Sănătății și al Ocrotirii Sociale, a luat ființă Școala Superioară de Asistență Socială. Primii studenți erau absolvenții care au susținut bacalaureatul, ei fiind instruiți și îndrumați de 4 membri ai Seminarului de Sociologie și 13 membri ai Institutului Social Român.

Programa analitică a Școlii a fost elaborată de către D.Gusti în colaborare cu I.Moldovan (Ministrul Sănătății și al Ocrotirii Sociale), S.Manuilă (directorul Institutului de Statistică), V.Manuilă (directorul Școlii de Asistență Socială).

Programa curriculară urmărea:

1. Cunoașterea celor mai importante probleme ale vieții sociale urbane, atât din punct de vedere teoretic, cât și practic (biosociologia familiei normale; biosociologia familiei dezorganizate, destrămate, a concubinajului; sociologia colectivităților și a grupurilor sociale de dependență socială, a delincvențelor, de inadaptare socială; sociologia problemelor speciale ale femeilor și copiilor etc.);

2. Informații generale necesare oricărui activist social privind legislația țării, economia politică, sociologia, psihologia generală și diferențiată, igiena și sănătatea publică etc.;

3. Metodologia și tehnica investigațiilor sociale, generale și de cazuistică. Statistica vitală și socială. Contabilitatea;

4. Metode și tehnici de acțiune socială pe colectivități și grupuri, cazuistica socială individuală. Organizarea unităților și instituțiilor de ocrotire socială.

Cursurile erau urmate de seminare practice în centre experimentale, organizate inițial pentru asistența familiei, servicii sociale de spital, asistența socială industrială și asistența grupurilor defavorizate social.

Pentru a propaga și susține teoria muncii profesionale și pentru a ridica nivelul științific al celor interesați de problemă, Școala Superioară de Asistență Socială a considerat necesar să publice, din 1929, o revistă „Asistența Socială” sub forma de buletin al școlii (revista a continuat să apară cu unele intermitențe până în 1944).

Preocupat de problemele sociale cu care se confrunta România în perioada interbelică, D.Gusti a înființat pe lângă Institutul Social Român o secție care se preocupa în special de problemele de asistență a mamei și a copilului.

De asemenea, în 1936, sub președinția lui Gusti, a fost formată o asociație pentru progresul asistenței sociale, care cuprindea:

- secția științifică (pe domenii: familie, copii, servicii sociale de spital, asistența delincvenților, asistența psihiatrică, asistența juridică, asistența grupurilor, statistica socială, sociologie și psihologie);
- secția profesională, care urmărea și susținea noile cadre profesionale în domeniul asistenței sociale.

În 1938, profesorul D.Gusti a organizat și a deschis primul Congres al asistenților sociali din România, precum și o serie de conferințe în cadrul Institutului Social Român. Câteva asistente sociale au participat la campaniile de monografie socială conduse de Gusti, inclusiv la campania din Cornova, raionul Orhei (1931).

Acestea sunt doar câteva din acțiunile întreprinse de către întemeietorul Școlii Sociologice de la București pentru dezvoltarea asistenței sociale. Așadar, asistența socială în România a apărut pe fâgașul sentimentalismului generos și al simplelor bune intenții, pentru a păși în domeniul unei acțiuni sociale și etice ordonate și temeinic motivate, cu scopul exclusiv de a servi societatea nu doar prin teorie, ci în primul rând prin modalități practice de soluționare a problemelor intercalate cu multiple conflicte din cele mai diverse domenii ale vieții.

Organizarea vieții culturale

Constatarea situației privind cultura românească după Unire (1918), îndeosebi a situației din sfera învățământului, l-a condus pe D.Gusti la ideea înființării unor instituții speciale menite să preia conducerea și îndrumarea activității culturale a poporului în scopul dezvoltării la maximum a personalității. *Lucrarea Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, (1940) vi-

ne să confirme aceste obiective majore prin care se promova convingerea că nu există individ a cărui manifestare, cât de nouă și cât de posibilă ar fi, să se fi petrecut în afara factorilor sociali. Necesitatea cercetării realității sociale l-a determinat pe D.Gusti să formeze echipe studențești în cadrul Serviciului Social, prin care au fost educate elitele societății românești. Echipele studențești au desfășurat o activitate intensă între anii 1934-1938, studiind satele din diferite regiuni ale țării, creând cămine culturale și organizând diferite expoziții pentru a demonstra potențialul intelectual care exista la sate.

În contextul satisfacerii necesităților societății românești, cercetările monografice au avut efecte științifice, dar și educative. Astfel, pe de o parte, lucrările desfășurate pe teren au dus la îmbogățirea teoretică și metodologică a sociologiei românești în perioada interbelică, iar, pe de altă parte, contactul colectivelor de cercetare monografică cu problemele concrete ale realității sociale studiate și cu viața satului a exercitat o influență educativă nu numai asupra cercetătorilor, dar și asupra populației din localitățile studiate, în special prin deschiderea bibliotecilor, căminelor culturale etc.

Școala românească de sociologie a activat aproximativ patru decenii (1910-1948). Ea nu și-a întrerupt activitatea nici în perioada celui de al doilea război mondial. Astfel, în iulie 1941 A.Golopenția a extins recensământul și asupra Basarabiei și Nordului Bucovinei (inclusiv Transnistria), iar între anii 1942-1944 participă la cercetările etno-sociologice efectuate în comunitățile românești răzlețe din spațiul Ucrainei de Sud, de la est de Bug, până la Caucaz și bazinul carbonifer al Donbasului¹.

---

¹ A. Rațiu. *Românii de la est de Bug*. -București, 1994.

Desigur, Școala Sociologică de la București nu a monopolizat întreaga mișcare sociologică, cu toate că, prin amploare, a depășit tot ceea ce precedase și tot ceea ce-i era contemporan în domeniul sociologiei. Școala a pus temeliile științei sociologice în țară, înscriind sociologia românească în circuitul sociologiei universale ca o contribuție nouă, originală și deschizătoare de rodnice perspective. O explicație a particularității ei constă și în faptul că sociologia gustiană a fost strâns legată de însăși istoria poporului din acea perioadă, a trăit o intensă integrare socială ca știință, căutând și încercând a da răspuns unor probleme fundamentale ale epocii.

D.Gusti nu a fost numai fondator al instituțiilor, publicațiilor și cercetărilor în domeniul sociologiei. Cu venirea lui Gusti situația creată în universități, când cursurile de sociologie erau predate doar de către profesori de altă specialitate și fără nici o regularitate, a suportat o schimbare esențială. Or, menționează T.Herseni, o dată cu explorarea mediului intelectual numărul specialiștilor în domeniul dat tot mai mult și-a făcut prezența și în aulele universitare, dar și în cercetare¹.

2.2. Debutul cercetărilor sociale în Basarabia: satul Cornova

În cadrul realizării cercetărilor realității sociale pe un eșanțion la nivel național, D.Gusti pune problema cercetării satelor din Basarabia. Această inițiativă s-a soldat cu cercetarea a 37 de localități din Basarabia (a se vedea *Tabelul 1*).

Cercetarea realității sociale din Basarabia a debutat cu satul Cornova. Campania de la Cornova, din 1931, a fost a șaptea expediție monografică organizată de Institutul Social Român.

---

¹ T.Herseni. *D.Gusti: un sistem de Sociologie, Economie și Politică // D.Gusti și Școala Sociologică de la București*. -București, 1937, p.95.

Ca schemă de organizare și metodă de lucru, expediția de la Cornova, realizată între 25 iunie –13 august 1931, nu s-a deosebit cu nimic de cele anterioare efectuate la: Goicea Mare, județul Dolj; Rusețu, județul Brăila; Nerej, județul Putna; Fundul Moldovei din Bucovina; Drăguș, județul Făgăraș; Runcu, județul Gorj. În ceea ce privește numărul de participanți, această campanie se înscrie printre cele mai numeroase – 55 de participanți.

Tabelul 1

Satele cercetate în Basarabia (anii 1931- 1938)

Județul Lăpușna	1. Iurceni ^{**} ; 2. Nișcani ^{**} ; 3. Stolniceni; 4. Suruceni, 5. Lozova
Județul Tighina	1. Copanca ^{**} ; 2. Tochuz; 3. Delacheu; 4. Talcmaz
Județul Orhei	1. Cornova [*] ; 2. Vâprova ^{**} ; 3. Dișcova ^{**} ; 4. Ignăței
Județul Cetatea Albă	1. Olănești; 2. Toplița; 3. Corcimaz; 4. Palanca; 5. Tudora; 6. Purcari; 7. Răscăieți; 8. Satul Nou; 9. Satul Mare
Județul Bălți	1. Năpădeni; 2. Chirileni; 3. Cubolta
Județul Soroca	1. Popeștii de Sus ^{**} ; 2. Cotigenii Mari; 3. Vâsoca; 4. Pohoarne; 5. Cuhurești
Județul Cahul	1. Văleni; 2. Colibași; 3. Tocmaz; 4. Cubel; 5. Vorniceni
Județul Izmail	1. Generalul Averescu
Județul Hotin	1. Vancicăuți
Total	37 sate
<p>* Sat cercetat de Institutul Social Român. ** Sate cercetate de Institutul Social Român din Basarabia. Celelalte sate au fost cercetate de echipele studențești în cadrul Serviciului Social în colaborare cu învățătorii și autoritățile locale</p>	

Monitorizând echipa de la Cornova, s-a constatat că aceasta, ca de altfel și cele anterioare, includea oameni cu pregătire și cu experiență diferită în cercetarea pe teren, printre ei aflându-se personalități ale vieții cultural-științifice și politice românești, ca: M.Pop, etnograf, directorul Institutului de Etno-

grafie și Folclor; L.Constante, artist; H.Brauner, eminent muzicolog; Gh.Focșa, ulterior mulți ani director al Muzeului Satului din București, H.H. Stahl, sociolog, academician, unul dintre cei mai buni specialiști în metodologia investigației sociale; M.Vulcănescu, eminent filosof și teoretician al Școlii Sociologice de la București; A.Golopenția, specialist în domeniul cercetării, teoriei și practicii sociale; I.Measnicov, specialist de prim-rang în statistica populației; P.Ștefănuță, student, discipolul profesorului D.Gusti, ulterior director al Institutului Social Român din Basarabia.

Perioada desfășurării cercetărilor la Cornova a fost subiectul filmului documentar *Un sat basarabean, Cornova* (operator T.Posmantir, regizori E.Bucuța, H.H. Stahl, A.Golopenția). Acesta a fost al doilea film, după cel despre satul Drăguș, realizat de Școala Românească de Sociologie.

Satul a fost ales la propunerile lui D.C. Georgescu și M.Costescu, datorită faptului că era un sat de mazili cu o veche organizare răzeșească, în formula „umblării pe bătrâni”, formulă aproape dispărută la momentul cercetării. Răzeșia era o formă de organizare a satului românesc cu o structură economică, juridică și politică, iar „umblarea pe bătrâni” era caracteristică răzeșiei, aceasta nefiind însă studiată în cadrul unor cercetări directe.

Obiectivele urmărite în cadrul expediției: cercetarea formulei de organizare a „umblării pe bătrâni” și studierea influențelor administrației Imperiului Rus asupra tuturor formelor de structură socială.

Studiile care au apărut în urma acestei campanii monografice se împart în: lucrări publicate în perioada interbelică și lucrări publicate în timpul și după cel de-al doilea război mondial. În cadrul secției de Sociologie a Institutului Social Român

au fost organizate, de asemenea, 19 conferințe dedicate problemelor satului Cornova.

D.C. Georgescu a studiat *Evoluția demografică a satului* conform datelor selectate din cărțile bisericești de stare civilă păstrate începând cu anul 1817. Pentru anii cu referire la care nu au fost găsite date în cărțile bisericești, acestea au fost extrase din arhiva Consistoriului bisericesc din Chișinău. Dinamica numărului de populație a fost analizată pentru o perioadă de 114 ani (1817-1930), o atenție deosebită fiind acordată celor mai importante fenomene și procese demografice cum sunt natalitatea, mortalitatea, nupțialitatea, sporul natural, diferențele dintre fenomenele demografice în dependență de sex și vârstă, repartizarea căsătoriilor pe lunile anului, cauzele de deces etc. Concluziile studiului semnalează că numărul populației din satul Cornova este în creștere, deși ritmul de creștere este lent (de la 371 locuitori în 1816 la 1573 în 1930). Pe parcursul a 11 ani populația Cornovei și-a dublat numărul.

Un alt studiu sub aspect demografic, de proporții mai mici, a fost publicat de locuitorul acestui sat P.Mihail, în 1943, în revista *Viața Basarabiei*. În articol se menționează că natalitatea în Basarabia, în special în satul Cornova, este destul de înaltă. Dar ea se află în corelație directă cu mortalitatea, care este și ea înaltă. Sunt aduse exemple concrete când din 25 de copii nou-născuți au supraviețuit doar 3; ca urmare, sporul natural al populației este mic. Autorul susține că este necesar să fie deschise puncte medicale, maternități și alte instituții care ar contribui la reducerea morbidității și a mortalității în rândurile copiilor. Prin aceasta satul Cornova și-ar îndeplini în continuare menirea de a fi rezervor al neamului și strajă neadormită pe pământul acesta¹.

---

¹ P. Mihail. *Sporul nașterilor în satul Cornova, județul Orhei* // O.Bădina. *Cornova un sat de mazili*. -București: Editura Economică, 1997.

H.H. Stahl a cercetat organizarea socială răzeșească în formula „umblării pe bătrâni” însumând rezultatele în studiul *Vatra satului Cornova*. Sistemul juridic al umblării prin bătrâni se bazează pe o devălmășie de cote-părți proporționale, care lasă urme în pământ: măsurători, parcelări, potriviri cantitative veșnic aceleași, reprezentând bătrânii satului. Devălmășia putea fi uneori înlocuită cu proprietatea privată. Treptat, sistemul de organizare a proprietăților stăpânite în devălmășe dispare. Ceea ce rămâne este proporționalitatea între proprietăți, care reprezintă vechile cote-părți, ce reveneau unei vițe de neam și care pot fi astăzi reconstituite.

În afară de problemele legate de viața socială a satului, a fost studiată și structura socială a populației (T.Herseni. *Categoriile sociale cornovene. Prezentare de material și schițarea problemei* și D.I. Păun. *Țiganii în viața satului Cornova*). Or, în trecut categoriile sociale din sat erau impunătoare, incluzând: dvoreni, mazili, grajdani, țărani, țigani etc., adică de la pătura celor cu slujbe la stat, celor investiți cu merite, precum era tagma preoțească, până la clăcași. Din punct de vedere politico-administrativ, la aceste categorii se adăugau mescianicii – locuitori care treceau cu traiul de la oraș la sat și christianii – țărani ruși veniți din alte gubernii. Fiecare categorie socială ducea o viață aparte, barierele dintre păturile sociale nu puteau fi trecute. La momentul cercetării, aceste categorii se simplificau. Mazilii (dvoreni, grajdanii, boierii), deși situați pe treapta de mijloc în ierarhia socială, reușiseră prin numărul și proprietățile pe care le aveau să preia tot ceea ce era nobil, iar toți ceilalți se încadrau în masa țăranilor. În urma analizei topografice a vieții satului, monografiștii au ajuns la concluzia că satul Cornova este un sat de mazili, la care s-au adăugat sătenii lăturași¹.

---

¹ H.H.Stahl. *Vatra satului Cornova* // Arhiva pentru Reformă și Știință Socială, anul X, 1932, N1-4, p.134.

În cercetarea monografică a unui sat, studiul gospodăriilor reprezenta un element de bază atât pentru cercetarea vieții economice, cât și pentru stabilirea nivelului de viață spirituală a grupului familial, pe de o parte, și a satului, pe de alta. În numeroasele campanii monografice, planul de cercetare a gospodăriilor a evoluat de la preocuparea pur descriptivă la cercetarea aspectului static și a celui dinamic, a întregului proces de viață care se desfășoară într-un grup familial.

Din această perspectivă, gospodăria țărănească din Cornova a fost analizată de I.Zamfirescu în publicația ce-i aparține – *Contribuții la cercetarea unei gospodării țărănești din Cornova*. O atenție deosebită s-a atras elementelor gospodăriei (casa, căsoaia, fântâna, pivnița, magazia etc.), istoricului familiei, muncilor efectuate, culturilor cultivate, consumului, bugetului și, de asemenea, relațiilor dintre membrii familiei și dintre aceștia și comunitate. Autorul enunță că factorul economic nu poate fi despărțit de cel spiritual în cadrul analizei activității unei gospodării. Familia nu este doar o comunitate de muncă, ea concentrează întreaga activitate a grupului, care trebuie conceput ca unitate socială. În cadrul ei se desfășoară întreaga problematică – de la cele mai elementare preocupări practice până la atitudinile față de însuși sensul vieții; prin ea se valorifică sensuri sociale ce formează baza materială prin care grupul familial se integrează în structura vieții sociale.

Cercetările de la Cornova sunt cunoscute și printr-o altă încercare a membrilor Școlii Sociologice. Astfel, A.Golopenția a studiat, pentru prima dată în România, procesul de urbanizare a acestui sat¹. H.H. Stahl menționa: „Portul țărănesc era cu desăvârșire pierdut. Față de Gorjul pitoresc, impresia era jalnică.

---

¹ A.Golopenția. *Aspectele desfășurării procesului de orășenizare a Cornovei* //Arhiva pentru Reformă și Știință Socială, anul X, 1932, Nr.1-4, p.544-572.

Oamenii umblau în pufoaice și cu pantaloni orășenești, purtau în cap șepci cu cozoroc, influențați fiind de un proces de orășenizare de vădit caracter rusesc.”¹ A suferit modificări nu numai structura vestimentației cornovenilor, dar și hora satului – jocul mare era succedat de polcă, chiriacu, foxtrot, bulgăreasca, valițiu etc. Schimbări interveniseră și în ceea ce privește situația economică, modul de organizare a vieții sătești. Prețul la marfă începea să devină rodul întâmplării, muncile erau începute cu speranța de bun augur etc. În schimb, se vorbea o limbă curată, mai arhaică decât cea din Moldova². Graiul cornovenilor păstrase arhaisme care îți aminteau de limba cronicarilor. A. Golopenția menționa că procesul de „orășenizare” a satului Cornova nu era ceva ieșit din comun. Înlocuirea formelor și atitudinilor locale tradiționale cu cele specifice civilizației orășenești este un proces pe care îl putem urmări în întreaga Europă. Deosebirea rezidă doar în faptul că pătrunderea formelor urbane la Cornova era mai accelerată decât în alte sate basarabene.

De contextul elucidării specificului de la Cornova ține și studiul lui Mihail Pop privind dialectul localnicilor – „pășăreasca” (*Contribuții la studiul limbilor speciale din Cornova: pășăreasca*). Acest dialect era un argou care păstra în întregime sistemul gramatical și lexical al limbii comune, dar care schimba aspectul fonetic al cuvintelor. Se proceda prin anagrama cunoscută de francezi încă la sfârșitul secolului al XIX-lea, sub denumirea de jargon. În acest mod, silaba întâi a fiecărui cuvânt era înlocuită printr-o silabă în *s* sau *r*, silaba inițială trecându-se la urmă. Spre exemplu, fraza: *Veniți pe la mine de-venea Șinițivi sila pe simini* etc.

---

¹ H.H.Stahl. *Amintiri și gânduri din vechea școală a "monografiilor sociologice"*. -București, 1981, p.163-164.

² *Ibidem*, p. 164.

Concluzia la care au ajuns specialiștii în urma cercetărilor enunță că „păsăreasca” era un argou în constituția ei internă care a ajuns în viața lingvistică a satului – un caz de snobism. Or, Cornova nu este un caz unic în acest sens. Peste tot există o categorie de oameni care, uneori pentru a părea democrați, alteori pentru a se arăta lipsiți de prejudecăți, își fac un titlu de glorie din a vorbi argou. Snobismul lingvistic al celor ce vorbeau „păsăreasca” se integra perfect în procesul de urbanizare a satului. „El mergea alături de dansurile moderne cu pantofii de lac și cu șosete și este caracteristic pentru psihologia celor care îl practică”¹.

O altă lucrare de valoare istorică prezintă E.Bernea – *Contribuții la problema calendarului*. Reforma calendarului, problemele pe care le-a ridicat acesta și consecințele pe care le-a determinat sunt actuale și astăzi. Urmările acestei reforme pentru Basarabia au fost mai grave decât în celelalte provincii românești. Studiul prezintă situația credincioșilor, aplicarea reformei în 1924 și încercările preotului I.Zamă de a introduce schimbări, de a rezolva unele dificultăți care au apărut. Discuțiile, observațiile vin să demonstreze că reforma calendarului s-a dovedit a fi un puternic ferment de disoluție a satului românesc, de dezechilibrare a vieții spirituale a satului.

De asemenea, în urma campaniei de la Cornova, S.Cristescu a publicat 3 studii: *Chestionarul pentru studiul credințelor, practicilor și agenților magici în satul românesc; Frecvența formulei magice în Cornova și Practica magică a descântecului de „strâns”*. Ea a ținut o comunicare despre formulele magice din satul basarabean la Congresul Internațional de Sociologie care a avut loc la Bruxelles în 1935.

---

¹ M.Pop. *Contribuții la studiul limbilor speciale din Cornova: păsăreasca* // Arhiva pentru Reformă și Știință Socială., anul X., 1932, Nr.1-4, p.446.

Este cunoscut că fiecare formulă magică are în grupurile agenților magici o anumită arie de extensiune. Frecvența ei este determinată de numărul persoanelor care o știu. Deși formula magică e ținută să rămână neschimbată, ea totuși acumulează diferite variante. Soarta variantei este în strânsă conexiune cu personalitatea celui ce o știe.

Crearea variantelor unei formule magice se deosebește de crearea variantelor oricărui alt element folcloric. În viața spiritual-socială a satului, formula magică are un statut deosebit. Dacă o doină sau o strigătură e rostită nestingherit, cu voce tare, în grup, formula magică e ținută să fie rostită încet, secret, transmisă în condiții speciale. În acest proces de trecere îngrădită formula suferă modificări de natură lingvistică, datorită auzirii greșite, combinării de cuvinte etc. Aceste schimbări dau formulei magice un aspect rigid care îi imprimă un caracter de neînțeleș și bizar.

Folosirea socială a unei formule magice este în legătură cu ritmul de viață biologică și sufletească a satului. Sunt sate în care se descântă mai mult copiii bolnavi de anumite boli etc. Legătura vieții sociale prezente cu trecutul face ca în sat să circule mai ales formule cu care oamenii sunt deja obișnuiți, pe care le cunosc de la cei bătrâni. Din acest punct de vedere, satul românesc este o individualitate specifică de credințe și practici magice moștenite, individualizate, ce se exprimă și se consolidează prin trecerile de la o generație la alta.

O lucrare în care a fost adunat un bogat material autentic, 90 de *Scrisori de război*, aparține lui P.Ștefănuță. Acestea au fost scrise aproape în totalitate de aceeași persoană pe parcursul a doi ani și jumătate. Ele poartă amprenta dialectului moldovenesc și caracterelor rusești, fapt care reflectă starea culturală în care se afla populația din Basarabia după Unirea necondiționată a principatelor.

Nu mai puțin important pentru specialiști a fost studiul lui E.Tufescu *Un manuscris miscelaneu necunoscut*, descoperit în urma cercetărilor efectuate. Manuscrisul era un text original de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea care prezintă o prețioasă dovadă despre circulația scrisului românesc în Basarabia.

Lucrările despre Cornova care au apărut în timpul și după cel de-al doilea război mondial le datorăm, în cea mai mare parte, lui P.Mihail (6 studii incluzând amintirile și impresiile despre satul natal: despre preotul I.Zamă, clopotarul I.Butnaru, familia dascălului și învățătorului I.Mihail etc.).

Cu timpul, multe din cele realizate la Cornova au fost tratate într-un alt mod. Spre exemplu, P.Mihail își exprimă dezacordul privind unele informații expuse în *Amintiri și gânduri despre vechea școală a monografiștilor*, 1981. În opinia lui Mihail, „acest eseu al lui H.H. Stahl a fost scris cu mentalitatea sa din 1981, deformând adevărul și prezentând păreri eronate, minimalizează credința sătenilor”¹. Unele date prezentate în lucrarea citată sunt îndreptate împotriva faptelor care au existat în realitate, în special ele defăimează credința ortodoxă, „alte afirmații sunt de-a dreptul în spiritul ateu al anilor '80” – susține autorul².

Pe lângă lucrările tipărite în 1932 au fost și unele care nu au reușit să fie publicate. Astfel, nu au văzut lumina tiparului studiile despre viața spirituală a satului Cornova, efectuate în baza datelor culese de monografiști. Aceste lucrări, pregătite pentru tipar, precum și unele materiale colectate ulterior în cadrul expedițiilor organizate de Institutul Social Român din Basarabia la Iurceni, Nișcani, Copanca, Popeștii de Sus, ale

---

¹ P.Mihail. *Mărturii pentru monografia satului Cornova-Orhei // Cornova. Un sat de mazili*. -București, 1997, p.322.

² *Ibidem*.

căror rezultate se păstrau la arhiva de la Chișinău, au fost „pierdute” după ultimatumul din 28 iunie 1940. Evenimentul a fost urmat, de asemenea, de arestarea și exterminarea lui P.Ștefănuță, de desființarea Institutului Social Român din Basarabia.

Abia după 1990 fenomenul Cornova este readus în circuitul științific din Republica Moldova. În anul 1991 O.Bădina, prin prezența sa la Chișinău, deschide Institutul Național de Sociologie din Republica Moldova. După mai mult de șase decenii, în 1993, în cadrul acestui Institut se realizează un studiu la Cornova. Profesorul O.Bădina a invitat spre colaborare prima grupă de studenți care își făceau studiile în domeniul sociologiei (studenți care au fost înmatriculați la Universitatea de Stat din Moldova, transferați ulterior la Academia de Studii Economice). Rezultatele cercetărilor au fost incluse în câteva studii ce au avut ca subiect schimbările operate pe parcursul anilor: *Evoluția demografică a localității; Cultură, tradiții, procese educaționale și de instruire; Potențialul economic al satului; Cornova în procesul trecerii la economia de piață* etc. A fost realizat, de asemenea, un film – *Cornova după 60 de ani*.

2.3. Activitatea Institutului Social Român din Basarabia: tradiția monografiilor sătești

Cercetările sociale de la Cornova au dat imbold inițiativei de a înființa Institutul Social Român din Basarabia. Ideea aparține președintelui Institutului Social Român din București, D.Gusti, care în toamna anului 1934 a convocat la Chișinău ședințe publice, explicând necesitatea acestei instituții științifice pentru abordarea situației social-politice, economice și culturale din Basarabia. Gusti era conștient de faptul că provinciile reintegrate necesită studii științifice complexe care să contribuie la îmbunătățirea situației din domeniul economic, social și

cultural. Fiecare provincie avea anumite particularități specifice, care trebuiau cunoscute și de la care era necesar să înceapă și reformele. Institutul Social Român din Basarabia a apărut din cel mai curat patriotism al fondatorilor săi, răspunzând unor necesități reale: cunoașterea acestei părți de țară, a trecutului și prezentului ei din toate punctele de vedere, în scopul unei reintegrări cât mai benefice a ținutului.

În aceste condiții, după vizitele întreprinse în repetate rânduri, în diferite localități din Basarabia, D.Gusti a semnalat necesitatea deschiderii unei filiale a Institutului Social Român la Chișinău. Inaugurarea Institutului a avut loc la 18 noiembrie 1934, în prezența unui număr impunător de intelectuali basarabeni și a delegaților Institutului Social Român – D.Gusti (președinte), Al.Costin (secretar general).

Institutul Social Român din Basarabia și-a propus să grupeze intelectualii basarabeni în direcția cunoașterii realităților sociale din provincie, în scopul de a face cultură, de a lupta împotriva analfabetismului. Prin obiectivele propuse se preconiza:

- cunoașterea satelor și a orașelor din Basarabia prin metoda monografiilor sociologice;
- organizarea conferințelor publice, cu participarea celor mai distinse personalități din țară, în scopul familiarizării cu problemele economice, politice și sociale, precum și cu rezultatele cercetărilor monografice;
- organizarea unei biblioteci sociologice, cu o secție care să cuprindă toate cărțile scrise despre Basarabia;
- întocmirea unui îndrumar bibliografic asupra tuturor studiilor etnografice, folclorice, istorice și sociologice privind Basarabia;

- organizarea unei arhive de materiale sociologice, prin anchete directe pe teren (din diferite zone ale Basarabiei);
- elaborarea unei anchete sociologice în regiunile cu populație mixtă din Nordul și Sudul Basarabiei, pentru a cunoaște raportul de forțe etnice între moldoveni și neamurile conlocuitoare;
- organizarea unui muzeu sociologic al Basarabiei și a expozițiilor permanente care să oglindească viața satului etc.¹

S-a format un comitet organizatoric în frunte cu P.Halippa – președinte; I.Costin (primarul Chișinăului), Ș.Ciobanu (profesor universitar, membru al Academiei Române), N.Popescu-Prahova (profesor universitar, decanul Facultății de Teologie din Chișinău), S.Bejan (profesor universitar, Facultatea de Teologie din Chișinău) – vice-președinți; P.Ștefănuță – secretar general.

Institutul și-a propus să activeze în 16 secții:

1. Secția Istorică, condusă de Șt. Ciobanu, profesor universitar.
2. Secția Cultelor, condusă de N.Popescu-Prahova, profesor universitar.
3. Secția Culturală, condusă de T.Bulat, profesor universitar.
4. Secția Politică Administrativă, condusă de A.Boldur, profesor universitar.
5. Secția Agricolă, condusă de A.Cardvaș, profesor universitar.
6. Secția Politică Externă, condusă de P.Halippa.
7. Secția Economică, condusă de T.Al. Știrbu, profesor universitar.
8. Secția Sanitară, condusă de P.Cazacu, doctor.

---

¹ P.V.Ștefănuță. *Folclor și tradiții populare*. -Chișinău, 1991, p.244.

9. Secția Juridică, condusă de C.Georgescu-Vrancea, consilier de Curte.
10. Secția Sociologică, condusă de H.Dăscălescu, profesor.
11. Secția Bibliologică, condusă de L.T. Boga, profesor.
12. Secția Educație Națională, condusă de V.Nădejde, colonel.
13. Secția Tehnică și Urbanistică, condusă de N.Profiri, inginer, inspector general.
14. Secția Studii Cooperatiste, condusă de V.Ghenzul.
15. Secția Statistică, condusă de D.Aposolescu, viceprimar.
16. Secția de Studii feministe, condusă de E.Alistar-Romenesu, doctor.

Bugetul Institutului era alcătuit din taxe de înscriere, cotizații anuale, donații, subvenții de la instituții de stat, ca: Primăria municipiului Chișinău, Prefectura județului Lăpușna, Consiliul Eparhial din Chișinău, Fundația Culturală „Regele Mihai” etc.¹ Faptul că a fost o instituție nebugetară s-a reflectat în activitatea sa chiar din primii ani de activitate. Astfel, la începutul anului 1936, din cele 16 secții preconizate activau doar 8: Secția Culturală, Secția Agricolă, Secția Economică, Secția Juridică, Secția Sociologică, Secția Educație Națională, Secția Tehnică și Urbanistică, Secția Studii Cooperatiste.

Obiectivul major pe care și l-a propus Institutul Social din Basarabia a fost, după cum am menționat, **organizarea cercetărilor sistematice, în toate domeniile vieții sociale, documentarea și încadrarea tineretului în munca de cercetare.** „Mișcarea monografică de la Chișinău este reacțiunea elementelor tinere basarabene... Cu timpul sperăm să putem atrage în mișcarea noastră mai multe elemente tinere și pe calea cercetărilor monografice, să putem trezi un interes cu mult mai mare pentru

---

¹ P.V.Ștefănuță. *Folclor și tradiții populare*, p.248.

satul românesc din Basarabia atât de necunoscut și părăsit până acum”¹, scria P.Ștefănuță. Populația de la est de Prut, în mare parte rurală, era complet derutată, sărăcită și cu un înalt grad de neîncredere față de tot și de toate. Astfel, în procesul cercetării monografice a satelor membrii Institutului și-au propus:

- să analizeze, în limita posibilităților, realitatea socială rurală care nu se afla sub influențele vieții orășenești;
- să cuprindă în studii formele vechi de proprietate răzeșească: islazurile, iazurile, pădurile stăpânite în devălmășie etc.;
- să ofere posibilitatea unor cercetări de memorie socială în legătură cu faptele istorice, care au putut influența epicul popular etc.²

În vederea realizării celor propuse era nevoie de mai multe mijloace, inclusiv pentru: deschiderea unor organe de publicitate, publicații; acordarea de premii celor care se manifestau în mod special; organizarea cercetărilor monografice; răspândirea cunoștințelor prin conferințe, congrese, publicații, prelegeri și excursii; înființarea unei biblioteci, a unei arhive, a unui oficiu de informații și a unui birou statistic.

Încercând să analizăm activitatea secțiilor, ne vom opri la câteva din cele mai active: economică, sociologică, juridică, tehnică și urbanistică, cooperatistă, agricolă. Astfel:

Secția Economică, condusă de T.Al. Știrbu, și-a concentrat activitatea asupra:

– difuzării ideilor economice și sociale contemporane în păturile intelectuale, prin organizarea de conferințe, ținute de

---

¹ P.V. Ștefănuță. *Folclor și tradiții populare*, p.238.

² *Ibidem*, p.240-241.

profesori universitari și oameni de stat care cunoșteau în profunzime problemele economice ale satului;

– studierea realităților și posibilităților economice din Basarabia prin comunicări expuse de persoanele specializate în diferite domenii economice în ședințele săptămânale ale secției;

– participarea la cercetările monografice, organizate de Institut în perioada de vară.

În afară de aceasta, colaboratorii secției au elaborat un plan amănunțit pentru studierea activității economice în orașul Chișinău.

Realitatea a dovedit că scopul propus de Secția Economică a corespuns necesităților culturale ale intelectualilor din Basarabia. În timpul conferințelor sălile erau arhipline, iar ideile expuse au fost comentate în presa locală și puse în dezbatere în cercurile intelectualilor.

Din ciclul de conferințe intitulat „Doctrină politică și economice contemporane”, organizate de secție, menționăm: „Sfatul Țărănesc” de I.Mihalache; „Cum înțeleg Românismul” de C.Rădulescu-Motru; „Sisteme de economie dirijată” de I.Răducanu; „Cooperarea în viitoarea organizație a satului” de Gr.Mladenatz; „Capitalism și socialism” de Gh.Taşcă; „Doctrina economică naționalistă” de A.Cusin; „Evoluția economiei liberale” de V.Madgearu; „Organizarea satului țărănesc” de N.Chiulea; „Doctrina satului țărănesc” de A.Bentoiu; „Doctrina naționalistă” de N.Crainic; „Doctrina liberală” de Al.Popescu-Necșești; „Doctrina și acțiunea politică” de D.Gusti; „Criza democrației” de Gr.Iunian; „Liberalismul” de I.C. Brăiteanu¹.

Alte conferințe cu caracter general, care s-au bucurat de mare răsunset, au fost ținute de: D.Gusti „Acțiunea culturală la

---

¹ P.V. Ștefănuță. *Folclor și tradiții populare*, p.242.

sate”; S.Mehedinți „Școala și criza economică”; N.Iorga „Ieșirea din actualele greutăți economice”; M.Chelmegeanu „Organizarea muncii naționale”; M.Djuvara „Libertatea, dreptul pozitiv și dreptul rațional”; Em.Brancovici „Rolul social și economic al târgurilor”; V.Vălcovici „Tehnica și economia”; Gr.Filipescu „Noile aspecte ale politicii europene”; Al.Costin „Idea de autoritate și libertate”; Gr.Gafencu „Despre pace”; I.Răducanu „Factorul monetar în criza economică mondială”; H.Vasiliu „Învățământul agricol în România”¹.

Din cele relatate observăm că aceste conferințe au fost ținute de cele mai proeminente personalități de la București, cum ar fi D.Gusti, C.Rădulescu-Motru, V.Madgearu, I.C.Brătianu, M.Djuvara, Al.Costin etc. Putem concluziona că soarta Basarabiei era în centrul preocupărilor Școlii Sociologice de la București, toți urmărind o integrare cât mai rapidă, ținându-se însă cont de particularitățile în baza cărora a evoluat această provincie.

În cadrul cercetărilor asupra vieții economice a Basarabiei, secția a studiat în special problema valorificării producției, dezbătută și ea în următoarele comunicări: „Valorificarea producției viticole” de Vl.Cristi, „Valorificarea producției prin organizarea desfacerii” de T.Al. Știrbu; „Organizarea și valorificarea produselor ovine” de T.Nică; „Industrializarea producției agricole” de H.Vasiliu; „Gospodăriile comunale și rolul lor în raționalizarea agriculturii” de M.Voia; „Valorificarea producției basarabene prin cooperatie” de E.Pavlescu; „Valorificarea fructelor în Basarabia” de N.Roșca.

Alte probleme studiate în acest cadru au fost: „Politica bancară în Basarabia” de P.Synadino; „Reîmpădurirea în Basarabia” de Șt.Constantinescu; „Navigația pe Nistru” de T.Al. Știrbu; „În-

---

¹ P.V. Ștefănuță. *Folclor și tradiții populare*, p.243.

râurirea organizației de stat sovietice asupra legăturilor economice din Basarabia și URSS” de C.Georgescu-Vrancea; „Basarabia economică în 1936” de T.Al. Știrbu, precum și o serie de dezbateri referitoare la: „Problema creditului în Basarabia”; „Problema muncii în Basarabia”; „Nevoile industriei în Basarabia”; „Regimul contingentării și politica comerțului exterior”¹.

Secția Sociologică a fost deschisă la 8 decembrie 1934, coordonator H.Dăscălescu (H.Dăscălescu fiind ocupat de probleme politice, secția și-a continuat activitatea sub conducerea lui P.Ștefănuță, secretar general al Institutului). Colaboratorii secției și-au propus să cerceteze unele sate din punct de vedere monografic. Pentru a realiza această idee, în decembrie 1934, ianuarie și februarie 1935 au fost organizate șapte ședințe cu membrii secției cu scopul de a-i familiariza cu principiile monografiei sociologice propuse de Institutul Social Român: „Monografia sociologică și cunoașterea vieții satului român”; „Problema cadrelor și manifestărilor în sistemul sociologic al profesorului D.Gusti”; „Satele răzeșești din Basarabia și cadrul istoric în monografia sociologică”; de asemenea, 4 ședințe în care s-au dus discuții libere asupra regiunilor din Basarabia și despre necesitatea studierii acestora.

Ședințele au continuat în mai și iunie 1935 pentru membrii echipei monografice care au plecat la Iurceni, cu scopul de a pregăti planul de lucru al echipei monografice.

Secția Juridică, condusă de G.Georgescu-Vrancea, a organizat câteva ședințe cu membrii secției. G.Georgescu-Vrancea a ținut în cadrul Institutului conferința „Înrâurirea organizației de stat sovietice asupra legăturilor economice dintre Basarabia și URSS”.

---

¹ P.V. Ștefănuță. *Folclor și tradiții populare*, p.244-245.

Membrii **Secției Tehnică și Urbanistică** au participat la conferințele ținute de Secția Economică cu comunicări referitoare la diferite aspecte ale vieții sociale din Basarabia. Au elaborat un plan pentru monografierea laturii tehnice a orașului Chișinău și au studiat problema construcțiilor țărănești. N.Profire, președintele secției, a ținut în cadrul Institutului o conferință despre „Problema drumurilor în Basarabia”.

Secția Cooperatistă a activat sub îndrumarea lui V.Ghenzul, organizând câteva întâlniri cu membrii săi care au început a aduna informații despre starea actuală a cooperăției basarabene. Din cauza că V.Ghenzul a plecat să exercite funcția de director la „Banca Română” din Cetatea Albă, secția și-a întrerupt activitatea.

Secția Agricolă a ținut 5 comunicări în cadrul secțiunii și a participat la ședințele din cadrul Institutului.

Din cele expuse putem concluziona că Institutul Social Român din Basarabia a tins să devină focalizatorul tuturor energiilor intelectuale din ținut, precum și generatorul de soluții pentru problemele cu care se confrunta Basarabia în perioada respectivă.

2.3.1. Cercetările sociale la Iurceni

În august 1935, prima echipă monografică, organizată de Secția Sociologie, dar care includea și membri ai altor secții din cadrul Institutului Social Român din Basarabia, a început cercetarea satului Iurceni. Drept bază teoretică a servit concepția lui D.Gusti experimentată deja în practică – monografia sociologică. P.Ștefănuță menționa: „Cercetările noastre poartă denumirea de cercetări monografice, fiindcă în activitatea pe

teren ne-am condus de principiile monografiei sociologice”¹. Alegerea Iurcenilor a fost determinată de Aurel Sava care a mai efectuat cercetări privind acest sat.

Materialul documentar colectat la Iurceni are o deosebită valoare științifică, întrucât prezintă verificarea modelului gustian de investigare a unităților sociale în mediul basarabean. La Iurceni, membrii Institutului și-au propus să realizeze următoarele obiective: cercetarea documentelor istorice privind proprietatea răzeșească; cercetarea tradițiilor și obiceiurilor (la naștere, botez, nuntă, înmormântare etc.); cercetarea stării economice a satului; cercetarea industriei casnice (olăritul și țesutul covoarelor) etc.

Urmând exemplul echipelor monografice ale Institutului Social Român, Institutul de la Chișinău a căutat să se implice în viața cotidiană a iurcenenilor, desfășurând în timpul anchetei o vastă activitate culturală, materializată în conferințe pe teme de interes local – sănătate, cunoștințe în domeniul agriculturii, consultații medicale, servicii religioase etc.

În această campanie s-a organizat și un mic muzeu ceramic care a fost trimis la expoziția echipelor regale studențești.

Echipa monografică a organizat la Iurceni asistență medicală cu medicamente ce i-au fost puse la dispoziție de Inspectoratul sanitar al Basarabiei și de Institutul de seruri și vaccinuri „Dr.Cantacuzino” din București.

S-a înființat, de asemenea, un cămin cultural și s-a început organizarea olarilor într-o cooperativă, fapt pentru care Institutul a intervenit pe lângă Ministerul Agriculturii, acesta acordând un ajutor de 10 000 lei.

---

¹ *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. -Chișinău, 1938, p. 398.

Institutul Social al Basarabiei a început să publice în revista „Viața Basarabiei”, sub rubrica „De la Institutul Social Român al Basarabiei”, cele mai importante materiale culese la Iurceni. Ulterior, unele studii și informații au apărut și în Arhiva pentru Știință, Reformă socială și Sociologia românească. O lucrare aparte, sub aspect monografic, dedicată satului Iurceni, nu există, cauza fiind lipsa de finanțe în cadrul Institutului. Totuși, ulterior a fost posibilă publicarea unor rezultate în Buletinul Institutului Social Român de la Chișinău, din 1937. Aici găsim diverse studii referitoare la aspectele vieții sociale și economice a satului Iurceni din județul Lăpușna.

Nu este specific unui buletin să prezinte monografiile complete, dar din numeroasele studii trei sunt despre Iurceni: *Răzeșia Iurcenilor* de A.V.Sava, *Industria olăritului* de S.Gonța și *Două variante basarabene la basmul Harap Alb al lui I.Creangă* de P.Ștefănuță. De asemenea, au fost publicate câteva cercetări, sub aspect comparat, ale satelor Iurceni și Nișcani, în baza cărora putem lua cunoștință de aspectele vieții țărănești și problemele ei: ameliorarea și raționalizarea muncii agricole, drumurile și comunicațiile, ridicarea nivelului cultural, regimul de muncă etc.

Studiul lui A.V. Sava (din a cărui inițiativă a și fost ales satul Iurceni pentru studiul monografic), *Răzeșia Iurcenilor*, prezintă istoricul satului în baza a 300 de documente. Prima atestare a satului datează de prin secolul al XIV-lea, Iurcenii fiind menționați alături de Vărzărești, Mârzoaia, Cornești, Căzănești etc. În baza acestor documente, A.V. Sava aduce dovezi că ipoteza lui H.H. Stahl din *Tehnica monografiei sociologice*, potrivit căreia satul de răzeși presupune o devălmășie originală, iar satul de mazili – devălmășie prin derivație, nu se adevărește în cazul Iurcenilor. Între satul de mazili și satul de răzeși nu există nici o deosebire structurală, chiar dacă noțiunea

de mazil nu are nici o legătură cu acea de răzeș. Mazil – calitate personală, nobilă, moștenită ca titlu sau ca o participare de nobleță, independentă de calitatea de proprietar de pământ. Calitatea de răzeș nu e o calitate care se află în raport direct cu persoana răzeșului. Noțiunea de răzeș nu poate fi concepută în afară de răzeșie și de proprietatea răzeșească. Răzeșii devin, prin dobândire de părți răzășești, chiar și străinii. Cel puțin acest lucru este caracteristic pentru regiunea Basarabiei, în special pentru satul Iurceni.

Un specific al satului cercetat este olăritul. Despre acest lucru ne vorbește S.Gonța în *Industria olăritului în comuna Iurceni*. În sat, la momentul cercetării, erau 51 de familii de olari, dintre care 24 de familii se ocupau doar cu olăritul, ceea ce constituia 13,3% din întreaga populație a satului. Această industrie casnică avea la Iurceni o vechime de peste 100 de ani. Dezvoltarea industriei date a fost favorizată de materia primă care se găsea din abundență prin împrejurimi (lut galben, puțin nisipos și necalcaros). Dar olarii de la Iurceni, la momentul cercetării, erau săraci, se alimentau prost, sănătatea le era șubredă. Cauza principală care a determinat această tristă realitate era că lutul se prelucra cu smalt de plumb, care producea vapori dăunători sănătății, afectând căile respiratorii. Ca rezultat, mulți olari mureau în plină tinerețe, neajungând la vârsta de 40 de ani. Situația era suplimentată de condițiile antisaniare în care se fabricau oalele. Astfel, din numărul total de olari doar 10,4% erau sănătoși.

Sărăcia olarilor era și o urmare a concurenței. În anii '20 în Basarabia se aduceau obiecte din ceramică fabricate în Transilvania. Acestea erau mult mai ieftine și mai frumoase. Drept urmare, monografiștii au studiat rentabilitatea întreprinderilor basarabene. Olarii din Iurceni își produceau marfa în mod individual, pe lângă casele lor, fiind ajutați de membrii

familiei. Nu în ultimul rând, sărăcia lor era determinată și de faptul că intermediarii cumpărau marfa lor la un preț cât mai redus posibil pentru a obține un profit cât mai mare.

Pentru a îmbunătăți cât de cât această situație, echipierii au propus: să fie oprită fabricarea obiectelor din ceramică în condiții antisănătore; să fie trimiși 2-3 olari la întreprinderile similare din țară pentru câteva luni, unde să obțină o experiență mai înaintată; la Iurcenii să fie organizată o întreprindere de olari, pe principii de cooperare etc.

Una dintre cele mai stringente probleme în perioada respectivă era și românizarea școlii. Până la Unire accesul la învățământul secundar nu era liber, de el profitau doar unele categorii sociale, nu întotdeauna moldovenii. Dacă vom cerceta numărul de elevi moldoveni în învățământul secundar, în special liceal, putem constata că moldovenii lipseau cu desăvârșire. Opera de românizare a școlilor din provinciile reîntegrate nu s-a încununat de succes, întrucât românizarea școlii nu însemna doar obligația profesorilor de a se iscăli în statele de plată în limba română. Reforma trebuia să asigure cadre didactice pregătite în universitățile românești și un contingent de elevi în care să se păstreze o justă proporționalitate etnică între toate categoriile sociale. Astfel, la începutul anilor '30 învățământul se afla într-un proces de schimbări radicale.

Relevant în acest sens este studiul lui O.Ghibu *Basarabia în statistica Universității din Iași* (Arhiva pentru reformă și știință socială, 1932, anul X, Nr.1-4), care în primăvara anului 1930 a avut posibilitatea să examineze din unele puncte de vedere situația culturală și națională a Basarabiei, așa cum era prezentată în arhivele Universității ieșene de la 1918-1930. În studiu este analizată situația în provincie din primii 12 ani de la Unirea ei cu România, așa cum rezultă din datele statistice. ....Cifrele ne spun că numărul studenților români este cu mult

mai redus decât al neromânilor reprezentând o proporție de 33% la 67%”¹. La specialitatea Farmacie evreii dețineau peste 97%, la Facultatea de Medicină numărul studenților evreii era de aproximativ trei ori mai mare decât al celor români. Afluxul cel mai mare al elementului românesc basarabean a fost spre Facultatea de Științe, unde el a depășit 58% (vezi *Tabelul 2*).

Tabelul 2

Studenți basarabeni înscriși la Universitatea din Iași în anii de studii 1918/1919 – 1929/1930, după facultăți și naționalități

	Litere	Științe	Drept	Medicină	Farmacie	Total
Români	156	529	426	186	9	1306
Ruși	93	103	155	102	4	457
Ucraineni	28	53	77	5	0	163
Bulgari	23	38	104	17	0	182
Găgăuzi	0	5	10	3	0	18
Nemți	2	8	24	1	1	36
Greci	1	12	16	1	0	30
Armeni	3	11	16	7	0	37
Polonezi	1	30	3	7	0	41
Evrei	35	120	381	733	525	1794
Total	342	917	1212	1062	539	4062

Observăm astfel că reforma învățământului efectuată în anii postbelici nu rezolvase nici pe departe problemele cu care se confrunta populația din Basarabia. Pentru D.Gusti la soluționarea acestora puteau contribui în mare parte cercetările pe teren care să reflecte realitatea de care trebuia să se țină cont la realizarea unei sau altei reforme.

Unul dintre principiile propuse de Gusti, după care urmau să se efectueze cercetările monografice în satele românești, a fost ridicarea activismului localnicilor prin înrolarea acestora în

---

¹ Arhiva pentru reformă și știință socială, 1932, anulX, Nr.1-4, p.633.

mișcarea de ridicare a nivelului sociocultural al satului natal. Astfel, alături de echipa monografică la cercetări participau învățători, preoți, țărani etc.

Membrii Institutului de la Chișinău au preluat această experiență. Putem urmări că, pe lângă cercetările monografice efectuate de Institutul Social Român de la București (cercetarea de la Cornova) sau cele realizate de Institutul Social Român din Basarabia (Iurceni, Nișcani, Copanca, Popeștii de Sus, Vâprova, Dâșcova), cercetări au fost efectuate și de către echipele studențești sau persoane aparte. Unele rezultate ale cercetărilor au fost publicate în *Viața Basarabiei*, *Sociologia Românească* și *60 de sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938* etc.

Printre acestea menționăm studiul comparativ *Problemele școlare în satele Nișcani, Iurceni și Stolniceni din județul Lăpușna* de D.Barbu, învățător în comuna Stolniceni. Autorul susține că necesită a fi introdus învățământul gratuit care ar contribui la dezvoltarea nivelului intelectual al satelor. Situația școlară în satele sus – numite se prezenta în felul următor: la Nișcani–37,1% din populație era analfabetă; la Stolniceni – 57,9%, iar la Iurceni – 82,1%. Datele reflectă că analfabetismul diferă de la sat la sat. Se observă diferențe în ceea ce privește știința de carte și între sexe; de obicei, bărbații sunt mai instruiți.

Totuși, procentul înalt de analfabetism nu este întotdeauna în raport direct cu nivelul cultural al unui sat. Chiar dacă la Iurceni 80% din populație erau analfabeți, nu putem susține că satul era lipsit de cultură, deoarece anume aici a fost găsit un izvor nesecat de cultură populară: basme, cântece, legende. În perioada cercetărilor monografice au fost culese, de la 12 povestitori, 136 de basme, fără ca să se poată spune că acest izvor s-a epuizat. Din cei 12 povestitori de basme din Iurceni 11 erau bărbați, fapt ce poate fi explicat prin ocupațiile pe care le aveau

fetele la șezători. P.Ștefănuță a prezentat în Buletin *Două variante basarabene la basmul Harap Alb*, menționând că literatura populară a Basarabiei numără puține culegeri de folclor, dintre toate speciile folclorice cel mai slab fiind prezentat basmul.

T.A. Știrbu, șeful Secției Economice, a prezentat un studiu comparativ referitor la situația economică în Iurceni și Nișcani, în care menționează că în trecut Iurcenii aveau mai multe posibilități de a-și dezvolta economia. Îndeletnicirile agricole erau completate cu alte ocupații, rentabile, cum ar fi prelucrarea lemnului din pădurile din apropiere, olăritul ș.a. Prelucrarea lemnului, ca ramură de activitate la momentul cercetării, era în decădere, atât din cauza epuizării materiei prime, cât și din cauza defrișării pădurilor și exproprierii de stat. Olăritul, practicat în acele timpuri, era lipsit de viitor, această îndeletnicire necesita susținere prin organizarea unei cooperative care să se ocupe cu aprovizionarea cu materialele necesare și cu desfacerea produselor. În același scop trebuia construit un cuptor modern, erau necesare și niște cursuri de instruire. O altă ocupație a iurcenenilor era pomicultura, necesitând și ea organizarea producătorilor în vederea industrializării și desfacerii mărfii de către producători.

Viitorul agriculturii era amenințat de sărăcirea solului și dacă această stare va continua, susținea T.A. Știrbu, Basarabia poate să se transforme într-o Sahară, iar la Iurceni acest fapt poate fi observat mai bine decât în alte părți.

În baza celor menționate au fost făcute următoarele concluzii: Iurcenii, sat cu posibilități naturale reduse, cu gospodării concentrate pe o suprafață mică, oameni harnici și cu un interes de grup dezvoltat, era un sat plin de datorii, fără viitor, ceea ce a contribuit la exodul populației din el.

„Timpul prea scurt petrecut pe teren, experiența monografică redusă ne-au împiedicat să adâncim studiul problemelor

așa cum o cer principiile monografiei sociologice. Deocamdată am reușit să însușim observarea directă a faptelor pe teren, înțelegerea obiectivă a fenomenelor sociale, notarea datelor pe fișe și comunicarea datelor de la unul la altul pentru a putea face o operă colectivă”¹, menționau cei care au participat la cercetări în vara lui 1935. Este însă o primă încercare a colaboratorilor Institutului Social Român din Basarabia, care merită a fi adusă la cunoștința celor ce se interesează de problema dată, întrucât experiența acumulată a fost îmbogățită în anii imediat următori prin noi cercetări monografice.

2.3.2. Cercetările sociale la Nișcani

Cea de-a doua campanie a Institutului Social Român din Basarabia s-a desfășurat în august 1936 la Nișcani, județul Lăpușna, fiind condusă de P.Ștefănuță. Drept bază teoretică a cercetărilor a servit același sistem sociologic elaborat de D.Gusti. Obiectivele cercetării urmăreau studierea celor patru cadre: cosmologic, biologic, istoric și psihologic și a manifestărilor: spirituale, economice, juridice și politico-administrative.

La cercetări au participat: T.A. Știrbu, D.Barbu, P.Guja, N.Lipcan, A.Arvaț, M.Ieniștea, P.Mihailovschi – preot, S.Roșca, S.Bogoș – doctor veterinar, I.Tonev, N.Moroșan, N.Gustiuc, I.Stoian, I.Antonovici, V.Adiasevici, Gh.Macadonschi, I.Semașcu, V.Coloșencu, I.Dormomoz, A.Mihailovschi. Și-au dat concursul, de asemenea, P.Stratan și C.Stratan – învățători. În septembrie satul a fost vizitat, pentru a cerceta folclorul muzical, de către C.Brăiloiu, secretarul general al Societății Compozitorilor Români.

---

¹ *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I., 1937. -Chișinău, 1938, p.398.

Experiența acumulată în cadrul cercetărilor de la Iurcenii a oferit posibilitatea de a efectua cercetări mai temeinice, mai ample ale satului Nișcani.

N.N. Moroșan, profesor la Institutul geologic al României, a analizat *Geologia satului Nișcani*: relieful, stratificarea și paleontologia depozitelor, hidrologia etc. În urma cercetărilor s-a putut evidenția că depozitele geologice, din punct de vedere paleontologic, pot fi considerate sterile, dar ele oferă fosile interesante și importante pentru știință și muzeologie. Rocile utile omului sunt într-o cantitate mică, dar depozitele hidrologice oferă o rețea bogată de pânze freatice și o apă potabilă de calitate superioară. Autorul susține că numeroase alunecări de teren cu diferite morfologii corelate cu indiferența locuitorilor față de mediul înconjurător pot provoca consecințe imprevizibile. Deci, oamenii ar trebui să fie mai prudenți în relațiile lor cu mediul.

L.M. Gustiuc, specialist în domeniul arheologiei, laborant la Facultatea de Științe Agricole din Chișinău, s-a ocupat de cercetarea *Solului moșiei comunei Nișcani*. Metoda folosită în cursul cercetării a fost cea stabilită de N.Frolov. În baza ei s-a stabilit tipul de sol, au fost culese probe pentru laborator, redactată harta arheologică a regiunii. Concluzia la care au ajuns investigatorii: solul moșiei Nișcani este foarte bun pentru agricultură, întrucât pe o suprafață mică prezintă multiple diversități. Aceste studii au fost completate cu observările antropogeografice efectuate de P.I. Guja, licențiat în geografie de la Universitatea din Iași, care a menționat că locuitorii satului știu să se folosească cu pricepere de ceea ce le oferă natura.

În această campanie monografică s-a atras o atenție specială florei din regiune. Astfel, au fost colectate 100 de pachete cu plante medicinale, alcătuit un ierbar etc. Cel care s-a ocupat de aceste probleme a fost A.A. Arvat, licențiat în științele naturii

la Universitatea din Iași, la momentul cercetării – profesor în comuna Cojușna. S-au publicat studii despre *Plantele ornamentale și Plantele medicinale și medicina populară de la Nișcani*. Locuitorii satului Nișcani acordau o atenție deosebită cultivării plantelor decorative. Au fost enumerate 67 de specii care înfrumusețau grădinile și casele oamenilor.

A fost cercetat, de asemenea, în ce măsură sătenii cunosc plantele medicinale și „leacurile populare”. S-a stabilit că mazilii satului nu cunosc plantele medicinale, întrucât atunci când se îmbolnăvesc apelează la doctor sau, în unele cazuri, cheamă babele „doctorese”, acestea din urmă acordând o atenție deosebită ritualului de strângere a buruienilor, uscatului și păstrării plantelor etc. Toate acestea sunt o dovadă a faptului că medicina a pornit de la cunoștințele poporului despre plantele medicinale: deci, acestea trebuie să fie cunoscute, pentru că sunt mai prielnice organismului, fiind naturale și mai potrivite structurii lui.

Cadrul istoric al satului a fost studiat de preotul P.Mihailovici, care în lucrările sale a prezentat apariția și evoluția satului în timp, dinamica naturală a populației, aceasta fiind redată în baza registrelor bisericești etc.¹, precum și unele date despre simbolurile credinței, tradițiile bisericești la Nișcani².

Relevant în acest sens este studiul comparativ al lui S.Bogos despre situația demografică din satele Iurceni și Nișcani³. S-a stabilit că satele de mazili erau mult mai omoge-

---

¹ P.Mihailovici. *Satul Nișcani după documente și tradiții // Buletinul Institutului Social Român din Basarbia*, tomul I, 1937.-Chișinău, 1938.

² P.Mihailovici. *Personalități religioase și culturale din Nișcani*.- În: Buletinul Institutului Social Român din Basarbia, tomul I, 1937.-Chișinău, 1938.

³ S.Bogos. *Nișcanii în lumina datelor statistice*. În: Buletinul Institutului Social Român din Basarbia, tomul I, 1937.-Chișinău, 1938.

ne: la Nișcani – 98,2% din populație erau români, 0,78% ruși, 0,71% evrei, 0,18% polonezi, 0,14 țigani; la Iurceni – 93,54% români, 4,13% evrei, 1,05% ruși, 1,28% țigani.

În această campanie monografică a fost analizată, de asemenea, o problemă care a devenit una constantă în cadrul cercetărilor la Cornova – problema calendarului, îndreptat. La Nișcani, cel care a prezentat situația asupra stilului a fost S.Roșca, absolvent al Facultății de Teologie din Chișinău. Cauzele din care basarabeni nu acceptau reforma calendarului rezidă în faptul că „țărani n-au înțeles că schimbarea calendarului nu înseamnă schimbarea credinței”; nu putea fi schimbată nici încrederea lor că există o legătura între zilele din calendar și fenomenele care se petrec în natură – „cucul cântă în ziua de Buna vestire și în nici un caz cu 13 zile mai devreme”; era puternic exprimat conservatorismul țăranilor basarabeni, care nu acceptau ca Paștele să fie sărbătorit de două ori, cum s-a întâmplat în 1926 etc. Nu în ultimul rând schimbarea calendarului a determinat și diminuarea sentimentului religios.

La Nișcani au fost culese 235 texte incluzând doine și strigături, urături și descântece etc. Textele au fost transcrise dialectal și prezentau importante particularități lingvistice. O valoare deosebită prezentau doinele de înstrăinare și doinele ostășești. S-au cercetat datinile și obiceiurile la Crăciun, Anul Nou și Bobotează, la naștere, nuntă, înmormântare.

I.Antonovici (preda desenul) a studiat gusturile estetice ale locuitorilor satului. Legile frumosului trăiesc în conștiința popoului, după cum e vie în sufletul lui și dragostea de bine, de adevăr. Valoarea esteticului era însă confuză în conștiința nișcăienilor. Latura economică prima toate laturile vieții săteanului, ceea ce era util, era conceput adesea și ca frumos. Totodată, locuitorii satului manifestau o atitudine deosebită față de răstigniri – manifestări spirituale mai puțin cercetate. La

Nișcani existau 16 răstigniri – 2 din piatră, celelalte din lemn, fiecare aflându-se lângă o fântână sau cișmea.

Pentru prima dată în cadrul cercetărilor monografice au fost studiate *bibliotecile țărănești*. S-au cercetat toate gospodăriile din sat și s-au înscris în fișe cărțile care au fost găsite în fiecare gospodărie. Materialul adunat a fost prelucrat în 5 tabele statistice. În sat cărți aveau 179 de gospodării; printre acestea predominau cele religioase, dar au fost găsite și cărți cu conținut literar, științific etc.

Situația economică a fost analizată de Th.Știrbu, Gh.Semașcu, I.Tonev, I.Cazan, care au prezentat date referitor la meseriașii din sat, bugetele țăranilor, organizarea gospodăriilor etc.

Tendențele de dezvoltare a satului Nișcani au permis să se constate că bunurile materiale se concentrează în special în căteva gospodării, numărul celor deposedați de pământ fiind în creștere. În asemenea situații, singurul mijloc ce permitea simpla existență a celor deposedați era munca nereglementată pe pământurile celor avuți. Drept urmare, apăreau conflicte între mazili și țăranii care nu aveau unde lucra.

Aspectele juridice au fost cercetate de avocatul Gh.Macadonschi, care a cules date despre tipurile de infracțiuni săvârșite în sat de către mazili și țărani, despre conflictele generate în urma distrugerii hotarelor de teren.

Cercetările privind situația politico-administrativă au scos în vileag informații despre organizarea administrativă a mazililor și țăranilor până la revoluția din 1917, despre lupta dintre partide în timpul alegerilor, despre figurile politice ale satului etc.

Rezultatele cercetării monografice de la Nișcani au relevat că „stăpânirea rusească și-a întipărit spiritul pentru multă vreme” asupra populației din Basarabia. Influențele rusești pot fi obser-

vate în modelul de construcție a caselor, în aspectul pictural al Bisericii – iconostas, icoane etc., în urmarea calendarului vechi, în numărul de cărți în limba rusă din casele țăranilor etc.¹

Printre cele mai stringente probleme care trebuiau soluționate se numărau: înlăturarea conflictelor dintre mazilii și țăranii satului; ultimii rămăseseră practic fără pământ. Respectiv, se cerea împrumutarea acestora, o atitudine grijulie a locuitorilor satului față de bogățiile naturii, împădurirea unor loturi de pământ prin care să se împiedice alunecările de pământ, utilizarea rațională a materiei prime etc.

2.3.3. Cercetările sociale la Copanca

A treia campanie pe teren a ISR din Basarabia, cea din vara anului 1937 (9-30 august), la care au participat 26 de persoane, s-a desfășurat la Copanca, județul Tighina. După cercetarea satelor din regiunea Codrilor centrali, membrii Institutului au trecut la studierea unu sat din regiunea Nistrului de Jos.

Această campanie monografică a ISR din Basarabia este una dintre cele mai reușite, deși nici în cadrul ei nu s-a putut elabora o monografie completă. Materialul factologic adunat și studiile efectuate au fost publicate în 1939, în cel de-al doilea *Buletin al Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, sub redacția lui N.N. Moroșan, P.V. Ștefănuță, Th.Al. Știrbu, cuprinzând 20 de studii (660 pagini).

La Copanca au fost studiate următoarele probleme din **cadrul cosmologic**: *Arheologia satului* de către N.Frolov, de la Facultatea de Științe Agricole din Chișinău. Acest studiu cuprinde descrierile curganelor și a Valului lui Traian, date des-

---

¹ *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. -Chișinău, 1938, p.245.

pre unele așezări protoistorice. S-au efectuat 300 de sondaje și 100 de profile, întocmindu-se o hartă arheologică a regiunii. Monografiștii, în urma rezultatelor obținute, au ajuns la concluzia că Copanca este una dintre cele mai vechi așezări moldovenești de pe malul Nistrului.

Așezarea geografică a moșiei satului Copanca în cuprinsul regiunii naturale a Bugeacului și în valea inundabilă a Nistrului de Jos este un studiu care prezintă structura și tipul satului, ocupațiile impuse de condițiile mediului natural în comunitatea satului.

Geologia satului a fost studiată de N.Moroșan, care a atras o atenție deosebită formelor de relief, stratigrafiei și paleontologiei depozitelor, hidrologiei etc. Una dintre cele mai mari bogății ale acestui sat erau solurile provenite din degradarea cernoziomului „care în procesul descompunerii nu au depășit stadiul al II-lea sau al III-lea și sunt un adevărat tezaur pentru agricultură”¹. Aceste tipuri de soluri prezentau temelia unei agriculturi intensive.

Hidrologia regiunii satului Copanca a fost una dintre preocupările principale în timpul cercetărilor. S-au făcut cercetări asupra pânzelor de apă freatică, văii și bălții râului Botna, Nistrului „viu” și Nistrului „mort”, bălților și gârlelor din cuprinsul părții inundabile a Nistrului.

Cadrul istoric a inclus date despre *Preistoria regiunii și Procesul de stratificare etnică*. În Copanca, alături de familiile de moldoveni, trăiau numeroase familii de ruteni, lipoveni, evrei, greci, bulgari, țigani. Fiecare etnie avea ocupațiile sale și ținea îndeosebi la limba, cultura sa maternă. S-a încercat a se stabili momentul venirii acestor etnii la Copanca, localizarea

---

¹ *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. -Chișinău, 1939, p.23.

lor în cadrul satului, relațiile pe care le au cu ceilalți locuitori ai satului. D.Barbu a întocmit 70 de spițe genealogice, prin care a urmărit raporturile etnice între români și popoarele slave în trecut.

Cadrul biologic a inclus studii despre cunoștințele pe care le au sătenii despre plantele medicinale și substanțele medicale. O.Frolova, asistentă la Facultatea de Științe din Iași, a efectuat *Observări antropologice* și cercetări serologice la circa 350 de băștinași, în scopul de a stabili frecvența grupelor sangvine, indicele biochimic. Cercetarea caracterelor morfologice și studiul complexului tegumentar a fost făcută atât pentru a caracteriza, din punct de vedere antropologic, diversele grupe de populații ale satului, cât și pentru a urmări modul de îmbinare a acestor caractere cu proprietățile sangvine.

De asemenea, în timpul campaniei monografice, dispensarul înființat a fost vizitat de circa 560 locuitori care au primit consultații sau tratament. Bolnavilor li s-au distribuit în mod gratuit medicamente, oferite de Inspectoratul Sanitar Chișinău. În general, starea sanitară a locuitorilor din Copanca era nesatisfăcătoare, consecințele acestei situații fiind nefaste – malaria, alcoolismul etc.

Cadrul psihologic a inclus cercetări, realizate de S.Roșca, vizând relațiile conjugale premaritale, căsniciile instabile, concubinajul. În baza unei anchete s-a studiat, de asemenea, nupțialitatea populației pe o perioadă de 7 ani, în dependență de așa variabile precum statutul social, etnia, vârsta.

Manifestările spirituale ale locuitorilor satului Copanca au fost studiate în două direcții: *cultura tradițională* – ceea ce se creează spontan și anonim, moștenindu-se din generație în generație sub formă de credințe, obiceiuri, datini, literatură și muzică populară, adică folclor, și *cultura de stat* – măsurile luate de stat de a răspândi, prin școală, cultura în masele cetă-

țenilor. Acest din urmă gen de cultură nu este spontan, nu se transmite de la sine din generație în generație și nici nu este anonim.

Au mai fost cercetate:

- *Cântecul popular*. La Copanca s-au cules 100 de cântece și jocuri populare: colinde, cântece de lume, bocete. În baza unei analize comparative a cântecelor care se cântau la Copanca la momentul campaniei monografice și a celor care se cântau cu 50 de ani în urmă, s-a constatat că orașul își lasă amprenta asupra tradițiilor de la sat.

- *Împodobirea interiorului*, covoarele moldovenești caracteristice satului.

- *Datinile populare și obiceiurile de sărbători*. O datină de iarnă, descrisă de P.Ștefănuță, este „hurdughia”, prin care se înțelege casa pe care o închiriază flăcăii de la un gospodar din sat, pe tot timpul sărbătorilor de iarnă. La „hurdughie” se adună cetele și învață colinde, aici se aduc toate darurile pe care le câștigă cu colindatul sau cu „hăitul”. În curtea acestei case se face jocul, în cele trei zile de Crăciun, de Anul Nou și de Bobotează. La „hurdughie” flăcăii se împart în cete pentru a merge cu plugușorul în ajunul Anului Nou. Chiria pentru casă se plătește din banii adunați cu colindatul și hăitul. Tot din acești bani sunt angajați lăutarii. Banii care rămâneau se dădeau preotului la biserică (din ei se cumpărau veșminte pentru preoți, steaguri, vase) sau se foloseau pentru construirea fântânilor, a altor obiecte de folos obștesc.

D.Barbu a cercetat și la Copanca aceeași problemă – învățământul. Astfel, s-a stabilit că la școală se înscriu doar 60% din numărul total al celor care trebuie să fie școlarizați, întrucât localul este mic. În afară de aceasta, din cei înscriși doar aproximativ 40% frecventează regulat școala. Analfabetismul în

rândurile femeilor era de circa 80%, iar cel general de 55-60%. La Copanca, ca și la Iurceni și Stolniceni, s-a constatat un număr mare de femei analfabete, spre deosebire de bărbați, în rândul cărora știința de carte era mai răspândită. Românii dețineau cota cea mai mare în ce privește analfabetismul, fiind urmați de lipoveni, ruși. La evrei analfabetismul era un fenomen rar întâlnit. S-a constatat, de asemenea, că știința de carte era mai răspândită în rândul tinerilor.

O atenție deosebită s-a acordat **manifestărilor economice**. Ocupația de bază a locuitorilor era pomicultura, Copanca fiind cunoscută drept „Californie a României”. Astfel, interesele lor gravitau în jurul a două probleme mari: periodicitatea recoltei de fructe și valorificarea acesteia. Spre deosebire de alte sate românești, unde țăranul producător de cereale consuma ceea ce producea, copănceanul, producător de fructe, trebuia să realizeze, să comercializeze produsele, pentru a cumpăra ulterior alte bunuri de consum necesare. Recolta normală de fructe era din doi în doi ani. Legumicultura, cerealele erau culturi secundare, venitul de la care nu acoperea golul bugetar. Fructele prezentau bogăția de bază a regiunii, se aflau în centrul atenției băștinașilor, celelalte bogății naturale fiind neglijate. Dar, fructele destinate consumului, în stare proaspătă, constituiau o marfă delicată și ușor alterabilă, de aceea în ce privește valorificarea lor se puneau nu numai problema desfacerii și industrializării, dar și cea a depozitării și transportului, care trebuiau soluționate.

Manifestările juridice ale satului, la momentul cercetării, țineau în principal de dreptul de proprietate „*sui-generis*” fără de „*jus abundendi*”. Grădinile din sat aparțineau proprietarilor din Slobozia, de peste Nistru, din RASS Moldovenească, recunoscuți ca proprietari, dar fără a fi puși în posesie. Acestea erau urmările reformei agrare din Basarabia, efectuate de guvernul rus în 1868. Cei care au arendat terenurile pe un termen înde-

lungat au devenit ulterior proprietari. Respectiv, copăncenii au rămas fără grădini și, pentru a soluționa cât de cât problema dată, locuitorilor băștinași li s-au mai dat 6 ha. Deci, băștinașii erau lipsiți de dreptul de a folosi grădinile.

Un studiu despre *Infracțiunile și reacțiile morale la Copanca* a prezentat V.Cotiga. Acestea pot fi divizate în două categorii: infracțiuni cu reacțiuni morale și infracțiuni fără reacțiuni morale. În prima categorie se includ infracțiunile care rămân în memoria satului, infractorii, cu mici excepții fiind excluși din comunitatea spirituală a satului – de exemplu: cei care furau cai din câmp.

În urma cercetărilor monografice de la Copanca s-a constatat: bogățiile naturale ale solului nu sunt utilizate rațional și suficient; locuitorii satului nu s-au putut adapta la toate condițiile mediului natural; cea mai dezvoltată ramură a agriculturii este pomicultura, dar, întrucât pomii nu rodesc în fiecare an, mulți locuitori ai satului plecau la lucru în alte regiuni ale țării; structura etnică a populației din sat a fost determinată de înființarea mănăstirii Chițcani, care a ușurat așezarea străinilor pe moșiile satului; analfabetismul variază după naționalități, românii reprezentând cel mai înalt procent de analfabeți; datinile și obiceiurile populare erau pe cale de dispariție, cauza fiind procesul de „orășenizare” care se face tot mai mult simțit.

Pentru a ameliora starea economică, socială și culturală a satului Copanca au fost înaintate următoarele propuneri: soluționarea problemelor ce țin de proprietate cu locuitorii de peste Nistru (răscumpărarea grădinilor) în scopul ameliorării destinului țăranului din sudul Basarabiei nevoit în anii de secetă să plece la muncă sezonieră în Dobrogea sau în alte localități din Vechiul Regat; dezvoltarea unor ramuri alternative ale agriculturii – legumicultura, piscicultura; darea în exploatare a unei fântâni arteziene; construirea căilor de comunicație, în special

de la gara Chircăiești până la Copanca; studierea inundațiilor, a nămolului depus în urma acestora și încercarea de a reduce efectele lor.

2.3.4. Cercetările sociale la Popeștii de Sus

În august 1938, 32 de colaboratori ai Institutului Social Român din Basarabia au ales spre cercetare un sat din partea de nord a regiunii – satul Popeștii de Sus din județul Soroca. Acest sat era situat în Valea Căinarului, la 20 km depărtare de Soroca. Dacă în anii trecuți au fost studiate sate în care ocupația de bază era pomicultura, viticultura și apoi agricultura, apoi în satul Popeștii de Sus a fost studiată viața agricolă care era aici intensă.

Studiile au relevat așezarea satului într-o regiune de șes și coline, condițiile geografice, climaterice etc. Cadrul istoric a fost analizat în baza documentelor depistate, conform cărora satul a fost întemeiat în 1840 de către moldovenii răzeși care au fugit de pe pământurile boierești. Aceștia s-au desprins din satele de prin împrejurimi: Stoicani, Napadova, Căinari-Vechi. De la înființare și până în prezent locuitorii satului au dat dovadă de o puternică vitalitate, reușind să formeze prin roire pe moșiile cumpărate de la boierii din vecinătate alte două sate și un cătun. În același timp, sătenii au știut să facă dovadă unei adevărate funcționalități etnice a neamului românesc față de minoritatea ucraineană din Nordul Basarabiei, care tindea să se coboare spre locurile libere din partea de Sud.

Ocupația principală a sătenilor era agricultura. Se cultiva în special grâu, porumb, floarea-soarelui, soia etc. Situația materială a gospodăriilor era destul de bună. Localnicii aveau în sat o moară de apă care era proprietatea întregii obști, o altă moară de aburi, oloiniță.

La Popeștii de Sus o deosebită atenție s-a acordat trăsăturilor specifice acestei localități, evidențiindu-se mai ales cele etico-morale, localnicii având reputația de oameni harnici care în timpul secerișului lucrau câte 18 ore pe zi. Cu toate acestea, în sat nu ajungeau brațe de muncă, de aceea în timpul muncilor agricole se apela la ajutorul satelor vecine – Balinț, Oclanda, Iarova și altele. În acest context, Popeștii de Sus prezintă una dintre cele mai elocvente dovezi că *voința țaranului, voința comunității reprezintă izvorul, baza realizărilor individuale și comunitare*. Voința este cea care ridică conștiința omului la rolul de continuator și transformator al energiei naturii. Omul e puternic atunci, când stăpânește legile naturii și dorește să muncească.

În sat nu era cârciumă. Gardurile, deși erau mici, din piatră, iar multe gospodării nu aveau porți, furturile lipseau aproape cu desăvârșire, întrucât dacă hoțul era prins în flagrant delict, era omorât.

Sătenii acordau o atenție deosebită datinilor ce țineau de naștere, nuntă, înmormântare, în schimb unele ritualuri de sărbători, de exemplu – steaua, nu erau primite la locuitori. De aceea, la Crăciun veneau stelari din alte sate de prin împrejurimi.

2.4. B.Malschi. Monografia satului Olănești

Obiectivele cercetărilor organizate pe parcursul a aproape 40 de ani de D.Gusti și colaboratorii săi era tineretul și formarea personalității sociale. Astfel, D.Gusti a format echipe studențești în cadrul Serviciului Social, pe care le-a încadrat în cercetarea realității sociale. Activitatea echipelor studențești între anii 1934-1938 a fost intensă, studiindu-se satele din diferite regiuni, creându-se cămine culturale și organizându-se di-

ferite expoziții pentru a demonstra potențialul intelectual care exista la sate.

În contextul satisfacerii necesităților societății, cercetările monografice s-au soldat cu rezultate științifice notabile, dar și educative: s-au lărgit posibilitățile de a cunoaște situația socială concretă din localități în baza unor cercetări integrale sistematice ale vieții sociale. Lucrările desfășurate pe teren au dus la perfecționarea teoretică și metodologică a sociologiei în perioada interbelică, iar rezultatele cercetărilor monografice privind problemele concrete cu care se confruntau oamenii de la sate au influențat decisiv viața lor spirituală. Astfel, în urma expedițiilor monografice au fost deschise biblioteci, cămine culturale etc.

Echipe studențești au activat în 30 de sate din cele 9 județe ale Basarabiei, având drept scop ridicarea activismului social al oamenilor de la sate, consolidarea încrederii țăranilor în ziua de mâine, îmbunătățirea condițiilor de viață.

Un interes deosebit în organizarea și desfășurarea cercetărilor sociale a fost manifestat față de județul Cetatea-Albă. Astfel, au fost studiate 9 sate din acest județ. Informații ample despre satele basarabene cercetate sunt cuprinse în lucrarea *60 de sate românești, cercetate de echipele studențești în vara anului 1938* (volumele I, II, IV, V), 1941-1943. Cel mai bogat material despre cercetările efectuate de echipele studențești în Basarabia găsim în monografia lui **B.Malschi** *Viața moldovenilor de la Nistru (studiu sociologic al unui sat nistrean Olănești)*, Cetatea-Albă, 1939 (760 de pagini).

Olăneștiul, sat de graniță și de trecere spre Odesa, centru al satelor moldovenești de pe malul Nistrului, cu oficiu poștal, sinagogă evreiască, casă de rugăciuni baptistă și lutherană, cu

trupe de grăniceri¹, a fost studiat între anii 1935-1937 de 3 echipe studențești. În cadrul cercetărilor desfășurate, echipierii au studiat realitatea satului pe baza sistemului de monografie propus de D.Gusti.

Materialul documentar colectat de echipieri la Olănești are o deosebită valoare științifică, întrucât prezintă realitatea sateilor basarabene din partea de sud – eforturile depuse de populație pentru a lupta cu fenomenele naturii și a supraviețui secetelor destul de abundente în această regiune, pentru a-și întreține familia în condiții economice destul de grele, pentru a-și crește copiii. Urmând exemplul altor echipe studențești, participanții la cercetările din Olănești s-au implicat în viața cotidiană a satului, desfășurând o vastă activitate de ameliorare a acesteia, axată pe cultura sănătății, cultura muncii, cultura minții și cultura sufletului.

În *domeniul sănătății*, alături de investigarea a 2969 de persoane despre modul de viață și igienă, a 170 de tineri despre starea lor fizică înainte de a-și face serviciul militar, s-au oferit consultații și tratamente la dispensar și domiciliu, s-a construit o baie pentru locuitorii satului, s-au distribuit medicamente, s-a amenajat terenul sportiv etc.

În *domeniul muncii* s-au organizat conferințe pe teme de interes local, la care s-au dat instrucțiuni și sfaturi agricole despre altoirea pomilor și a viței de vie; s-a întemeiat o școală de pomicultură și viticultură; s-au înființat cooperative agricole, vinicole, de consum, aprovizionare și desfacere; s-au făcut și s-au reparat drumuri; s-a construit un pod de 40 metri lungime; s-au reparat, curățit și acoperit fântâni.

---

¹ B.Malschi. *Viața moldovenilor de la Nistru (studiu sociologic al unui sat nistrean Olănești)*. -Cetatea-Albă, 1939, p.282.

În domeniul privind cultura minții și cultura sufletului s-au organizat conferințe religioase, predici la biserică, s-au întemeiat 3 școli țărănești, s-a reorganizat o bibliotecă, au rulat filme etc.

Rezultatele cercetărilor prezintă cadrul cosmologic, cadrul biologic, cadrul istoric și cel psihologic, redau situația economică, administrativ-politică și juridică, voința socială a locuitorilor satului Olănești, precum și acțiuni întreprinse de echipieri întru îmbunătățirea ei.

Studiile despre *cadrul cosmologic* cuprind date despre așezarea satului, clima din regiune, despre floră și faună etc. Autorul analizează perioadele de secetă din regiune în decursul a 33 ani (1890-1923), durata acestora și pagubele materiale, menționând că seceta este una dintre cele mai dificile probleme pentru locuitorii din regiunea de sud a Basarabiei.

În materialele privind *cadrul biologic* este analizată populația; repartizarea acesteia după vârstă, sex, naționalitate; dinamica naturală și migrațiunea. Populația din Olănești cuprindea diferite etnii: moldoveni (90,24%), ruși (2,99%), evrei (2,98%), germani (1,50%), țigani (1,20%), ruteni (0,86%), alte etnii (0,23%). Fiecare etnie avea anumite predilecții spre o muncă sau alta. „Moldovenii sunt în majoritate agricultori... celelalte naționalități fug de agricultură”¹, nemții sunt mai mult industri-ași, evreii – comercianți, țiganii – lăutari, fierari, cizmari.

O atenție deosebită pentru cercetător prezintă analiza cauzelor mortalității, în general, și a mortalității infantile, în special, rata mortalității fiind extrem de ridicată la Olănești. Unul dintre factorii care determinau rata înaltă a intensității mortalității era cel economic, alt factor este determinat de concepția locuitorilor despre familie și femeie. „Țăranca gravidă fiind, nu

---

¹ B.Malschi. *Viața moldovenilor de la Nistru (studiu sociologic al unui sat nistrean Olănești)*, p.61.

este protejată nici de stat, nici de familie măcar. Ea lucrează alături de bărbat până în ziua nașterii... hrana femeii gravide nu se deosebește cu nimic de a unei femei care nu are un prunc în pântece... și peste un timp foarte scurt după naștere, chiar a doua zi, se apucă de robotit prin casă, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic...o oaie este mai bine protejată de gospodar decât femeia gravidă ori cu prunc nou-născut; cetățeanului fiindu-i frică să nu piardă cârlanul. De femeie ori de copil nu-și prea bate capul, căci unul moare – altul în loc.”¹ Aceste rânduri prezintă crunta realitate basarabeană a mamei și a copilului.

O altă cauză a acestei situații era analfabetismul în rândul populației. B.Malschi constată „problema de căpătâiu a vieții noastre sociale: ridicarea nivelului cultural al populației. Cât timp vor mai exista ignoranți, superstițioși, analfabeți și babe doftoroaie cu buruieni misterioase și descântece, e greu de precizat dacă populația ar putea crește în condiții bune”². Drept urmare, monografiștii au pus problema organizării învățământului în satul Olănești, protecției mamei și a copilului; au propus permanentizarea consultațiilor gratuite în dispensarul medical.

În cadrul cercetărilor de la Olănești s-a acordat atenție și problemelor de igienă. Atât „curățenia casei, cât și cea a corpului lasă de dorit”, menționează B.Malschi. Mâinile țăranului erau întotdeauna murdare. Săpun de spălat fața nu se prea găsea în casele țăărănești. În acest mod, echipierii au desfășurat o amplă activitate pentru a-i convinge pe localnici în necesitatea de a dispune de produse igienice.

Sărăcia țăranului era condiționată și de disciplina slabă a muncii, de munca deseori irațională „din zori până în noapte”

---

¹ B.Malschi. *Viața moldovenilor de la Nistru (studiu sociologic al unui sat nistrean Olănești)*, p.95.

² *Ibidem*, p.99.

care ducea la extenuarea forțelor. Situația precară a țăranului din Olănești era suplimentată și de alimentația proastă; el nu avea cu ce se îmbrăca, încălța, cu ce să-și amenajeze locuința.

Prezentând *cadrul istoric*, autorul monografiei face o incursiune în istoria satului, analizând clasele sociale, importanța școlii în viața satului.

Studiile privind *cadrul psihologic* reflectă psihologia locuitorilor. B.Malschi susține că la baza acestei psihologii stau elementele etnice ale populației conlocuitoare, evenimentele istorice precum și cele politice, sociale. Moldovenii sunt blânzi și primitivi, au un înalt spirit de tovarășie, dar „năvălirile prea dese ale turcilor le-au făcut voința schimbătoare”¹. O influență decisivă asupra stării sufletești o are, în viziunea cercetătorului, și starea economică: „mizeria lucie, familia numeroasă te face să uiți de cultura sufletească și să te ocupi exclusiv numai de salvarea economică a familiei”².

Monografiștii au cercetat modul de a gândi al țăranului (filosofia și mentalitatea), credința, superstițiile și practicile magice ale locuitorilor, concluzionând că religia, așa cum o înțelegeau sătenii, era conformă superstițiilor, întrucât, cred cei bătrâni, superstițiile sunt tot de la Dumnezeu lăsate ca să păzească omul în viață, căci totul se emană de la divinitate.

Monografia sociologică despre satul Olănești oferă informații ample despre folclorul literar: cântecul și poezia populară, caracteristicile cântecului moldovenesc, strigăturile la hora satului, ghicitorile, bancurile și basmele specifice satului. La moldoveni, menționează Malschi, „cântecul e opera la care a lucrat satul întreg; el reprezintă o sinteză a aceleiași catego-

---

¹ B.Malschi. *Viața moldovenilor de la Nistru (studiu sociologic al unui sat nistrean Olănești)*, p.233.

² *Ibidem*, p.236.

rii de simțăminte, trecute prin sufelele tuturor, modificate de toți..., cântecul este un sentiment social”¹. Astfel, în folclorul literar întâlnim expresia atitudinilor pe care le-a avut țăranul față de străinii veniți, față de situația lui de străin în mijlocul altor popoare, față de diferite evenimente ale vieții sale etc.

În procesul cercetărilor monografice la Olănești s-a studiat limba pe care o vorbeau locuitorii satului – „plină de diminutive îmbietoare, drăgostoase, copilăroase”². Echipierii au constatat că limba a suferit unele modificări, influențe – serviciul militar obligatoriu de după 1875, sub ruși, a făcut ca vocabularul moldovenilor din Olănești să fie îmbogățit cu cuvinte tehnice rusești. La aceasta au contribuit și războiul mondial, revoluția. Soldații moldoveni, fiind trimiși pe front la mari depărtări, țineau legătura, prin scrisori, cu părinții lor, iar când se întorceau acasă, după 3 ani, după ce învățau în armată limba rusă, deveneau propagatorii termenilor tehnici care lipseau în limba moldovenească³. Aceste schimbări care au intervenit constituie, în viziunea autorului, un factor pozitiv, întrucât vocabularul limbii române a fost mult îmbogățit.

Monografia, așa cum a fost concepută, nu exclude estetica populară. Studiul *Viața moldovenilor de la Nistru* cuprinde informații detaliate despre broderia batistelor, cearșafurilor, cămășilor, ornamentarea scoarțelor și a covoarelor, vopsitul ouălor, troițele (răstignirile) din sat etc. „Sufletul olăneștean, menționează B.Malschi, este preocupat și de problema frumosului. Preocuparea nu este determinată numai și numai de sensibilitatea artistică, ci și de cauze ceva mai terestre, cum ar fi interese-

---

¹ B.Malschi. *Viața moldovenilor de la Nistru (studiu sociologic al unui sat nistrean Olănești)*, p.378.

² *Ibidem*, p.481.

³ *Ibidem*, p.486.

le familiale și materiale”¹. Situația este determinată de tradițiile moldovenești, conform cărora fata trebuie să aibă zestre.

Capitolul privind *manifestările economice* reflectă în mare parte situația economică a țăranilor, proprietățile de pământ ale satului, modul de exploatare a acestora, agricultura, industriile și comerțul. Trăsătura distinctivă în ce privește lucrarea pământului o constituia cultura extensivă, fără metode raționale, eficiente împotriva secetelor abundente din regiune.

Autorul descrie istoricul procesului de împroprietărire, problemele care au apărut o dată cu împărțirea pământurilor – „locuitorii au primit pământ la depărtări de 25 și 70 km”² și cauzele care i-au hotărât să rămână pe loc, fără pământ. Veniturile din agricultură erau foarte mici, iar pentru a lucra pământul la așa depărtări era nevoie de mijloace de transport pe care țăranul de la Olănești nu le avea.

Pentru a determina rentabilitatea gospodăriilor țărănești, monografiștii au dus o evidență a tehnicii din sat. Pentru a desfășura muncile agricole sătenii dispuneau de 450 pluguri de fier de construcție nemțească, 450 boroane de lemn și 3 de fier³.

Între industriile caracteristice satului și regiunii au fost cercetate industria cânepei și a inului. Acestea, precum și industria lânii, țineau prin excelență, de munca femeilor. Dintre muncile cu care se ocupau bărbații au fost analizate cele ce țineau de prelucrarea lemnului, papurii, nuielilor de răchită. Caracteristica generală a industriilor țărănești, constată B.Malschi, este numărul mare de industriași față de numărul populației, caracterul sezonier al muncii lor, ale cărei rezultate erau destul de modeste.

---

¹ B.Malschi. *Viața moldovenilor de la Nistru (studiu sociologic al unui sat nistrean Olănești)*, p.521.

² *Ibidem*, p.530.

³ *Ibidem*, p.533-534.

Concluziile la care au ajuns cercetătorii: satul Olănești se caracterizează printr-un nivel înalt de pauperizare, situația fiind determinată de factorii climaterici nefavorabili. Olăneștenii vroiau să trăiască mai bine, dar împrejurările, spiritul tradiționalist, lipsa de carte nu le permitea și aceasta nu din cauza lenei, țăranul este muncitor, sânguincios, „rob al pământului său”, dar el nu știe să-și cultive în mod rațional pământul. Se cere, deci, o bună organizare a muncii, a comerțului, o planificare a activităților agricole, introducerea culturii intensive ca mijloc împotriva secetei, raționalizarea altor ocupații decât cele ce țin de agricultură. În același timp, s-a atras atenția și asupra necesității de a reînvia și a păstra vechea industrie textilă (țesutul covoarelor, a prosoapelor și cearșafurilor).

ISR din Basarabia a existat aproximativ 6 ani. De-a lungul acestor ani a desfășurat o activitate de cercetare pe coordonatele sociologiei monografice. În baza celor relatate putem constata că Institutul a fost înființat și a activat sub egida Școlii Sociologice de la București, care a constituit un adevărat cadru organizatoric al cercetării sociale interbelice, afirmându-se în acest context prin rezultate remarcabile.

Printre institutele regionale, ISR din Basarabia deține un loc prioritar, fiind depășit ca performanță, în special pe terenul valorificării rezultatelor cercetării, doar de Institutul Banat-Crișana (care a activat 10 ani)¹.

Conștientizând necesitatea cercetării directe și complexe a vieții sociale, ISR din Basarabia a adoptat metodologia monografiei sociologice, pe care a utilizat-o după necesitățile și posibilitățile sale concrete, elaborând o cale proprie de abordare a realității sociale locale. Institutul basarabean nu dispunea de specialiști, teoreticieni și doctrinari pe care îi avea Școala

---

¹ A.Negru. *Institutul Social Banat-Crișana*. -Cluj-Napoca, 1999, p.177.

Sociologică. În lipsa unor cadre specializate în domeniul sociologiei, ISR din Basarabia a recrutat colaboratori dintre profesioniștii aflați în contact nemijlocit cu socialul (juriști, medici, cadre didactice, preoți), familiarizați, printr-o muncă de autodidact, cu cunoștințe de natură sociologică, dar înzestrați cu abilități practice. De aceea, membrii Institutului basarabean se raportau la sociologie nu ca la un scop în sine, ci ca la un mijloc pentru rezolvarea, prin cercetare și cunoaștere, a unor probleme sociale stringente în regiune, în vederea propunerii către organele statului a unor soluții de ameliorare a vieții locuitorilor lui.

Membrii Institutului și-au concentrat atenția în special asupra satului, ca unitate complexă. Astfel, au fost selectate și studiate mai multe localități, ținându-se cont de deosebirile dintre zonele de Centru, Nord și Sud. O atenție deosebită s-a acordat obiceiurilor, tradițiilor. S-a ajuns la concluzia că pentru cunoașterea realităților sociale conta nu atât simpla descriere a unităților sociale, cât mai ales depistarea disfuncționalităților vieții sociale sau a tendințelor de dezvoltare a unor procese sociale.

Axate pe unele probleme de interes zonal sau chiar național, rezultatele cercetărilor monografice cuprind materiale din domeniile vieții sociale a localităților cercetate. *Buletinele (I, II)* reprezintă o operă de cunoaștere și prezentare a faptelor, constituind în același timp o contribuție științifică însemnată în vederea îmbunătățirii unor condiții sociale. Rezultatele acestor investigații constituie o bază documentară importantă de cercetare a dezvoltării economice, social-politice și culturale a Basarabiei în perioada dintre cele două războaie mondiale.

Problemele sociale cu caracter zonal sau național abordate de ISR din Basarabia sunt: deznaționalizarea elementului românesc de până la 1918 și urmările acesteia asupra culturii populare; conviețuirea și relațiile cu diverse minorități etnice –

lipoveni, evrei, găgăuzi; valorificarea și salvarea culturii și civilizației țărănești, problemă prezentă în toate campaniile monografice ale Institutului; problema învățământului în localitățile rurale, preocupare permanentă ce prevedea necesitatea luptei împotriva analfabetismului și reorganizarea sistemului educativ în conformitate cu nevoile reale ale țăranimii din Basarabia; problema sănătății populației rurale, implementarea unor cunoștințe despre igiena locuințelor; situația economică a țăranimii din Basarabia.

ISR din Basarabia intenționa să-și extindă aria problematică, incluzându-și în programul de viitor unele proiecte noi, precum: monografia integrală a zonei Codrilor; continuarea cercetării satelor cu populație mixtă, extinderea cercetărilor monografice și asupra Chișinăului, problema industrializării țăranului român etc.

În cadrul ISR din Basarabia au fost abordate unele teme care s-au dovedit a fi deosebit de perene pentru gândirea și cercetarea sociologică, deținând chiar o anumită prioritate în șirul problemelor sociale, precum a fost cea a urbanizării vieții rurale. Efortul colaboratorilor Institutului reprezintă o contribuție modestă, dar utilă, la cunoașterea în profunzime a realităților noastre sociale, pe care ar trebui să se bazeze reformele treptate și continue.

Cele menționate demonstrează că cercetările sociologice desfășurate în perioada interbelică în Basarabia au avut o importanță deosebită pentru viața social-economică din regiune prin:

- militarea pentru cunoașterea realității sociale, exclusiv prin metode științifice, considerându-se că doar o asemenea cunoaștere poate constitui baza unor transformări eficiente în cadrul societății;

- studiile monografice efectuate ce au prezentat realitatea complexă a satelor sub aspecte social-economic, politic și cultural;
- analiza în dinamică a datelor statistice care a permis evidențierea unor trăsături specifice satului basarabean și studierea comparativă a diferitelor regiuni ale Basarabiei, elaborarea unor recomandări practice;
- trezirea interesului față de cercetare în rândul tineretului și încurajarea lui de a elabora monografii;
- ridicarea speranței și a entuziasmului țăranilor pentru reînnoirea vieții social-economice;
- armonizarea relațiilor dintre sat și oraș etc.

III. DEZVOLTAREA SOCIOLOGIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

3.1. Etapele și particularitățile evoluției sociologiei ca știință

Cercetarea problemei privind dezvoltarea științei sociologice în Republica Moldova nu poate fi începută cu actul declarației de independență. Ea își coboară rădăcinile, după cum am putut vedea, în adâncurile istoriei. În procesul dezvoltării științei sociologice în Republica Moldova pot fi sesizate câteva etape distincte:

1. Dezvoltarea sociologiei în cadrul Institutului Social Român (filiala de la Chișinău) – 1934-1940¹. Intelectualii basarabeni au aderat la sistemul sociologic al lui D.Gusti, participând la prima campanie monografică organizată în Basarabia de Institutul Social Român – Cornova (1931). Cercetările sociologice efectuate în Basarabia (la Iurcenii, Nișcani, Copanca, Popeștii de Sus, Olănești, Vârpova, Dișcova) au avut ca scop cercetarea realității sociale din Basarabia, cunoașterea și elaborarea de metode întru soluționarea problemelor cu care se confrunta populația din mediul rural. Organul de publicitate și de prezentare a rezultatelor cercetărilor efectuate de Institutul Social din Basarabia a fost *Buletinul Institutului (I, II)*.

---

¹ A se vedea: Capitolul precedent *Începuturi de cercetare socială științifică în Moldova*.

După cum susține cercetătorul L.Surugiu în *Gândirea filosofică și socială în Basarabia (1918-1944)*, în această perioadă în Basarabia au fost promovate aceleași idei și concepții existente în gândirea filosofică și sociologică românească. Drept confirmare servesc următoarele argumente: circulația în Basarabia a operelor ce oglindesc problematica social-filosofică românească, apariția în periodicele locale a unor publicații ce vizează opiniile unor mari gânditori români, încercările gânditorilor basarabeni de a aprecia opera acestora, manifestarea activă în spațiul spiritual basarabean a marilor personalități românești – C.Rădulescu-Motru, M.Djuvara, D.Gusti¹.

O dată cu trecerea Basarabiei în componența URSS în anul 1940, filiala Institutului Social Român este desființată, iar membrii cei mai activi care nu au reușit să emigreze în România sunt deportați în Siberia.

Pentru a înțelege în profunzime aceste evenimente e necesar a evidenția etapele evoluției sociologiei în Uniunea Sovietică, transformările care aveau loc în acest Imperiu și care, desigur, s-au reflectat și asupra dezvoltării științei sociologice din Moldova.

Procesul de dezvoltare și instituționalizare a științei sociologice în Rusia nu a coincis cu cel din Occident: încadrându-se în următoarele etape: *etapa I* – anii 1918-1937 – perioada de dezvoltare controversată a sociologiei în cadrul filosofiei; *etapa a II-a* – 1938 - sfârșitul anilor '50 – perioada de interzicere a sociologiei; *etapa a III-a* – anii 1956-1984 – revenirea la latura aplicativă a sociologiei, efectuarea cercetărilor sociologice; *etapă a IV-a* – anii 1985-1990 – recunoașterea sociologiei ca știință independentă care are atât o bază teoretică, cât și una

---

¹ L.Surugiu. *Gândirea filosofică și socială în Basarabia (1918-1944)*. -Chișinău, 1996, p.6-7.

empirică; *etapa a V-a* – din 1991 până în prezent – dezvoltarea științei sociologice. Acest proces a avut un impact direct și asupra devenirii sociologiei în Republica Moldova, care până în 1991 s-a aflat în componența URSS.

Revoluțiile care au avut loc la începutul secolului al XX-lea au impulsionat dezvoltarea sociologiei în URSS. Astfel, în 1919 a fost creat Institutul Sociologic, iar sociologia a fost introdusă ca disciplină obligatorie atât în instituțiile de învățământ superior, cât și în cele medii de specialitate. În ianuarie 1919, la Facultatea de Cultură Generală a Universității de Stat din Petrograd a fost deschisă prima catedră de sociologie, condusă din 1920 de P.Sorokin. Tot în această perioadă și-a reluat activitatea Asociația Rusă de Sociologie în numele lui M.M. Kovalevski, al cărei președinte a devenit N.I. Kareev.

Însă, formarea treptată a regimului autoritar, a sistemului administrativ de comandă a avut un efect negativ asupra științelor sociale, în general, și a sociologiei, în special. Știința sociologică, care nu împărtășea ideile adeptilor socialismului și comunismului, a fost exclusă din programele de învățământ pentru anul de studii 1921/1922, în schimb fiind introdus cursul „Evoluția formelor sociale” care, prin decretul lui V.I. Lenin, putea fi ținut doar de comuniști, adepți fideli ai filosofiei marxiste.

În 1922, pentru critica adresată puterii sovietice din Rusia, au fost expulzați circa 160 de savanți, printre aceștia și sociologi cu renume mondial – P.A. Sorokin, P.B. Struve, N.A. Berdaev, S.N. Bulgakov, G.D. Gurvitch etc.

În anul de studii 1923/1924 în cadrul instituțiilor de învățământ superior în locul sociologiei a fost introdus cursul de materialism istoric.

În perioada stalinistă situația sociologiei s-a agravat extrem de mult. I.V. Stalin, în introducerea la cursul *Istoria Partidului Comunist* (compartimentul *Materialismul dialectic și istoric*), 1938, a declarat sociologia știință burgheză care nu are nimic comun cu marxismul, fiind considerată chiar dușmanul acestuia. Metodele de cercetare sociologică au fost scoase din uz. De asemenea, au fost interzise și investigațiile concrete ale fenomenelor și proceselor sociale.

2. Cea de-a doua etapă a devenirii sociologiei ca știință în cadrul Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești ține de perioada anilor '60.

În această perioadă s-au creat condiții favorabile renașterii sociologiei în cadrul URSS, pentru că se simțea necesitatea unor cercetări sociale concrete care să lichideze dogmele și stereotipurile create.

Filosofii, înțelegând absurditatea negării științei sociologice, au revenit la concepția formată la începutul anilor '30, conform căreia sociologia era identificată cu materialismul istoric și privită ca parte organică a cunoașterii filosofice. Astfel, sociologia a fost declarată știință filosofică, iar cercetările sociologice erau interpretate ca încercări de a aduce în filosofie elemente pozitivistice.

Desigur, confundarea sociologiei cu materialismul istoric, includerea ei în cadrul științelor filosofice, negarea statutului ei de știință independentă au constituit un obstacol substanțial în dezvoltarea științei sociologice. Depășirea acestui obstacol a fost anevoioasă și a avut loc treptat. La prima etapă s-a purces la legalizarea conceptului „sociologie”.

Renașterea sociologiei în URSS a început la Conferința Institutului Internațional de Sociologie, cu expunerea problemelor coexistenței pașnice, care și-a desfășurat lucrările la Mos-

cova în 1956. Anume la această conferință participanții, din diferite țări, au argumentat și au demonstrat că sociologia este o știință socială ce se deosebește esențial de filosofie și comunismul științific. Apoi, a urmat invitația pentru savanții din URSS de a participa la Congresul Mondial de Sociologie din Amsterdam (august 1956).

Liderii de partid erau cointeresați să plece în străinătate, să extindă relațiile și contactele, dar era posibil să participe la congrese, conferințe numai dacă făceau parte dintr-o organizație profesională națională. Astfel, sociologia a ajuns să fie considerată o știință „la modă” și s-a pus problema creării Asociației Sovietice de Sociologie și a filialelor regionale ale acestei asociații.

Asociația Sovietică de Sociologie și-a început activitatea sub președinția membrului corespondent al Academiei de Științe a URSS I.P. Franțev și a întrunit în rândurile sale savanți care își propuneau să analizeze realitatea vieții sociale din Uniunea Sovietică. În cadrul asociației, G.V. Osipov a pus problema independenței științei sociologice¹. După acest eveniment a urmat și procesul de creare a centrelor de cercetări sociologice.

Însă, nu toți filosofii recunoșteau statutul sociologiei de știință independentă. În repetate rânduri au fost întreprinse încercări de a uni sociologia cu comunismul științific (A.M. Kovalev) sau cu gnoseologia/cunoașterea socială (V.F. Halipov). Negarea gândirii sociologice a avut drept rezultat dominarea fără limite a dogmatismului și scolasticii în știința despre societate.

După numeroase discuții și dezbateri sociologia a fost instituționalizată în URSS ca știință aplicativă. Cercetărilor sociologice le revenea însă un rol apologetic. Sociologilor li se ofe-

---

¹ A se vedea: Г.В.Осипов. *Мы жили наукой // Российская социология шестидесятых годов в воспоминаниях и документах*, с.95.

rea posibilitatea efectuării unor cercetări concrete, ei fiind obligați să accentueze aspectele pozitive ale dezvoltării societății și să neglijeze aspectele negative¹.

În Republica Moldova sociologia a urmat în esență aceleași etape ale devenirii. Astfel, în cadrul Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Academiei de Științe a R.S.S.Moldova este înființată, în 1956, **Secția de istorie a gândirii filosofice și social-politice**. Paralel cu cercetarea problemelor istorico-filosofice colaboratorii secției sunt preocupați și de problemele sociale, de schimbările ce aveau loc în republică.

La 17 aprilie 1969 este creată **Secția de Filosofie și Drept** sub conducerea lui V.N. Ermuratschii, doctor în științe filosofice, ulterior conducerea fiind preluată de academicianul D.T. Ursul. În cadrul secției activau 42 colaboratori științifici, 4 doctori în știință și 22 candidați la următoarele specializări: filosofie și ateism științific; **cercetări sociologice**; istoria statului și dreptului; comunism științific; istoria științei.

Cercetările sociologice efectuate după cel de-al doilea război mondial au fost axate pe fundamentele sociologiei empirice a lui D.Gusti și pe experiența acumulată de Institutul Social Român din Basarabia, teoria fiind revăzută și completată cu unele idei din paradigmele sociologice sovietice. Or, sociologia moldovenească se află în această perioadă la confluența școlilor sociologice române și ruse; desigur, nu pot fi omise și influențele școlilor de sociologie franceză, germană, americană, italiană.

Deși obiectul cercetării rămâne preponderent același – problemele dezvoltării social-economice a satului – metodele, instrumentariul și abordarea rezultatelor sunt diversificate. Asistăm la o perioadă de avânt, destul de fructuoasă, a cercetărilor sociologice. În anii '60 au fost efectuate peste 30 de cerce-

---

¹ A se vedea: *Социология. Основы общей теории*. -Москва, 2003, с.58

tări sociologice, în finalul cărora s-au publicat peste 15 lucrări și monografiile în domeniul sociologiei elaborate de către colaboratorii sectorului de cercetări sociologice din cadrul Secției de Filosofie și Drept al Academiei de Științe a R.S.S.M.

Satul reprezenta tema centrală. Problemele abordate reflectau, în special, dezvoltarea culturii la sat¹, trecutul și prezentul satelor moldovenești², probleme legate de planificarea dezvoltării social-economice a satelor etc.³

Transformările social-economice profunde care aveau loc în viața satului au determinat ca problemele integrării agroindustriale să fie în centrul analizei sociologice. Baza dezvoltării sociale și a perfecționării relațiilor sociale la sat o constituia creșterea continuă a forțelor de producție, consolidarea bazei tehnico-materiale și transformarea muncii agricole într-o varietate a muncii industriale.

Analizând problemele teoretico-metodologice privind cercetarea structurii sociale a populației rurale în condițiile integrării agroindustriale, N.V. Țurcanu afirma că cercetarea integrării agroindustriale trebuie efectuată în trei etape:

1. Primul nivel îl prezintă teoria sociologică generală și metodele cunoașterii sociale bazate pe materialismul istoric.

2. Al doilea nivel se referă la relațiile dintre teoriile sociologice particulare (sociologia urbană, sociologia rurală, cea a învățământului, familiei etc.) sau la teoriile de rang mediu care asigură legătura dintre teorie și practică.

---

¹ А.И.Бабий, В.Н.Ермуратский. *Расцвет культуры молдавского села. На материалах села Копанка Тираспольского района.* -Кишинев: Штиинца, 1962.

² *Прошлое и настоящее села Лозово.* –Кишинев: РИО АН МССР, 1969.

³ *Комплексный план социально-экономического и культурного развития коллектива совхоза-завода "Романешты" на 1968-1975 годы.* -Кишинев, 1969.

3. Abia în a treia etapă încep a fi desfășurate cercetări sociologice concrete¹.

Savanții A.I. Timuș, N.V. Țurcanu, V.I. Staroverov² au analizat impactul integrării agroindustriale și al cooperării intergospodărești asupra structurii sociale a populației sătești (schimbările în structura socioprofesională și cea socio-demografică), asupra procesului de apropiere a satului de oraș. Cercetările sociologice prezintă schimbările în caracterul muncii, opinia populației privind aplicarea mecanizării, modificările parvenite în calificarea profesională a oamenilor de la sate, procesele de integrare care exercită o influență directă asupra dezvoltării satelor prin deschiderea spitalelor, centrelor de comerț și de deservire, prin construcția complexelor pentru creșterea vitelor, a fabricilor de păsări, a centrelor agrochimice, a depozitelor pentru păstrarea legumelor și fructelor etc.

A. Babii, V. Ermuratschi³ au studiat schimbările culturale care s-au produs în republică după 1940 în baza studiului de caz al satului Copanca – deschiderea școlii de cultură generală și a școlii serale, creșterea nivelului de frecvență a școlii ș.a. Succesele învățământului public erau asigurate prin garanțiile sociale fixate în Constituție. Dreptul la învățătură era garantat prin gratuitatea tuturor tipurilor de învățământ, prin asigurarea învățământului general obligatoriu al tineretului. În dezvoltarea învățământului profesional-tehnic, mediu de specialitate și superior se urmărea legătura instruirii cu viața, cu producția, prin dezvoltarea învățământului cu frecvență redusă și a celui seral.

---

¹ Н.В.Цуркану. *Общее и особенное в развитии социальной структуры сельского региона в условиях АПК.* - Кишинев: ШТИИИЦ, 1985, с.7.

² В.И.Староверов, А.И.Тимуш, Н.В.Цуркану. *Деревня в условиях интеграции.* -Москва: Мысль,1979.

³ А.И.Бабий, В.Н.Ермуратский, *Расцвет культуры молдавского села. На материалах села Копанка Тираспольского района.* -Кишинев: ШТИИИЦ, 1962.

Una dintre cele mai importante investigații în această perioadă a fost cercetarea monografică a satului Copanca¹, efectuată de savanții de la Institutul de Sociologie de la Moscova (G.V. Osipov, V.N. Șubkin) în colaborare cu cercetătorii din Chișinău (A.I. Babii, V.N. Ermuratschii, V.S. Zelenciuc, D.N. Tabacaru). Copanca era o localitate tipică pentru R.S.S.M. și oferea posibilitatea efectuării unei analize comparate (privind anii 1937 și 1962). Metodele și tehnicile de cercetare utilizate erau observarea, interviul (individual sau de grup), ancheta. Acestea au fost completate cu folosirea diferitelor tipuri de fișe. De exemplu, **fișa pentru fiecare locuitor al satului** cuprindea 14 întrebări și oferea posibilitatea de a afla numărul locuitorilor, repartizarea acestora după vârstă, sex, naționalitate etc.; **fișa de familie** includea 8 întrebări și identifica numărul membrilor din cadrul familiei, naționalitatea părinților, ocupațiile acestora etc.

Un element novator, comparativ cu cercetările din 1937, l-au constituit **fișele pentru cercetarea timpului liber**. Au fost intervievați în acest scop 10% din locuitorii satului, care depășiseră vârsta de 15 ani (populația a fost repartizată după grupe de activitate, în ordine alfabetică, fiind chestionată fiecare a 10-a persoană).

Nivelul de trai al populației a fost analizat după următorii indicatori: sănătate, consumul produselor alimentare, studii, ocupații, condițiile de muncă, asistența socială, drepturile omului (egalitatea dintre sexe) etc. În cercetare s-au studiat, de asemenea, resursele de muncă și indicatorii demografici. La studierea activității economice un accent deosebit s-a pus pe 3 indici: intensitatea, productivitatea și rentabilitatea muncii. În baza scrisorilor, fotografiilor, datelor statistice, datelor din anchete și interviurilor au fost analizate 22 bugete familiale.

---

¹ *Копанка 25 лет спустя*. -Москва: Наука, 1965.

S-au cercetat condițiile naturale și climaterice, economia, timpul de muncă și timpul liber, viața spirituală, familia și situația femeii în cadrul familiei, cultura populației, indicându-se schimbările care au survenit în viața locuitorilor pe parcursul celor 25 de ani de la ultima cercetare (împroprietărirea țăranilor și egalarea proprietății, formarea colhozurilor, deschiderea școlii din sat, a spitalului, grădiniței, farmaciei, Casei de cultură etc.).

În anul 1953 este fondat Buletinul Economic, în 1976 – Revista de Economie și Sociologie care apare până în prezent de 3 ori pe an, iar începând cu 1990 – în limbile română și rusă. Această revistă continuă a fi unica revistă de specialitate a sociologilor.

3. Cea de a treia perioadă a cercetărilor sociologice revine anilor '70. La această etapă în Uniunea Sovietică s-a dus o luptă intensă pentru a fi recunoscut faptul că sociologia, pe lângă dimensiunea empirică, orientată spre descrierea sistematică a realității sociale, mai are și o dimensiune teoretică, îndreptată spre construirea de modele teoretice, după o metodă ipotetico-deductivă care pleacă de la caracteristicile generale ale socialului. Lucrarea *Моделирование социальных процессов*¹, editată sub conducerea lui G.V. Osipov, a generat dezbateri aprinse care s-au finalizat cu interzicerea din nou a conceptului „sociologie”. Acest concept a fost înlocuit cu termenul „sociologie aplicată”, existența sociologiei teoretice fiind negată.

Astfel, cititorii din Uniunea Sovietică au început să fie familiarizați cu lucrările sociologilor din Occident². Prin „critica” adusă teoriilor sociologice de peste hotare se realiza funcția de

---

¹ *Моделирование социальных процессов* (общ. редактор. и вступительное слово Г.В.Осипова). -Москва, 1968.

² *Критика современной буржуазной теоретической социологии*. -Москва, 1977; *История буржуазной социологии XIX – начала XX века*. -Москва, 1979; *История буржуазной социологии первой половины XX века*. -Москва, 1979 (toate sub redacția lui G.V.Osipov).

informare a savanților din URSS cu teoriile occidentale declarate de cei de la conducere „burgheze”.

În decursul acestor ani în RSS Moldovenească specialiști din diverse domenii, precum: sociologie, economie, filosofie, au efectuat un șir de cercetări ale vieții sociale. Drept obiect principal de studiu a servit stabilitatea colectivelor de muncă, climatul social-psihologic în colective, problemele urbanizării. Continuau, de asemenea, studiile asupra satului.

Drept urmare, în 1973, la fabrica de confecții din Chișinău a fost deschisă Facultatea de Psihologie Socială, unde au ținut lecții savanții A.I. Prigojin, A.L. Sventchi. Facultatea a pregătit peste 200 de specialiști în domeniul ingineriei și științelor sociale¹.

În această perioadă au fost publicate peste 80 de lucrări, dintre care 20 despre sate. Au fost cercetate următoarele aspecte ale vieții rurale: procesele sociale², schimbările sociale³, tendințele actuale și pe viitor⁴, dezvoltarea bazei materiale a culturii⁵, intelectualitatea de la sate⁶ etc.

---

¹ *Социологические исследования в Советской Молдавии*. -Кишинев: Штиинца, 1987, с.105.

² А.И.Тимуш. *Социальные процессы на селе: Социологическое исследование*. -Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1975.

³ А.Н.Блановский, К.В.Епифанов, Н.П.Зозуля. *Совершенствование управления производством и социальные изменения на селе*. -Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1977.

⁴ М.С.Платон. *Молдавское село сегодня и завтра*. -Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1977.

⁵ И.А.Цуркан. *Развитие материальной культуры села МССР (1951-1970)*. -Кишинев: Штиинца, 1978.

⁶ В.М.Корбу *Становление и развитие сельской интеллигенции в Советской Молдавии*. -Кишинев: Штиинца, 1974; К.А.Завтур, В.М.Корбу. *Интеллекту-алитатя сатулуй молдовенеск контемпоран*. -Кишинэу: Картя Молдо-веняскэ, 1978.

Un loc deosebit în cadrul cercetărilor din anii '70 l-au ocupat lucrările despre urbanizare și viața de la oraș: dezvoltarea orașului Kalininsk¹, planul economic și social al dezvoltării orașelor², urbanizarea și dezvoltarea culturii³.

Au fost analizate, de asemenea, probleme legate de organizarea muncii⁴, activitatea de muncă în cadrul diferitor întreprinderi⁵, activitatea socială a muncitorilor⁶, opinia cititorilor despre ziare⁷, rolul psihologiei sociale în dezvoltarea relațiilor sociale, munca femeilor, cultura spirituală și dezvoltarea personalității, situația studențimii și concepțiile ei morale, timpul liber etc.

În această perioadă membrii Sectorului de Sociologie al Academiei de Științe – N.A. Pobeda, A.I. Timuș, V.N. Ermuratschii, A.I. Babii, G.C. Entelis și alții au inițiat un studiu complex despre uzina de tractoare din Chișinău. Monografia *Социальное планирование на Кишиневском тракторном заводе*, publicată în 1972, ajută să înțelegem importanța planificării social-economice pentru dezvoltarea durabilă a societății.

Planul de dezvoltare socială de perspectivă a colectivului uzinei de tractoare a fost alcătuit în baza analizei factorilor

---

¹ *Калининск планирует свое завтра*. -Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1973.

² *Комплексный план экономического и социального развития города на 1976-1980 гг.* -Кишинев: Штиинца, 1976.

³ Н.А.Победа. *Социалистическая урбанизация и развитие культуры*. -Кишинев: Штиинца, 1976.

⁴ *Проблема труда и социального планирования*. -Кишинев: Штиинца, 1972.

⁵ *Социальное планирование на Кишиневском тракторном заводе*. -Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972.

⁶ И.С.Солтан. *Общественная активность работников промышленных предприятий*. -Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972.

⁷ А.И.Тимуш. *Газета и мнение читателя*. -Кишинев: Штиинца, 1973;
А.И.Тимуш. *Слушатели и читатели: мнения, интересы, стремления*. -Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1978.

economici, organizatorici și sociali, în scopul perfecționării vieții sociale a colectivului de muncă, sporirii productivității muncii și eficacității producției.

Una dintre problemele cu care se confrunta conducerea uzinei era cea privind stabilitatea cadrelor și a colectivului de muncă. Pentru a afla cauzele fluctuației forței de muncă, la prima etapă a investigațiilor s-au studiat secțiunile din care plecau lucrătorii, condițiile de muncă în cadrul acestora. În procesul de cercetare s-a observat că fluxul de cadre de la uzină a atins cote destul de înalte, uzina întâmpina dificultăți în ce privește angajarea muncitorilor și, ca rezultat, nu funcționa la nivelul cerut.

Pentru a înțelege motivele care îi determinau pe muncitori să părăsească uzina, la cea de a doua etapă a cercetării au fost analizate motivele din care muncitorii abandonau secțiunile, categoriile de muncitori după stagiul de muncă la uzină, gradul de calificare etc. Forța de muncă a uzinei era destul de tânără, menționau sociologii: 50% din muncitori aveau vârsta între 18-25 ani. Tinerii, relatează datele cercetării, alcătuiau rata cea mai mare a concedierilor – 74%. Factorii principali care determinau o asemenea stare de lucruri erau legați de inadaptarea profesională a tinerilor la noul loc de muncă. Printre alți factori importanți s-au dovedit a fi condițiile de trai. Spre exemplu, 36% din cei care se eliberau locuiau în cămine, 31% închiriau apartamente și doar 40% aveau locuințe proprii. Totuși, în procesul cercetărilor, sociologii au evidențiat că exodul de cadre cu care se confrunta uzina era în corelație directă în primul rând cu inadaptarea profesională a tineretului.

Cercetările sociologice au continuat prin interviuarea a 600 de muncitori care s-au concediat din motive personale. Analiza datelor culese relevă că nu exista o cauză unică ce ar putea fi invocată de toți muncitorii care plecau de la uzină, mo-

tivele menționate de către cei intervievați fiind diverse. S-a urmărit, astfel, analiza acestora în dependență de câteva variabile – vârstă, vechimea în muncă, condițiile de trai. Una dintre cauzele menționate a fost lucrul în schimburi (21,2%), alta – munca fizică grea (12%). Condițiile de trai, ca motiv al concedierilor, erau nesemnificative pentru muncitorii având vârsta de 19-20 de ani, însă nu și pentru cei de 21-25 de ani. În acest mod, conducerii uzinei i-au fost propuse recomandări în privința schimburilor de lucru și îmbunătățirii sistemului de distribuire a spațiului locativ. Drept urmare, în 1971 muncitorii au fost asigurați cu 700 de locuri în cămine.

Printre cauzele din care specialiștii cu studii superioare se eliberau de la lucru au fost menționate organizarea nesatisfăcătoare a procesului de muncă, relațiile instabile în colectivele de muncă, conflictele cu cei care conduceau secțiile.

Investigațiile efectuate la uzina de tractoare din Chișinău s-au finalizat cu înaintarea mai multor recomandări, printre care se menționa în special necesitatea perfecționării condițiilor de muncă, a organizării muncii, creșterii eficacității și a randamentului muncii; organizării lucrului în scopul adaptării profesionale a tineretului; soluționării problemelor privind condițiile de trai ale muncitorilor, îmbunătățirii condițiilor igienico-sanitare.

În cadrul cercetărilor au fost analizate și probleme, precum: remunerarea muncii, dezvoltarea inițiativei și a concurenței în cadrul secțiilor, perfecționarea metodelor de conducere a colectivelor de muncă etc. G.I. Caminschi menționează, spre exemplu, că aplicându-se principiile remunerării muncii trebuie să se țină cont de calitatea și volumul muncii, nivelul de calificare, categoriile de lucrători, fiind necesară o politică economică unică în privința salarizării.

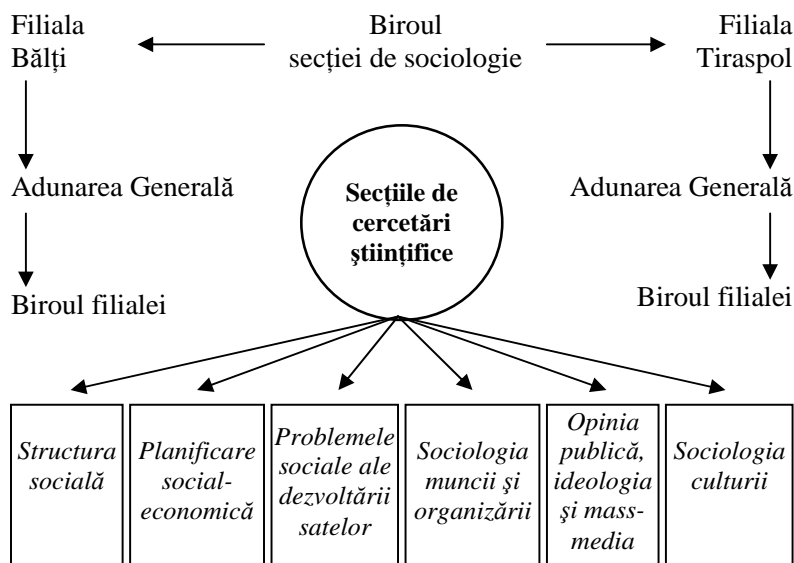
Cercetarea sociologică complexă efectuată la uzina de tractoare demonstrează rolul deosebit care îi revine planificării sociale în dirijarea științifică a proceselor sociale și în soluționarea problemelor cu care se confruntă colectivele de muncă.

În 1977 în cadrul Academiei de Științe a RSSM s-a format Asociația Sociologilor (ianuarie 1977, președinte A.I. Timuș, doctor habilitat în economie). Acest fapt a favorizat reciclările, între anii 1970-1990, aproape a 250 de sociologi în diverse centre științifice din fosta URSS.

4. O altă etapă în dezvoltarea cercetărilor sociologice în Moldova ține de anii '80. Transformările care au avut loc în URSS la mijlocul anilor '80 au determinat sfârșitul luptei de 70 de ani pentru recunoașterea sociologiei ca știință independentă. În această perioadă, în instituțiile de învățământ superior au fost introduse primele cursuri de sociologie aplicativă. Respectiv, și în dezvoltarea cercetărilor sociologice din Moldova atestăm în anii '80 o nouă etapă. În această perioadă au fost elaborate peste 100 de lucrări în domeniu. Cercetările sociologice au fost efectuate de Secția Filosofie și Drept, Institutul de Economie, Secția Cercetărilor Etnografice, Asociația Sociologilor din Moldova (secție a Asociației Sociologilor din Uniunea Sovietică).

Asociația Sociologilor din Moldova avea în componență 101 membri colectivi (întreprinderi, laboratoare), care includeau: Sectorul de cercetări sociologice al Secției Filosofie și Drept, Sectorul de planificare socială al Institutului de Economie, Secția Etnografie, Biblioteca Centrală a Academiei de Știință, Institutul de Istorie, Catedra Igienă Socială a Institutului de Medicină, Laboratorul sociologic al Catedrei Filosofie a Universității de Stat, Laboratorul Sociologic al Catedrei Economie Politică a Institutului Politehnic, Institutul Pedagogic din Bălți, Institutul Pedagogic „I.Creangă”, Institutul Pedagogic

din Tiraspol etc.¹ și 125 membri individuali care erau repartizați pe secții de cercetări științifice (a se vedea *Figura 2*).

Figura 2. Structura Asociației Sociologilor

Asociația Sociologilor avea deschise două filiale – Filiala din Bălți ce activa sub conducerea lui N.V. Țurcanu (pe atunci lector superior la Institutul Pedagogic din Bălți) și cea din Tiraspol – dirijată de I.A. Harcenko, secretar responsabil al organizației obștești „Znanie” din Tiraspol.

¹ Основные направления социологических исследований в Молдавской ССР на 1981-1985 гг. -Кишинев, 1981.

Secțiile de cercetări științifice: structura socială; planificarea social-economică; problemele sociale ale dezvoltării satelor; sociologia muncii și organizării; opinia publică, ideologia și mass-media; sociologia culturii ne prezintă direcțiile de cercetări sociologice la această etapă.

Secția structură socială era condusă de G.S. Entelis, cercetător la Institutul de Istorie. *Secția planificare social-economică* activa sub conducerea lui A.T. Cojuhari, șeful Catedrei Economie Politică a Institutului Politehnic. A.I. Timuș, șeful secției de cercetări sociologice a Secției de Filosofie și Drept dirija activitatea *Secției problemele sociale ale dezvoltării satelor*. *Secția sociologia muncii și organizării* își desfășura cercetările sub conducerea lui A.M. Nichitin, șeful secției de cercetări sociologice a laboratorului „Moldvinprom”. *Secția opinia publică, ideologia și mass-mediei* realiza investigații sub conducerea lui V.G. Știuca, șeful Catedrei Filosofie a Universității de Stat. N.A. Pobeda, cercetător științific superior la Secția Filosofie și Drept, dirija activitatea *Secției sociologia culturii*.

În cadrul Asociației activau, de asemenea, un șir de centre sociologice care erau deschise pe lângă uzinele și fabricile din republică. Spre exemplu, Centrul sociologic al uzinei „Mezon” era condus de E.C. Pogonii și efectua investigații sociologice privind condițiile de muncă, satisfacția muncii etc.; Centrul sociologic al fabricii de confecții din Chișinău, (conducător M.L. Goroveț) studia problemele social-psiologice ale adaptării absolvenților școlilor profesional-tehnice în câmpul muncii; Centrul sociologic al combinatului ISCOJ, (conducător V.M. Fetcu) cerceta stabilitatea colectivului de muncă; Centrul sociologic al fabricii de confecții din Tiraspol, (conducători V.V. Cicilimov, M.M. Cașina) investiga modul de viață al muncitorilor.

O activitate fructuoasă în câmpul cercetărilor sociologice au desfășurat *Laboratorul sociologic al Catedrei Filosofie a Universității de Stat* care a studiat valorile morale ale studenților, educația internațională a studenților, socializarea etc.; *Laboratorul sociologic al Catedrei Economie Politică a Institutului Politehnic* care investiga problemele legate de planificarea muncii; *Catedra Igienă Socială* a Institutului de Medicină care se ocupa de organizarea ajutorului medical la sate.

Dintre lucrările publicate în această perioadă 25 sunt despre sat. În ele au fost analizate procesele de integrare și perfecționare a relațiilor sociale¹, cultura de la sate², adaptarea migranților³, problemele tineretului de la sate⁴, timpul liber, structura socială a satului, modul de viață al populației rurale. Într-un șir de studii autorii tratează modul de viață, sportul și formarea personalității⁵, progresul științific și creativitatea maselor⁶, probleme cu care se confruntă familia tânără⁷, aspecte social-demografice ale familiei⁸, disciplina de muncă ca

---

¹ Ф.Д.Дороганич. *Сближение уровня рабочих и колхозников*. -Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1981.

² В.М.Корбу. *Становление и развитие социалистической культуры на селе*. -Кишинев: Штиинца, 1980.

³ С.М.Дмитренко. *Производственная адаптация сельского мигранта*. -Кишинев: Штиинца, 1981.

⁴ Э.М.Кац. *Сельская молодежь: проблемы выбора профессии*. -Кишинев: Штиинца, 1981.

⁵ Н.Н.Визитей. *Образ жизни. Спорт. Личность*. -Кишинев: Штиинца, 1980.

⁶ И.А.Бандык. *Творчество масс и технический прогресс*. -Кишинев: Штиинца, 1981.

⁷ П.С. Никитюк. *Жилищное право*. - Кишинев: Штиинца 1985.

⁸ Е.М.Загородная. *Семья, общество: Социально-демографический аспект*. -Кишинев: Штиинца, 1983.

factor eficient al ridicării productivității muncii¹, cultura fizică și sportul² etc.

Învățământul face parte din dimensiunile fundamentale ale dezvoltării umane. Importanța învățământului în progresul social și, în mod special, în formarea capitalului uman este argumentată științific și recunoscută unanim. În plan global, cererea socială pentru învățământ este în continuă creștere, de aceea problema respectivă este una dintre cele prioritare atât în cadrul politicilor sociale, cât și al cercetărilor științifice din această perioadă.

În lucrarea *Молодая смена: социальные аспекты школьной реформы* sunt cercetate problemele din cadrul instituțiilor de învățământ din republică din anii '80. Autorii studiilor E.A. Lunev, N.A. Pobeda, D.G. Zidu susțin că s-a trecut la realizarea reformei școlare fără o concepție clară a învățământului mediu. Din această cauză, planurile de învățământ, nomenclatorul disciplinelor au rămas neschimbate. Învățământul este orientat spre contingentul mediu, puțină atenție se acordă celor sub acest nivel, chiar dacă și au capacități de a învăța.

Un fapt îngrijorător, depistat în cadrul cercetărilor, viza numărul în creștere de elevi care încalcă normele de drept. În anul de învățământ 1986/1987 numărul acestora a crescut cu 10%. În acest context, sociologii au menționat necesitatea educației copiilor nu numai în cadrul școlii, dar și al familiei, în spiritul valorilor general umane.

---

¹ И.М.Сырбу. *Дисциплина труда – фактор повышения эффективности производства в условиях агропромышленного комплекса.* -Кишинев: Штиинца,1982.

² Н.Н.Визитей. *Физическая культура и спорт как социальное явление.* -Кишинев: Штиинца, 1986.

Una dintre lucrările cele mai recente la tema respectivă¹ prezintă problemele din sfera învățământului superior, mediu de specialitate și de cultură generală. Lucrarea prezintă rezultatele unui sondaj sociologic realizat conform eșantionării pe cote. În cadrul investigației au fost utilizate 7 tipuri de anchete: pentru profesori, învățători, părinți, elevi, studenți, absolvenți, experți. Au fost intervievați 492 învățători, 510 părinți, 856 absolvenți ai școlilor de cultură generală, 219 profesori, 692 absolvenți ai școlilor profesional-tehnice, 132 experți. Datele cercetării denotă că 3/4 dintre absolvenții școlilor de cultură generală doresc să-și continue studiile, 11% doresc să se încadreze în câmpul muncii, iar încă 11% nu s-au decis. Există o corelație directă între planurile absolvenților și cele ale părinților, care practic coincid.

Observăm totuși unele deosebiri în ceea ce privește orientările de perspectivă ale tineretului de la oraș și de la sat. Dintre cei care au menționat că doresc să lucreze – 13% sunt de la oraș; 10% din localitățile rurale. Intenția de a continua studiile variază și după sexe. Astfel, 14% din respondenții de sex masculin au menționat că vor să lucreze, comparativ cu 7% din respondenții de sex feminin.

Cercetarea sociologică privind problemele școlii demonstrează necesitatea îmbunătățirii și perfecționării bazei tehnico-materiale a instituțiilor de învățământ. 2/3 din cei chestionați au menționat că școala se află într-o criză profundă și că ea necesită a fi reorganizată.

Rezultatele investigației au fost aduse la cunoștință organelor de resort în scopul efectuării reformei învățământului în co-

---

¹ *Общественное мнение: социальные аспекты осуществления перестройки высшего и среднего образования в Молдове.* -Кишинев, 1990.

respondere cu progresul tehnico-științific. Recomandările propuse vizează fiecare nivel de instruire în parte. În calitate de recomandări generale, sociologii au menționat: îmbunătățirea bazei materiale a învățământului prin editarea manualelor, a materialelor didactice; utilizarea metodelor intensive și interactive de instruire – discuții, modelarea de situații etc.; acordarea burselor de studii, diferențiată, în dependență de performanțele școlare ș.a.

Cît privește domeniul cercetării, menționăm că între anii 1962-1986 în Moldova au fost efectuate peste 200 de cercetări sociologice, ale căror rezultate au fost publicate în peste 80 de monografii¹. Aproximativ în aceeași perioadă (1972-1990) au fost pregătiți la secția cu frecvență la zi sau cu frecvență redusă 36 doctori în domeniul sociologiei și 8 doctori habilitați. După 1990, specialiștii în domeniul sociologiei, pregătiți la cursuri de scurtă durată pentru întreprinderi și asociații agricole, au fost disponibilizați în legătură cu reducerea cadrelor și închiderea întreprinderilor.

5. Cea de-a cincia perioadă a dezvoltării cercetărilor sociale începe în anii '90 (perioada de tranziție). În URSS această etapă este marcată de procesul de instituționalizare a învățământului sociologic. Astfel, în *anul 1988*, Comisia Superioară de Atestare a URSS a introdus sociologia în Nomenclatorul de specialități. Acest eveniment *este unul de importanță majoră pentru dezvoltarea ulterioară a sociologiei în Rusia și în Comunitatea Statelor Independente, deoarece el constituie momentul de delimitare a sociologiei de filosofie*, proces care în Occident s-a finalizat în secolele XVIII-XIX.

În luna august 1988 a fost emis decretul Comitetului de Învățământ al URSS „Despre formarea sistemului de pregătire

---

¹ A.I.Timuș. *Sociologia și societatea* // Economie și Sociologie, 1996, nr.2.

a cadrelor sociologice”. În conformitate cu acest decret, specialitatea „Sociologie aplicativă” a devenit specialitatea „Sociologie”; se deschideau noi facultăți și secții de sociologie. În acest mod, la 6 iunie 1989 s-a deschis prima facultate de sociologie la Universitatea de Stat din Moscova.

Și în Republica Moldova această etapă poate fi considerată una de fond, deoarece a avut loc reorganizarea în 1991 a Secției de Filosofie, Sociologie și Drept în Institut, în cadrul Secției de Științe Socioumanistice a Academiei de Științe din Moldova.

Activitatea Institutului urma să se desfășoare în cadrul următoarelor 5 secții: secția Stat și Drept, secția Sociologie, secția Filosofie, secția Filosofie Socială și Politologie, Centrul de cercetări interdisciplinare și informație științifică.

La 5 mai 1993, prin ordinul nr.63 al Comisiei Superioare de Atestare din Republica Moldova, în cadrul Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe al Moldovei a fost format Consiliul Științific Specializat DH 09.93.43. Consiliului i s-a permis să primească pentru susținere teze de doctor și de doctor habilitat la următoarele specialități:

- 09.00.03 – istoria filosofiei;
- 22.00.04 – structura socială, instituții și procese sociale;
- 23.00.01 – teoria și istoria politologiei, instituții și procese politice;
- 09.00.08 – filosofia științei și tehnicii (numai teze de doctor).

Acest eveniment nu marchează însă începutul pregătirii doctoranzilor în domeniul sociologiei în republică. Și până la această dată doctoranzii erau pregătiți de A.Timuș, doctor habilitat în economie, profesor universitar. Din 1970 tezele de doctor în sociologie erau susținute la Universitățile din Mosco-

va, Sankt-Petersburg, Minsk, Kiev, iar din 1993 asistăm la examinarea tezelor de doctor și doctor habilitat în instituțiile din republică. Menționăm, că în perioada anilor 1993-2005 la Academia de Științe a Moldovei și în instituțiile de învățământ superior din țară au fost pregătiți 7 doctori habilitați și 19 doctori în sociologie la specialitatea „Structura socială, instituții și procese sociale”.

În componența Consiliul Specializat au activat 9 membri permanenți (din 1997 – 10) la care au fost cooptați în calitate de referenți oficiali sau de membri provizorii peste 50 de persoane atât din Republica Moldova, cât și de peste hotarele țării. La această dată, membri permanenți ai Consiliului erau: Al. Roșca (președinte) – directorul Academiei de Științe a Republicii Moldova, academician, doctor habilitat în filosofie; Al.Zavtur (vicepreședinte) – doctor habilitat, profesor universitar, membru-corespondent al AȘM; Gh.Bobână (secretar științific) – directorul IFSD, doctor în filosofie, cercetător științific superior; M.Bulgaru – doctor habilitat în filosofie, profesor universitar, L.Dergaciiov – doctor habilitat în filosofie, profesor universitar; A.Timuș – doctor habilitat în economie, profesor universitar; T.Țârdea – doctor habilitat în filosofie, profesor universitar; N.Țurcanu – doctor habilitat în sociologie, profesor universitar; P.Rumleanski – doctor habilitat în filosofie, profesor universitar; V.Guțu – doctor în filosofie, conferențiar universitar.

Susținerea tezelor de doctorat avea loc în cadrul Consiliului conform Regulamentului Comisiei Superioare de Atestare „Cu privire la activitatea consiliilor științifice specializate și la modul de conferire a titlurilor științifice și științifico-didactice”.

Înainte de a fi admise la susținere, tezele erau discutate la ședințele secțiilor de profil ale Institutului. La aprobarea referenților oficiali se ținea cont de corespunderea cifrului speciali-

tății tezei de doctor și cifrului referentului. Deoarece în Republica Moldova sunt puține cadre de înaltă calificare, cu titlu științific de doctor habilitat în domeniul sociologiei, se invită uneori în calitate de referenți oficiali ai tezelor de doctorat la specialitatea respectivă unele și aceleași persoane ori specialiști de peste hotarele republicii. Aceleași dificultăți intervin și în privința membrilor cooptați ai Consiliului. În unele cazuri, în calitate de referenți oficiali sunt invitați specialiști în disciplinele înrudite.

Din cele 57 de consilii științifice specializate cu dreptul de organizare a susținerii tezelor de doctorat la 136 de specialități doar *un singur consiliu dispune de dreptul de a oferi titlul de doctor/doctor habilitat în sociologie la o singură specialitate 22.00.04 – structură socială, instituții și procese sociale*. Dacă facem o comparație între consiliile de susținere în domeniul sociologiei din Republica Moldova și Federația Rusă, ar trebui să menționăm că există o discrepanță vădită în ceea ce privește specialitățile. În Federația Rusă există 6 specializări: teorie, metodologie și istoria sociologiei; sociologie economică; structura socială, instituții și procese sociale; sociologie politică; sociologia domeniului spiritual; sociologia conducerii¹. Această deosebire semnificativă se datorează faptului că în perioada anilor 1960-1989 în Moldova nu a existat învățământ sociologic. De aceea, pentru a-și continua studiile în domeniul sociologiei, competitorii noștri se adresau în centrele universitare ruse. Actualmente în republică nu există doctori în domeniul teoriei, istoriei și metodologiei (specialitatea 22.00.01 – teoria, istoria și metodologia sociologiei) și al sociologilor de ramură.

---

¹ Научная жизнь в высшей аттестационной комиссии Министерства Образования Российской Федерации. Докторские диссертации по социологии, утвержденные в 1999 г. // Социологические исследования, 2000, № 7.

În urma adunării generale din 1991 a suferit schimbări și Asociația Sociologilor care a devenit Asociația Sociologilor și Demografilor din Moldova (președinte T.Danii, doctor habilitat în sociologie). La mijlocul anilor '90 Asociația era reprezentată de 135 membri individuali și 82 membri colectivi, cu filiale la Bălți și Tiraspol. (Din 2002 președinte al Asociației Sociologilor și Demografilor din Moldova este V.Mocanu, doctor în sociologie).

În această perioadă s-au realizat cercetări sociologice pe diverse teme sociale: dezvoltarea satelor, procesul de privatizare a pământului, fenomenul delincvenței, fenomenul „copiii străzii”, procesul migrației forței de muncă peste hotare, sănătatea reproductivă a tinerilor etc. Instituțiile de stat au început să se confrunte, la această etapă, cu lipsa de mijloace financiare. În aceste condiții, s-au deschis centre de cercetări sociologice aparținând sectorului privat care au realizat diverse studii, ele fiind finanțate de organizații internaționale (UNICEF, Banca Mondială, Organizația Internațională pentru Migrație, Consiliul European, INTAS și altele) sau de organizații neguvernamentale locale. Astfel, ***Serviciul Independent de Sociologie și Informații „OPINIA”*** (director T.Danii, doctor habilitat în sociologie) o atenție deosebită acordă dinamicii schimbărilor din republică în perioada de tranziție la economia de piață, reformelor efectuate, agendei locale, opiniei populației referitoare la transformările care au loc, calității vieții, problemelor de marketing etc. ***Centrul de Investiții Sociologice și Studii de Piață CBS-AXA*** (director I.Jigău) analizează dezvoltarea locală și reforma administrativ-teritorială, respectarea drepturilor omului în Republica Moldova, reforma sistemului de pensii, Procesul de la Bologna și perspectivele învățământului superior din Republica Moldova, fenomenul migrației forței de muncă etc. ***Centrul de Analize și Investigații Sociologice, Politologice și Psihologice „CIVIS”*** (director E.Mihailov) și-a orientat activitatea spre monitorizarea reflectă-

rii vieții politice în preajma campaniilor electorale de către instituțiile mass-media, monitorizarea timpului de antenă și a spoturilor publicitare locale, sănătatea reproductivă a femeilor etc. Cercetările realizate de **Institutul de Marketing și Analize Sociologice IMAS INC** (director executiv D.Petruți) prezintă studii de audiență mass-media a posturilor de radio internaționale Radio Europa Liberă, Vocea Americii; mass-media în contextul reformei economice, Etnobarometrul etc.

Aria tematică, domeniile de investigație, structura și dinamica producției sociologice constituie un indicator important pentru identificarea unor caracteristici generale ale sociologiei ca știință. Există o conexiune mutuală între aceste elemente de bază ale sociologiei și mediul în care ele evoluează. Sub acest aspect, mediul în care a evoluat sociologia în Republica Moldova a fost marcat de:

- transformări politice, economice și sociale, care au schimbat natura, orientările și finalitățile societății moldovenești, atât în ansamblu, cât și la nivelul subsistemelor sale componente;

- schimbarea statutului proprietății, direcția industrializării rapide, caracterul nou al muncii în colhozuri, sovhozuri etc.;

- destrămarea Uniunii Sovietice și formarea statelor independente la începutul anului 1990 etc.

Aceste schimbări au conferit o nouă direcție atât economiei, cât și societății în ansamblu, sub impactul proceselor de urbanizare, modernizare a mediului rural, de migrație masivă internă și externă, de transformare a vechilor sisteme de educație, învățământ și cultură.

Cercetările sociologice efectuate evidențiază domenii tematice destul de extinse. Astfel, pot fi identificate preocupările pentru dezvoltarea domeniului rural și cel industrial, probleme-

le educației tineretului și familiei, organizării cât mai productive a muncii etc. Ponderea, extensiunea și gradul de cuprindere a diferitelor domenii tematice de cercetare sunt diferite. Unele au avut prezențe semnificative de durată, altele au apărut numai în anumite perioade. Unele sunt ilustrate de realizări ce merită a fi reținute, altele mai puțin.

Tematica cercetărilor evidențiază anumite probleme studiate în toate perioadele: evoluția demografică a populației; nivelul de instruire și școlarizare; organizarea țăranilor, muncitorilor în asociații, cooperative; activitățile economice pe ramuri; orientările valorice ale tineretului; cultura maselor.

Cu referire la problemele legate de viața religioasă a populației menționăm că acestea au avut un destin aparte. Dacă religia era considerată unul dintre factorii importanți ai coeziunii vieții sociale în perioada interbelică, atunci, o dată cu instaurarea puterii sovietice, aceasta devine unul dintre punctele forte de „luptă”. Ca urmare, se desfășoară o activitate antireligioasă, iar cercetările care aveau drept scop studierea atitudinii populației față de religie denotă că slăbește credința în Dumnezeu și, totodată, crește devotamentul față de partidul comunist.

Datele analitice obiective evidențiază câteva direcții tematice caracteristice anilor 1960-1980 privind: formele de organizare socială, schimbările în structura socială, în modul de organizare a muncii și a timpului liber, nivelul de instruire, urbanizarea, relațiile de producție, problematica statului socialist, organizațiile de masă, propaganda politică și relațiile cu publicul.

Analizând, *sistemul de metode și tehnici de investigație* observăm că inițialmente a predominat metoda monografică (perioada interbelică), ulterior s-a trecut la o abordare materialist-dialectică și istorică, alături de care o răspândire largă a înregistrat-o metoda anchetei sociologice (datorită accesibilității tehnicilor sale specifice și posibilității utilizării lor convergente cu

alte metode de investigație). O utilizare extinsă au cunoscut și metodele socioistorice și statistico-matematice. Cele din urmă au rămas în mare parte la nivelul tehnicilor descriptive, dar au permis o valorificare cognitivă, explicativă, anticipativă și predictivă. Nu au fost neglijate nici metodele observației directe, coparticipative, documentarea și metoda comparației, chiar dacă au fost mai puțin aplicate.

Dacă până la 1990 în cercetările sociologice a predominat ancheta de teren, cercetările avînd un caracter aplicativ și predictiv, apoi după această perioadă specialiștii încearcă să utilizeze și alte metode, axându-și investigațiile pe funcțiile cognitive și explicative.

O evaluare calitativă a producției sociologice din anii 1931-1990 evidențiază câteva caracteristici generale specifice societății moldovenești:

- Republica Moldova nu a dispus de un cadru instituțional propriu de pregătire a specialiștilor în domeniul sociologiei, aceștia au fost pregătiți peste hotarele republicii;
- specialiștii în domeniul științelor sociale au obținut un anumit nivel de profesionalizare în sociologie, contribuind la formarea generațiilor de sociologi și la deschiderea instituțiilor locale de pregătire a specialiștilor în acest domeniu;
- un domeniu de cercetare cu mare pondere în tematica și conținutul lucrărilor de sociologie a fost cel al sociologiei rurale.

3.2. Realizări în evoluția învățământului sociologic

Introducerea sociologiei în calitate de disciplină de studiu în cadrul învățământului românesc a decurs anevoios, fiind realizată abia în anul universitar 1896/1897. Cei care au pus bazele cursului au fost C.Dumitrescu-Iași la București și C.Leonărdescu la Iași. Treptat, sociologia a fost inclusă pe lista

disciplinelor obligatorii la facultățile de filosofie și litere, inițial la Iași și București, ulterior la Cluj (1920), Cernăuți (1921), Oradea (1923). Practic, toate centrele universitare românești, cu excepția Chișinăului, aveau cursuri de sociologie în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Corpul profesoral-didactic care asigura primele cursuri în domeniul sociologiei (Sociologia generală; Sociologia și Etică; Pedagogia socială; Filosofia dreptului și Sociologia; Sociologia juridică; Sociologia și Filosofia dreptului administrativ etc.) avea în componență personalități distincte, ca: D.Gusti, P.Andrei, A.Claudian, M.Ralea, P.Dragomirescu, T.Brăileanu, V.Bărbat, L.Blaga, E.Speranția și alții.

După ce a fost introdusă în învățământul universitar, sociologia a început să fie introdusă și în liceele românești (1918-1944). Un aport remarcabil în acest context îi aparține lui D.Gusti care, împreună cu specialiștii din Ministerul Instrucțiunilor Publice, a pregătit prima programă analitică pentru învățământul secundar (Legea din 1934 și decizia Ministerului Instrucțiunilor Publice din 1936 referitor la statutul sociologiei ca obiect de studiu în învățământul secundar). În același complex de măsuri s-a înscris și elaborarea unor manuale de sociologie și etică pentru clasa a VIII-a corespunzător cerințelor noii programe analitice.

Învățământul sociologic din școli a asigurat nu numai pregătirea teoretică adecvată a elevilor în domeniul respectiv, dar i-a îndrumat și în activități concrete de investigare a condițiilor de existență și de manifestare a unor unități sociale.

Integrarea sociologiei în învățământul universitar românesc se corela cu obiectivele generale urmărite de procesul instructiv-educativ care situa în prim-plan pregătirea tineretului pentru a deveni „ființe sociale”. Observăm, deci, o trăsătură distinctă, fundamentală, a învățământului sociologic românesc:

axarea pe obiective practice și pe realizarea unor funcții concrete. Acest caracter va alimenta perpetuu direcțiile evoluției științei sociologice naționale, conferindu-i un pronunțat caracter practic-aplicativ.

În Basarabia, în perioada aflării ținutului în componența României, situația era însă mai complicată. La Chișinău existau doar două facultăți (Facultatea de Teologie și Facultatea Agrară) care se subordonau de fapt Universității de la Iași. Pe teritoriul provinciei nu se predau cursuri de sociologie și nu se pregăteau specialiști în domeniul respectiv.

Schimbări radicale în domeniul învățământului nu s-au produs nici după formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, chiar dacă pe teritoriul republicii au fost deschise formațiuni de cercetări sociologice.

Introducerea sociologiei în învățământul universitar din Republica Moldova începe la mijlocul anilor '80 prin includerea unor cursuri de sociologie în programele de învățământ pentru pregătirea economiștilor. Comitetul de Stat pentru învățământul public al URSS a propus mai întâi un curs de Sociologie a muncii pentru studenții instituțiilor de învățământ superior care își făceau studiile la specialitatea Economia și Sociologia muncii.

În scopul asigurării procesului de instruire cu materiale didactice necesare, în anul 1991 la editura Universitas este editat manualul *Sociologia muncii*, autori A.A. Dikareva și M.J. Mirskaia (redactor științific V.Șoimari, traducere sumară L.Cojocar). Manualul propus este o primă încercare de a expune într-o formă sistematizată cunoștințele acumulate în domeniul sociologiei muncii. Structura manualului era dictată de realitatea socială. Sociologia muncii constituia unicul curs sociologic din întregul ciclu de discipline predate economiștilor. Din această cauză, autorii prezintă, alături de dezvoltarea com-

plexelor economice de producție în calitate de colectivități sociale, de interacțiunea lucrătorilor în sfera muncii, de particularitățile comportamentului în muncă al diferitelor grupuri sociale, și cunoștințe despre sociologie în ansamblu ca știință ereditară pentru sociologia muncii și alte discipline sociologice.

Manualul e structurat în trei compartimente. Primul compartiment este consacrat bazelor metodologice ale sociologiei muncii. Studiarea unei discipline de învățământ presupune însușirea acelor metode de analiză a realității sociale care sunt utilizate de știința respectivă. Deși aceste metode nu sunt specifice sociologiei muncii, autorii au considerat cunoașterea lor ca fiind importantă, pentru că îi va ajuta pe viitorii specialiști să înțeleagă cum se analizează relațiile de muncă, care sunt factorii ce influențează aceste relații și cum se elaborează concluzii și soluții pentru diferite probleme. În compartimentul doi al manualului se analizează procesele sociale din sfera muncii, modul de reglementare a acestora. Munca este considerată un proces social de bază, un proces valoric-orientativ care se desfășoară la nivelul individului, colectivului de muncă și al economiei naționale. Analiza acestor procese se face cu scopul de a stabili metodele de îmbunătățire a atitudinii lucrătorilor față de muncă, de ridicare a responsabilității, a inițiativei în muncă. Perfecționarea mecanismului de dirijare a proceselor sociale din sfera muncii reprezintă un factor sociologic al dezvoltării producției sociale. Compartimentul trei prezintă planificarea proceselor sociale din sfera muncii, bazele metodico-organizatorice ale planificării sociale. Planificarea socială este un factor important al dezvoltării social-economice care se realizează la nivel societal, regional, ramural etc.

Manualul *Sociologia muncii* este unul dintre primele manuale de sociologie ce au fost editate pe teritoriul republicii. Desigur, astăzi unele idei și concepții propuse în el sunt parțial

depășite, dar ele trebuie analizate în contextul social-istoric în care a fost editat acest manual.

Primii pași în scopul pregătirii specialiștilor în domeniul sociologiei la nivel universitar sunt realizați în 1990, o dată cu înmatricularea primei grupe de studenți la specialitatea Sociologie cu durata studiilor de 5 ani, în cadrul Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova. Acest eveniment a circumstanțiat editarea manualului *Studiu de sociologie* de V.Guțu (editura Cartea Moldovenească, 1991). Manualul a fost preconizat pentru instituțiile de învățământ superior, fiind aprobat de Ministerul Științei și Învățământului din Republica Moldova.

Autorul menționează creșterea importanței rolului sociologiei la etapa respectivă. Cercetarea sociologică apare ca un mijloc de obținere a informației sociale, a opiniei publice care devine un factor activ al participării la viața socială. În acest scop, susține autorul, sunt introduse cursuri de sociologie în instituțiile de învățământ, se deschid facultăți de sociologie. Realizarea măsurilor pentru ridicarea rolului sociologiei în rezolvarea problemelor cardinale ale societății se complică, în viziunea autorului, din cauza lipsei de manuale și materiale necesare.

În manual se examinează temele de bază ale unui curs de sociologie care începe de la cunoașterea generală și finalizând cu analiza nemijlocită a practicii cercetărilor sociologice. Sunt expuse probleme, precum: obiectul de studiu al sociologiei, funcțiile științei sociologice și raportul sociologiei cu alte științe sociale; direcțiile cercetărilor științifice în perioada respectivă; principiile elaborării programelor de cercetare sociologică; metodică și tehnica culegerii informației sociologice primare; prelucrarea informației sociologice; aplicarea rezultatelor cercetărilor sociologice în practică. Manualul are unele lacune în ceea ce privește teoria sociologică care este aproape complet

neglijată, în același timp relația dintre sociologie și ideologie fiind prezentată în el la cel mai înalt nivel. Totuși, valoarea lucrării trebuie apreciată în conformitate cu timpul în care a apărut. La începutul anilor '90 nu existau manuale în domeniul sociologiei și editarea unui manual la capitolul respectiv a însemnat un moment pozitiv pentru învățământul sociologic.

O dată cu formarea Academiei de Studii Economice (1991), prima grupă de studenți înmatriculați la specialitatea Sociologie în cadrul Universității de Stat din Moldova a fost transferată la instituția dată. Cursurile de sociologie la grupa de Sociologie aplicată din cadrul Catedrei Management Social a Academiei de Studii Economice au fost ținute preponderent de O.Bădina, doctor în sociologie din România. Studenții au fost inițiați în studiul sociologiei generale, al metodelor și tehnicilor de investigare sociologică, în disciplinele sociologice de ramură.

O.Bădina, pe lângă activitatea instructiv-didactică desfășurată în cadrul Academiei de Științe Economice, a contribuit la deschiderea Institutului Național de Sociologie pe lângă Guvernul Republicii Moldova, demonstrând necesitatea cercetărilor sociologice în dezvoltarea social-economică a statului.

În 1993, O.Bădina a editat, în scopul pregătirii specialiștilor, manualul *Introducere în sociologie*, Partea I (în 2 volume). Intenția autorului a fost de a pune la dispoziția primei generații de sociologi care erau pregătiți la Chișinău instrumentele de lucru care să ajute la formarea temeinică a specialistului capabil să lucreze în noile condiții, în care concurența își va spune cuvântul. O.Bădina preconiza să publice patru părți: Partea I consacrată istoriei sociologiei; Partea II referitor la domeniul sociologiei (sociologia generală și sociologia de ramură); Partea III dedicată metodelor și tehnicilor de investigație sociologică; Partea IV urma să prezinte elemente de istorie a sociologiei românești. Din cauza unor probleme financiare a fost pu-

blicată doar Partea I a manualului, în care sunt analizate izvoarele sociologiei, începând cu gândirea socială în antichitate (orientală, greacă, romană), continuând cu doctrina și esența creștinismului, concepțiile sociale în perioada Renașterii (N.Machiavelli, T.Morus, T.Campanella), inclusiv concepțiile sociale în epoca modernă (Montesquieu, J-J.Rousseau, Th.Hobbes, J.Locke) și ideile sociologice ale socialiștilor utopiști (Saint-Simon, Ch.Fourier, R.Owen).

Volumul al doilea prezintă fondatorii sociologiei de la A.Comte până la sfârșitul secolului al XIX-lea prin următoarele curente: pozitivismul sociologic, organicismul și evoluționismul (H.Spencer, L.H. Morgan), sociologia marxistă, determinismul biologic prin direcțiile sale (teoriile asupra rasei: A.Gobineau, H.S.Chamberlain; teoriile biologice ale eredității: F.Galton; teoriile selecției: O.Ammon, V. de Lapouge).

În conformitate cu necesitățile societății, în septembrie 1994 la Universitatea de Stat din Moldova, în cadrul Facultății de Filosofie și Psihologie, a început regulat înmatricularea la specialitatea *Sociologie*. Spre regret, până în 1996, din cauza lipsei de specialiști în domeniul respectiv, se studia preponderent filosofia. Cursurile cu profil sociologic predate între anii 1994-1996 erau: *Sociologia generală* și *Metode și tehnici de cercetare sociologică*.

Prin hotărârea Senatului Universității din 28 mai 1996, în cadrul Facultății de Filosofie și Psihologie a fost deschisă Catedra Sociologie și Istoria Filosofiei, șef catedră fiind numită M.Bulgaru, doctor habilitat, profesor universitar. În anul 1998 în cadrul acestei catedre este înființată specialitatea *Asistență Socială*, teoria și practica căreia au fost dezvoltate, după cum e știut, în baza celor mai importante paradigme sociologice și psihologice. Din 22 februarie 2000 fosta Catedră Sociologie și Istoria Filosofiei este reorganizată în Catedra Sociologie și

Asistență Socială, cele două specialități dezvoltându-se în ambianța lor firească și completându-se reciproc.

Prin înființarea primei Catedre de Sociologie în Republica Moldova s-a urmărit scopul major de a pregăti specialiști în domeniul sociologiei în conformitate cu standardele internaționale, specialiști care să știe să monitorizeze problemele societății noastre. Mai mult decât atât, nu numai să explice și să interpreteze fenomenele care au avut loc, dar și să prognozeze evoluția acestora și să poată recomanda strategii raționale de dezvoltare.

În anul 2001 Facultatea de Filosofie și Psihologie, în cadrul căreia a fost deschisă Catedra Sociologie, este redenumită Facultatea de Filosofie, Psihologie, Sociologie, iar în luna decembrie a aceluiași an este reorganizată în Facultatea de Asistență Socială, Sociologie și Filosofie, având-o ca decan pe M.Bulgaru. Transformările din cadrul facultății s-au efectuat concomitent cu lărgirea procesului de conștientizare a importanței pregătirii specialiștilor în domeniul sociologiei atât de necesari societății noastre, în special la etapa actuală.

Prin Hotărârea Consiliului Național de Evaluare Academică și Acreditare nr.3/1 din 14 decembrie 2000 a fost acreditată specialitatea *Sociologie*, iar prin Hotărârea nr. 419 din 15 septembrie 2005, a fost acreditată și specialitatea *Asistență Socială* din cadrul USM.

Specialitatea *Sociologie* au absolvit-o deja șapte promoții de studenți (1994-1999, 1995-2000, 1996-2001, 1997-2002, 1998-2003, 1999-2004, 2000-2005) în total 128 de persoane. Absolvenții specialității *Sociologie* obțin titlul „Licențiat în Sociologie” și calificarea „Sociolog. Profesor de sociologie”.

Specialitatea *Asistență Socială* au absolvit-o patru promoții (1998-2002, 1999-2003, 2000-2004, 2001-2005), în total

123 de specialiști în domeniul asistenței sociale. Absolvenții specialității *Asistență Socială* obțin titlul „Licențiat în asistență socială” și calificarea „Asistent social”.

În prezent (2005), la facultate își fac studiile 1200 de studenți, dintre care 995 studenți la specialitatea *Asistența Socială** (600 la secția cu frecvența la zi și 395 la secția cu frecvență redusă); 140 studenți la specialitatea *Sociologie*, 41 studenți la specialitatea *Filosofie* și 10 studenți la specialitatea *Filosofie și Sociologie* (secția cu frecvență redusă), 26 studenți la specialitatea *Antropologie*.

Specializările se efectuează cu studiul aprofundat al unei limbi moderne (limba engleză, limba franceză sau limba italiană). Catedra realizează, de asemenea, pregătirea specialiștilor în sociologie și asistență socială prin masterat, urmărind să aprofundeze cunoștințele absolvenților, în special în domeniul cercetării sociologice, politicilor sociale europene, dezvoltării comunitare, managementului serviciilor sociale.

Printr-o decizie a Comisiei Superioare de Atestare a Republicii Moldova, în 2002 la Catedra Sociologie și Asistență Socială din cadrul Universității de Stat din Moldova a fost inițiată pregătirea cadrelor de înaltă calificare prin doctorat la specialitatea 22.00.04 – structura socială, instituții și procese sociale. Au absolvit doctorantura și au susținut tezele de doctor în sociologie M.Dilion și D.Cheianu, conferențieri la aceeași catedră. Actualmente își fac studiile prin doctoratură la această specialitate 12 persoane (M.Buciuceanu, V.Pistrinciu, A.Oceretnâi, M.Nicolăescu, E.Trubițcoi, E.Sănduță, N.Cojocar, A.Rudi, A.Pancu, N.Chistruga, D.Popa și I.Sinchevici).

---

* Specialiști în domeniul asistenței sociale sunt pregătiți de asemenea la Universitatea Pedagogică de Stat „A.Russo” din Bălți, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău și la Universitatea „B.P.Hașdeu” din Cahul.

O parte din absolvenții specialităților de sociologie și asistență socială își continuă studiile la masterat și doctorat atât în țară, cât și peste hotarele ei. Ceilalți se angajează în câmpul muncii în cele mai diverse instituții din cadrul Ministerului Educației, Tineretului și Sportului, Ministerului Sănătății și Protecției Sociale, Ministerului Afacerilor Interne, în centrele de cercetări sociologice (Serviciul Independent de Sociologie și Informații „OPINIA”, Centrul de cercetări sociologice CBS-Axa, Centrul de Analize și Investigații Sociologice, Politologice și Psihologice „CIVIS”, Institutul de Marketing și Analize Sociologice IMAS Inc etc.), la Biroul Național de Statistică, Casa Națională de Asigurări Sociale, Direcția Municipală pentru Protecția Drepturilor Copilului, Direcțiile raionale de asistență socială, Oficiile Teritoriale ale Forței de Muncă, Centrele de Plasament, în organizațiile neguvernamentale (Centrul comunitar pentru copii și tineret; Centrul național de prevenire a abuzului față de copii etc.), organizațiile internaționale („Every Child”, „Salvați Copiii”, CARITAS, Ai.Bi., etc.).

Catedra dispune în prezent de un personal didactic înalt calificat: M.Bulgaru, decan al facultății, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar; S.Milicenco, șef catedră, doctor în sociologie, conferențiar universitar; L.Dergaciov, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar; V.Blajco, doctor habilitat în sociologie; T.Spătaru, doctor habilitat în sociologie, conferențiar universitar; V.Onicov, doctor în filosofie, conferențiar universitar; M.Dilion, doctor în sociologie, conferențiar universitar; D.Cheianu, doctor în sociologie, conferențiar universitar; L.Sârbu, lector etc.

O dată cu formarea Catedrei Sociologie și Asistență Socială au fost revăzute și planurile de învățământ, programele la specialitățile respective. La elaborarea lor a fost luată în considerare experiența avansată a Universităților din București,

Cluj-Napoca, Iași, Timișoara (România), Norwich (Marea Britanie), Lund, Stockholm (Suedia), a Institutului European de Asistență Socială din Berlin, a Universității de Științe Aplicative din Merseburg (Germania). Planurile de studii au fost elaborate la ambele specialități în conformitate cu standardele naționale și internaționale de pregătire a specialiștilor, cu exigențele Procesului de la Bologna.

Direcțiile majore în studierea disciplinelor sociologice sunt: **teoria sociologică** (Sociologie generală, Istoria sociologiei universale, Istoria gândirii sociologice naționale, Paradigme sociologice contemporane, Politici sociale, Stratificare și mobilitate socială etc.), **metodologia cercetării sociologice** (Metodologia cercetării sociale, Metode și tehnici de cercetare sociologică, Statistică socială și economică, Metode calitative de cercetare etc.) și **sociologiile de ramură** (Sociologia științei, Sociologia opiniei publice, Sociologia relațiilor etnice, Sociologia devianței, Sociologia familiei, Sociologia juridică, Sociologia culturii, Sociologia personalității, Sociologia comunicării, Sociologia politică, Sociologia religiei, Sociologia tineretului, Sociologia educației, Sociologia timpului liber, Sociologia populației, Sociologia organizațională și a conducerii, Sociologia rural-urbană etc.).

Pregătirea asistenților sociali este axată, de asemenea, pe câteva domenii esențiale: *teoria asistenței sociale, metode și tehnici în asistența socială, asistența socială individualizată, administrarea justiției în comunitate, politici sociale* etc.

La ambele specialități planurile de învățământ prevăd ca studenții, începând cu anul II de studii, să desfășoare, concomitent cu procesul de însușire, și activități practice de cercetare. Obiectivele practicii urmăresc atât scopuri didactice, cât și științifice. Prin conținutul, organizarea și desfășurarea sa, practica este menită să sprijine studenții în aprofundarea și asimilarea

temeinică a cunoștințelor teoretice obținute la diferite discipline, dar și să contribuie la formarea competențelor și abilităților necesare utilizării acestor cunoștințe în munca de cercetare științifică, în activitatea de soluționare a diverselor probleme sociale pe care ei urmează să o desfășoare după absolvirea Universității. Un exemplu elocvent în acest sens îl prezintă studiul sociologic *Copiii străzii în orașul Chișinău* (Chișinău, 2000), realizat în baza cercetării sociologice de către profesorii de la catedră M.Bulgaru, O.Bulgaru, Z.Chitoroagă, M.Dilion, D.Cheianu împreună cu studenții. Cercetarea a fost efectuată cu suportul Reprezentanței UNICEF în Moldova, având în calitate de obiective principale: studierea și evaluarea fenomenului „copiii străzii” în orașul Chișinău; determinarea dimensiunilor fenomenului sub aspect statistic și sociopsihologic; sensibilizarea opiniei publice la situația copiilor străzii; crearea unei surse de informare pentru elaborarea politicilor sociale eficiente în vederea protecției copilului. Studiul prezintă abordarea științifică a fenomenului dat din mai multe perspective: conceptual, metodologic, comprehensiv-explicativ, incluzând și analiza legislației în vigoare referitoare la fenomenul în cauză, evaluarea unor servicii sociale acordate copiilor și familiei, reflectarea problematicei date în mass-media.

Instituțiile pentru desfășurarea practicii sunt selectate în corespundere cu specificul pregătirii studenților în domeniul sociologiei și asistenței sociale. Actualmente prinre acestea sunt: Academia de Științe a Moldovei, Biroul Național de Statistică, Centrele de cercetări sociologice, Direcția Municipală pentru Protecția Drepturilor Copilului, Centrul Temporar de Plasament de pe lângă MAI, Inspectoratul de minori și moravuri de pe lângă Comisariatul General de Poliție, Casa Națională de Asigurări Sociale, Ministerul Sănătății și Protecției Sociale, Departamentul Migrații și Relații Interetnice, Oficiile Teri-

toriale ale Forței de Muncă. De asemenea, studenții efectuează practica și în cadrul *ONG-urilor*: Centrul de Informare și Documentare privind Drepturile Copilului din Republica Moldova, Centrul comunitar pentru copii și tineret, Centrul național de prevenire a abuzului față de copii, Asociația „Motivation”, Organizația Medico-Socială „Angelus-Moldova”, Organizația Filantropică „Oameni generoși”, Centrul de Plasament pentru Copii în Situație de Risc „ASCLEPIO” (s.Varnița); ONG „Generația mea” (s. Grătiești), ONG „MILENIUM”, organizațiile internaționale „Every Child”, „Salvați Copiii”.

Procesul de reformare a învățământului, orientat spre constituirea unui Spațiu European comun în Învățământul Superior, spre recunoașterea și echivalarea studiilor este de neconceput fără cooperarea și colaborarea cu instituțiile de profil naționale și internaționale. Pe parcursul anilor, Catedra Sociologie și Asistență Socială din cadrul USM și-a consolidat relațiile de colaborare cu Academia de Științe a Moldovei, Universitatea Pedagogică de Stat „A.Russo” din Bălți, Universitatea Pedagogică de Stat „I.Creangă”, Universitatea „B.P.Hasdeu” din Cahul. Printre instituțiile de peste hotare cu care se întrețin relații fructuoase de colaborare pot fi numite: Universitatea din București (Facultatea de Sociologie și Asistență Socială), Universitatea din Cluj-Napoca (Catedrele Sociologie și Asistență Socială), Universitatea de Vest din Timișoara (Catedrele Asistență Socială și Sociologie), Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași (Catedrele Asistență Socială și Sociologie), Institutul de Sociologie al Academiei Române, Institutul Calității Vieții al Academiei Române, Departamentele de Sociologie și de Asistență Socială de la Universitățile din Lund, Linkoping, Stockholm (Suedia), Departamentul Asistență Socială de la Universitatea de Est din Norwich (Marea Britanie), Institutul European de

Asistență Socială (Berlin), Universitatea de Științe Aplicative din Merseburg (Germania) și altele.

Colectivul Catedrei Sociologie și Asistență Socială, în scopul pregătirii specialiștilor, este permanent preocupat de consolidarea bazei didactice prin elaborarea textelor de lecții, publicarea articolelor științifice, monografiilor, manualelor, suporturilor de curs etc.

Activitatea științifică a catedrei se desfășoară în baza a două teme principale: *Probleme fundamentale ale sociologiei* (direcțiile principale de cercetare: sisteme, teorii, curente în istoria gândirii sociologice universale și naționale; metodologia cercetărilor sociale; aspecte ale tabloului demografic în sud-estul Europei; fundamente teoretice și sociale ale problemei genurilor), *Probleme de asistență socială* (direcțiile principale de cercetare: din istoria asistenței sociale în Moldova; politici sociale europene; asistența socială a familiei și copilului; indicatori sociali ai calității vieții).

Eforturile corpului profesoral-didactic sunt direcționate spre cercetarea problemelor sociale cu care se confruntă populația din Republica Moldova la etapa actuală, precum: sărăcia și strategiile de estimare a ei, tendințele de modificare a structurii sociale, manifestările crizei ecologice, particularitățile de dezvoltare a relațiilor interetnice, delincvența juvenilă etc. și spre elaborarea unor metode de soluționare a acestora. Cu referire la problemele de asistență socială, activitatea de cercetare științifică a catedrei este orientată spre studierea metodelor și tehnicilor de lucru cu persoanele aflate în dificultate, investigarea familiilor aflate în situație de risc, cercetarea programelor de plasament familial din Republica Moldova, elaborarea propunerilor pentru perfecționarea sistemului de protecție socială etc.

Publicațiile științifice ale membrilor catedrei ieșite de sub tipar între anii 1996-2005 sunt în număr de peste 270 (articole, monografii, manuale, note de curs, programe etc.) cu un volum total de circa 376 coli de autor. În cadrul acestora se înscriu: *Concepte fundamentale ale asistenței sociale*, autori M.Bulgaru, M.Dilion; *Conștiința colectivă și patologia socială*, autor O.Isac; *Metode și tehnici în asistența socială*, coordonator M.Bulgaru; *Социологическое исследование. Организация и проведение*, autor O.Isac; *Gândirea iluministă în Moldova: opinii și realități*, autor M.Bulgaru; *Aspecte teoretice și practice ale asistenței sociale*, coordonator M.Bulgaru; *Sociologie* (în 2 volume), coordonator M.Bulgaru; *Asistența socială și justiția juvenilă: modalități de integrare și cooperare*, coordonator M.Bulgaru; *Asistența socială a persoanelor refugiate*, coordonator M.Bulgaru, *Probleme de integrare socială a persoanelor refugiate*, coordonator M.Bulgaru etc. Lucrările enumerate reprezintă studii complexe ce-și propun ca finalitate pregătirea specialiștilor în domeniul sociologiei și asistenței sociale.

Astfel, manualul *Sociologie* cuprinde două volume în care sunt generalizate experiența profesoral-didactică a autorilor, datele empirice privind transformările sociale din ultimii ani, precum și un bogat material teoretic expus în multiple monografii din țară și de peste hotare. În cele două volume ale manualului, **Sociologia** este reprezentată ca o disciplină științifică pluristructurată, din care au fost desprinse următoarele niveluri distincte: 1) sociologia ca *teorie generală a socialului*, cuprinzând denumiri diferite, precum: teoria sistemului social, teoria acțiunii sociale, teoria organizării sociale etc.; 2) sociologia ca *teorii ale diferitelor componente, subsisteme ale societății globale*, întruchipate în *sociologiile de ramură*: sociologia politică, a familiei, a vieții spirituale, a delincvenței, urban-rurală etc.

În primul volum sunt elucidate sociologia ca știință a universului social; viața socială și structura socială prin prisma faptelor, proceselor și relațiilor sociale; comportamentul social, inițiind cititorii în problematica științei sociologice, familiarizându-i cu aparatul conceptual al acesteia, informându-i despre locul sociologiei în sistemul științelor socioumanistice și relațiile ei cu alte științe sociale. În cel de-al doilea volum sunt prezentate diferite domenii ale realității sociale din perspectiva sociologiilor particulare: *sociologia vieții spirituale*, care cuprinde aspecte din sociologia personalității, sociologia culturii și sociologia opiniei publice, *sociologia familiei și educației*, în care sunt analizate instituția familiei, teoriile educației și procesul de socializare; *politica socială* ca domeniu de cercetare al sociologiei; *sociologia urban-rurală* ce înglobează problemele comunităților umane teritoriale.

În baza celor menționate putem conchide că manualul are scopul de a oferi cititorilor informații generale despre problemele esențiale ale sociologiei. În manual sunt prezentate sumar principalele teme incluse în programa cursului de Sociologie generală, prin intermediul cărora sunt dezvăluite variate modalități de explorare a lumii sociale.

Prin conținutul și stilul expunerii problemelor, colectivul de autori încearcă să elucideze faptul că Sociologia, ca disciplină universitară și domeniu științific teoretico-aplicativ, obține în Republica Moldova din ce în ce mai mult un statut independent de restricțiile ideologice și relațiile de conjunctură, detașându-se de adevărurile dogmatizate și aprecierile categorice. Autorii s-au străduit să reflecte nu doar rolul și importanța teoriei sociologice, dar să expună amplu și un bogat material factologic.

Destinația acestui manual este de a forma la studenți o gândire analitică, capacitatea de a pătrunde de sine stătător în

esența întrebărilor, de a aplica cunoștințele sociologice în cele mai diverse domenii: industrie, agricultură, ocrotirea sănătății, cultură, activitate politică, învățământ etc.

Cartea *Социологическое исследование. Организация и проведение* abordează preponderent metodologia cercetării sociologice, etapele principale de organizare și efectuare a cercetării sociologice: eșantionarea în cercetarea socială, analiza și operaționalizarea conceptelor, cuantificarea și măsurarea în sociologie, utilizarea rezultatelor cercetării. Intenția autorului a fost de a elabora un text ce ar veni în ajutor celor care doresc să efectueze o cercetare sociologică, fapt ce a contribuit la schițarea diferitelor modalități de realizare cu referire la unele cercetări efectuate pe teritoriul republicii. Nu în ultimul rând este prezentat Codul deontologic al sociologului, regulile și normele etice de care trebuie să se conducă cei care își propun ca scop studierea realității sociale.

Studiul *Conștiința colectivă și patologia socială* prezintă elaborările teoretice ale clasicului științei sociologice franceze și mondiale Em.Durkheim. Se demonstrează că ideile conceptuale propuse de Durkheim nu și-au pierdut actualitatea; dimpotrivă, capătă noi dimensiuni evolutive în condițiile reformării social-economice a societății contemporane. Autorul analizează esența faptelor sociale și influența lor asupra comportamentului individului în societate, principiile metodologice de observare și interpretare a realității sociale, factorii integrării sociale și cei ai controlului relațiilor sociale conform concepției durkheimiene. Momentul esențial al lucrării constă în analiza comparativă a legităților evidențiate de sociologul francez cu tendințele din realitatea actuală.

În domeniul asistenței sociale au fost publicate mai multe lucrări importante dintre care menționăm:

Concepte fundamentale ale asistenței sociale – informează studenții și specialiștii în domeniu cu funcțiile și caracteristicile asistenței sociale, cu specificul profesiei de asistent social, relațiile dintre asistentul social și clientul/beneficiarul serviciilor de asistență socială, sistemul de valori proprii asistenței sociale, teoriile specifice aplicate în practica asistenței sociale, elementele de metodologie a asistenței sociale (ancheta socială, diagnoza socială etc.).

Scopul manualului constă în familiarizarea viitorilor specialiști cu baza teoretică necesară pentru profesia de asistent social, cu problemele concrete de asistență socială, fiind propuse unele exemple și modalități de acțiune și intervenție în viața individului, a grupurilor, a întregii comunități; în același rând, este specificat sistemul de valori, principii și norme morale cerute de Codul deontologic al asistentului social.

Metode și tehnici în asistența socială – prezintă publicului interesat aspectele teoretico-metodologice ale asistenței sociale, metodologia de elaborare a proiectului de investigare și intervenție socială; modalități de investigare și intervenție în asistența socială individualizată; metode și tehnici de lucru cu persoanele implicate în procedura adopției; metode și tehnici de cercetare și prevenire a fenomenului delincvenței, aspecte privind asistența socială a șomerilor etc.

Autorii manualului au urmărit scopul de a ajuta studenții și practicienii să aplice teoria asistenței sociale în activitatea lor practică. În asistența socială, după cum se menționează în manual, mai mult decât în alte domenii, teoria trebuie să se afle într-un permanent contact cu practica, să fie sub controlul acesteia; chiar și cea mai bună teorie în acest gen de activitate umană nu poate înlocui „înțelepciunea practicii”. Un bun asistent social trebuie să cunoască diverse metode și tehnici de lucru cu persoana, familia, grupul, comunitatea pentru a le putea selecta

pe cele mai adecvate. Acest lucru îi va reuși numai în cazul în care alegerea metodelor se va face în strictă conformitate cu nevoile beneficiarului și numai dacă persoana asistată nu va fi impusă să se adapteze metodei. Munca de asistență socială necesită rigoarea cercetătorului-practician care poate activa potrivit unei logici adecvate, dar implicând și sufletul, rațiunea, pentru a îmbina reușit teoria cu practica.

Aspecte teoretice și practice ale asistenței sociale (manual) – prezintă dimensiunile conceptuale ale asistenței sociale și statutul științific al acestei discipline, obiectivele și rolul politicilor sociale, structura sistemului de politici sociale și tipologia politicilor sociale, inclusiv aspecte privind politicile sociale în domeniul populației și familiei în Republica Moldova. Sunt analizate un șir de fenomene sociale (sărăcia, violența domestică, narcomania) cu care se confruntă astăzi societatea moldovenească și care au condus la marginalizarea unor segmente importante ale populației, modalitățile de lucru ale asistentului social în domeniul dezvoltării comunitare, administrării justiției în comunitate, plasamentului familial etc. Autorii propun modele de planificare și organizare a lucrului comunitar, de consiliere corecțională și utilizare a acesteia în sistemul de probațiune, măsuri de prevenire a consumului de droguri și de acordare a asistenței psihosociale persoanelor dependente de drog, metode de intervenție psihosocială în cazurile de maltratare a femeii, copilului etc.

Asistența socială a persoanelor refugiate și Probleme de integrare socială a persoanelor refugiate – oferă cititorilor informații despre un domeniu nou de activitate pentru asistenții sociali, generat de extinderea fenomenului refugiaților cu care Republica Moldova se confruntă începând cu anii '90 ai secolului al XX-lea. Temele principale abordate în cele două lucrări țin de funcțiile și nivelurile de intervenție în asistența socială a

persoanelor refugiate, diagnosticul și terapiile specifice pentru această categorie de persoane vulnerabile, sistemul de valori și norme, aspectele socioculturale și de mediere a muncii pentru integrarea lor cu succes în societatea moldovenească.

În afară de Universitatea de Stat din Moldova, cursuri de sociologie se susțin și în cadrul Academiei de Studii Economice, prevăzute în planul Catedrei Management Social: Sociologie generală, Metode și tehnici în cercetarea sociologică, Sociologia muncii, Sociologia urbană și regională etc.

Și Universitatea Cooperatist-Comercială a considerat benefică introducerea în programul de studii, începând cu anul 1993, a unui curs obligatoriu de Sociologie generală. În calitate de curs opțional la această instituție este propus cursul Sociologia și psihologia muncii.

În același timp, s-au produs unele schimbări și în programul curricular de studii în licee. Planul de învățământ liceal pentru clasele a X-a – a XII-a conține compartimentul *Obiecte la alegere* (limba latină, logica, literatura universală, psihologia, sociologia, etnografia, istoria religiilor etc). Este adevărat, că acest caracter opțional al respectivelor obiecte le determină situația. Practic, la ora actuală, în licee nu se predă Sociologia.

În concluzie menționăm că transformările care au avut loc la mijlocul anilor '90, marcate de deschiderea specialității *Sociologie*, pregătirea studenților și doctoranzilor la această specialitate în instituțiile de învățământ superior din republică, desfășurarea multiplelor cercetări sociologice constituie pași importanți în formarea specialiștilor sociologi. Este necesar, însă, ca aceste începuturi în dezvoltarea științei și învățământului sociologic să devină priorități permanente ale politicii de pregătire a cadrelor din Republica Moldova.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Apolzan L. *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român 1925-1945*. - București: Editura Institutului Social Român, 1945.
2. *Asistența socială – activitate de mediere în societate*. - Chișinău, 1999.
3. *Asistența socială în context european*. - Chișinău, 2002.
4. *Asistența socială în perioada de tranziție: probleme și modalități de soluționare*. - Chișinău, 2000.
5. Bădescu I. *Istoria sociologiei*. - Galați: Porto-Franco, 1994.
6. Bădescu I. *Sociologia eminesciană*. - Galați, 1994.
7. Bădescu I., Dungaciu D., Baltasiu R. *Istoria sociologiei. Teorii contemporane*. - București, 1996.
8. Bădina O. *Cercetarea sociologică concretă. Tradiții românești*. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1966.
9. Bădina O. *Cornova. Un sat de mazili*. - București: Editura Economică, 1997.
10. *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*. Tomul II, 1938. - Chișinău, 1939.
11. *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*. Tomul I, 1937. - Chișinău, 1938.
12. Bulgaru M. (coordonator). *Asistența socială a persoanelor refugiate*. - Chișinău, 2005.
13. Bulgaru M. (coordonator). *Asistența socială și justiția juvenilă: modalități de integrare și cooperare*. - Chișinău, 2005.
14. Bulgaru M. (coordonator). *Aspecte teoretice și practice ale asistenței sociale*. - Chișinău, 2003.
15. Bulgaru M. (coordonator). *Copiii străzii în orașul Chișinău*. - Chișinău, 2000.

16. Bulgaru M. (coordonator). *Metode și tehnici în asistența socială*. - Chișinău, 2002.
17. Bulgaru M. (coordonator). *Probleme de integrare socială a persoanelor refugiate*. - Chișinău, 2005.
18. Bulgaru M. (coordonator). *Sociologie* (manual în 2 volume). - Chișinău, 2003.
19. Bulgaru M. *Gândirea iluministă în Moldova. Opinii și realități*. - Chișinău: USM, 2001.
20. Bulgaru M., Bulgaru O., Barbarasa A. *Studentul USM: probleme și perspective de soluționare*. - Chișinău, 2002.
21. Bulgaru M., Dilion M. *Concepte fundamentale ale asistenței sociale*. - Chișinău, 2000.
22. Buzărnescu Ș. *Istoria doctrinelor sociologice*. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1995.
23. Chelcea S., Mărginean I., Cauc I. *Cercetarea sociologică. Metode și tehnici*. - Deva, 1998.
24. Costea Șt. (coordonator). *Sociologi români*. - București, 2001.
25. *D.Gusti și Școala Sociologică de la București*. - București: Editura Institutului Social Român, 1937.
26. Danii T. *Republica Moldova în spațiul tranziției și costul social al reformelor: analiză și evaluare sociologică a calității vieții populației*. - Chișinău, 2004.
27. Dikareva A.A., Mirskaia M.J., *Sociologia muncii*. - Chișinău: Universitas, 1991.
28. *Filosofia, Sociologia, Politica și tânăra generație*. - Chișinău, 2003
29. Golopenția A. (coordonator). *60 sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938*. - București, 1941.
30. Gusti D. *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii* (în 2 volume). - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1940.
31. Gusti D. *Opere* (în șase volume). - București: Editura Academiei de Științe a României, 1968-1977.
32. Gusti D. *Șociologia națiunii și a războiului*. - București: Floare Albatră, 1995.
33. Guțu V. *Studiu de sociologie*. - Chișinău, 1991.

34. Herseni T. *Îndrumări pentru monografiile sociologice*. - București: Editura Institutului Social Român, 1940.
35. Herseni T. *Problema sociologiei*. - București: Editura Institutului Social Român, 1934.
36. Herseni T. *Sociologie*. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
37. Herseni T. *Teoria monografiei sociologice*. - București: Editura Institutului Social Român, 1934.
38. Larionescu M. *Sociologia românească*. Vol. I. - București: Editura Academiei de Științe a României, 1995.
39. Malschi B. *Viața moldovenilor de la Nistru (studiu sociologic al unui sat nistrean: Olănești)*. - Cetatea Albă: Tipografia prefecturii județului Cetatea Albă, 1939.
40. Moser C.A. *Metodele de anchetă în investigarea fenomenelor sociale*. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1967.
41. Păunescu E. *D.Gusti și cooperarea intelectuală internațională*. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
42. Rațiu A., *Românii de la est de Bug*. - București: Editura Fundației Culturale Române, 1994.
43. *Probleme sociale ale reformării societății: speranțe, realizări, perspective*. - Chișinău, 1998.
44. *Realitatea socială: procese de transformare și interacțiune în societate*. - Chișinău, 1996.
45. *Restituiri. Golopenția A.* - București: Ararat, 1995.
46. *Satul românesc contemporan* (coordonatori: Fulea M., Florian V., Sârbu A.). - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1996.
47. *Sociologia militans, I. Obiectul sociologiei*. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1967.
48. *Sociologia militans, II. Metode și tehnici sociologice*. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1969.
49. *Sociologia militans, III – IV. Școala Sociologică de la București*. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1971.
50. Stahl H.H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a "monografiilor sociologice"*. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

51. Stahl H.H. *Teoria și practica investigațiilor sociale*. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1974.
52. *Școala sociologică de la București. Tradiții și actualitate*. - București: Metropol, 1996.
53. Ștefănuță P.V. *Folclor și tradiții populare* (în 2 volume). - Chișinău, 1991.
54. *Tineretul la răscruce de milenii: realități și perspective*. - Chișinău, 2000.
55. *Tineretul republicii în perioada de tranziție la economia de piață: probleme și soluții*. - Chișinău, 1993.
56. Țîrdea T. *Filosofie socială și sociocognitologie*. - Chișinău, 2001.
57. Ungureanu I. *Idealuri sociale și realități naționale. Seriile constitutive ale sociologiei românești*. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
58. *Агропромышленный комплекс республики: анализ и планирование народнохозяйственных результатов*. - Кишинев: ШТИИНЦА, 1981.
59. Арон Р. *Этапы развития социологической мысли*. - Москва, 1993
60. Бабий А.И., Ермуратский В.Н. *Расцвет культуры молдавского села. На материалах села Копанка Тираспольского района*. - Кишинев: ШТИИНЦА, 1962.
61. Блажко В.А. *Молодежь Молдовы: особенности социализации в современном обществе*. - Кишинэу, 2003.
62. Блановский А.Н., Епифанов К.В., Зозуля Н.П. *Совершенствование управления производством и социальные изменения на селе*. - Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1977.
63. Бологов В.И., Гуцу В.Г. *Социология времени*. - Кишинев, 1993.
64. Бологов В.И., Гуцу В.Г., *Социология культурного уровня жизни: теория, методы и опыт социологического исследования*. - Кишинев: 1991.
65. Василеску Г.Я. *Эстетический портрет молодежи*. - Кишнев, 1988.
66. Гофман А.Б. *Семь лекций по истории социологии*. - Москва: Мысль, 1995.

67. Дмитренко С.М. *Производственная адаптация сельского мигранта*. - Кишинев: ШТИИНЦА, 1981.
68. Дмитренко С.М. *Человек на рынке труда: социальные проблемы занятости и безработицы*. - Кишинэу, 1999.
69. Завтур К.А., Корбу В.М. *Интеллектуалитатя сатулуй молдовенеск контемпоран*. - Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1978.
70. Загородная Е.М., *Демографические процессы в Молдавской ССР*. - Кишинев: ШТИИНЦА, 1971.
71. *История социологии* (Под редакцией Елуского А.Н. и др.). - Минск, 1997.
72. Калкей Г.А. *Тимпул либер ал оаменилор мунчий де ла сате*. - Кишинэу, 1987.
73. *Методические указания и макет плана социального развития трудового коллектива*. - Кишинев: Тимпул, 1976.
74. *Молодая смена: социальные аспекты школьной реформы*. - Кишинев, 1989.
75. *План социального развития промышленного предприятия на 1976-1980 гг.* - Кишинев: ШТИИНЦА, 1977.
76. Победа Н.А. *Духовные потребности и реальное поведение*. - Кишинев, 1990.
77. Победа Н.А. *Преодоление социально-культурных различий*. - Кишинев: ШТИИНЦА, 1985.
78. Победа Н.А. *Производственный коллектив и культура рабочего*. - Кишинев: ШТИИНЦА, 1982.
79. Победа Н.А. *Свободное время. Как мы его используем?* - Кишинев: ШТИИНЦА, 1983
80. *Проблемы труда и социального планирования*. - Кишинев: ШТИИНЦА, 1972.
81. *Социология. Основы общей теории*. - Москва, 2003.
82. Староверов В.И., Тимуш А.И., Цуркану Н.В. *Деревня в условиях интеграции*. - Москва, 1979.
83. Тернер Д. *Структура социологической теории*. - Москва: Мысль, 1985.

84. Тимуш А.И. *Научно-технический прогресс и социальное развитие села: на материалах МССР*. - Кишинев: Штиинца, 1977.
85. Тимуш А.И. *Слушатели и читатели: мнения, интересы, стремления*. - Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1978.
86. Тимуш А.И. *Социальные процессы на селе: Социологическое исследование*. - Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1975.
87. Тимуш А.И., *Газета и мнение читателя*. - Кишинев: Штиинца, 1973.
88. Тимуш А.И. Золотов А.Б. *Социальная зрелость сельскохозяйственного коллектива*. - Кишинев: Штиинца, 1983.
89. Францов Г.П. *Исторические пути социальной мысли*. - Москва, 1965.
90. Цуркан И.А. *Развитие материальной базы культуры села МССР (1951-1970)*. - Кишинев: Штиинца, 1978.
91. Цуркану Н.В. *Общее и особенное в развитии социальной структуры сельского региона в условиях АПК*. - Кишинев: Штиинца, 1985.
92. Цуркану Н.В. *Социальная сфера агропромышленной кооперации: проблемы развития и управления*. - Кишинев, 1989.

Maria BULGARU
Diana CHEIANU

Dezvoltarea științei
și învățământului sociologic în Moldova

Redactor *Ariadna Strungaru*
Asistența computerizată *Ana Enachi, Oleg Bulgaru*

Bun de tipar 24.12.2005. Formatul 60x84 ¹/₁₆
Coli de tipar 18,0. Coli editoriale 17,5.
Comanda 94. Tirajul 50 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60. Chișinău, MD 2009